

LÄRARES ARBETE

En bild av lärares arbetssituation och tidsanvändning sett utifrån ett antal lärares vardag inom den kommunala grundskolan i Haninge kommun.

Förord

Jag utgår från en enkel hypotes. Elevers möjlighet att lära beror på deras möjligheter att få god undervisning av yrkesskickliga lärare. Det handlar både om hur *mycket tid* som eleverna får med sina lärare och *kvaliteten i denna tid*.

Om vi vill förbättra elevernas lärande måste vi därför vidta åtgärder för att stärka båda dessa aspekter på utbildningen. Vi måste se till att elevernas undervisningstid inte slösas bort på oväsentligheter. Och vi måste se till att undervisningens kvalitet håller hög standard.

Vad är undervisning av hög kvalitet? Som jag ser det kan den ta sig många olika konkreta uttryck, men den innehåller samtidigt några gemensamma drag.

För det första måste undervisningen handla om rätt saker. Det betyder att undervisningen måste knytas till det centrala innehållet i kursplanerna. Vi måste se till att alla elever får den undervisning de har rätt till enligt kursplanerna i skolans alla ämnen.

För det andra måste det finnas en fungerande kommunikation om skolans ämnen mellan lärare och elever. Om kommunikationen saknas, så saknas möjligheten till kunskapsöverföring från lärare till elev (eller elever emellan). Om kommunikationen ägnas åt fel saker så får inte eleverna sin rätt till kunskap tillgodosedd. Och läraren får inte sin rätt att undervisa tillgodosedd.

Lärare måste lära ut (undervisa), men elever måste också lära in. För att försäkra sig om att eleverna lärt sig det som var tänkt, måste läraren kontrollera detta. Därför är systematisk *uppföljning av elevernas lärande* ett viktigt inslag i undervisningen. Uppföljningen ger också läraren underlag för den fortsatta planeringen av sin undervisning. På så sätt blir uppföljningen av elevernas utveckling en del i lärarens eget lärande.

Runt dessa tre faktorer bör lärares arbetstid koncentreras. Lärare måste ha tid för att sätta sig in i kursplanerna och för att planera sin undervisning utifrån dessa. Lärare måste få möjlighet att utveckla arbetssätt och en kommunikation med eleverna som fungerar. Lärare måste också stödjas i sitt arbete med att följa upp resultatet av sin undervisning.

Detta är min utgångspunkt när vi betraktar denna studie.

Syftet med studien var att, på ett så neutralt sätt som möjligt, beskriva hur vardagen i skolan egentligen ser ut. Genom att publicera studien vill vi åstadkomma tre saker:

En diskussion om huruvida detta är en trovärdig beskrivning.

Initiera en diskussion om hur lärares arbetstid utnyttjas i skolans vardag.

Om vi ser brister i detta vill vi vidta åtgärder för att förbättra lärares möjlighet att lära eleverna allt de kan.

Mats Öhlin
Förvaltningschef

Postadress
136 81 Haninge

Besöksadress
Rudsjöterrassen 2

Telefon
Växel: 08-606 70 00

Fax/e-post
08-606 81 40
haningekommun@haninge.se

Postgiro
1265-8

Bankgiro
356-5975

Innehållsförteckning

Inledning	6
Bakgrund	6
Styrdokument	7
Syfte och uppdrag	8
Disposition och avgränsningar	8
Metodval	10
Urval och generaliserbarhet	10
Varför observationer?	10
Varför intervjuer?	11
Bearbetning	11
Etiska aspekter	12
Teoretiska utgångspunkter	13
Induktiv ansats/ Grounded theory	13
Omorganisering av den offentliga verksamheten	13
Handlingsutrymme	14
Vad har gjorts tidigare?	16
Några exempel på tidigare studier	16
Synvändan	18
Resultatredovisning	20
Observationer	20
Illustrerande exempel från lågstadiet	20
Illustrerande exempel från mellanstadiet	22
Illustrerande exempel från högstadiet	23
Intervjuer	26
Upplevd arbetssituation	26
Förutsättningar för tidsanvändning	28
Intervjuer med skolledning	30
Regelverk och avtal	32
Mönster i resultaten	35
Lärarnas arbetsuppgifter	35
Administrationen – vad har egentligen tillkommit?	37
Tidsanvändning	39
Hur tiden fördelas mellan olika arbetsuppgifter	43
Konklusion	50
De framträdande mönstren i ett större sammanhang	50
Användning av denna studie	56
Sammanfattning av studie om lärarnas arbetssituation och tidsanvändning	57
Bakgrund till beslut om utredning	57
Två teoretiska perspektiv	60

Epilog	63
Från tiden till arbetssituationen	63
Källförteckning	64
Bilagor	66
Exempel på en vanlig dag för en klasslärare på lågstadiet	66
Exempel på en vanlig dag för en klasslärare på mellanstadiet	69
Tid för sammanhängande aktivitet och avbrott - exempel från högstadium	73
Frågeställningar lärare	76
Frågeställningar rektorer/biträdande rektorer	77
Tänkbara fortsatta studier	77

Inledning

Skolan är ett område där det pågår ett ständigt förbättringsarbete. Bara de senaste åren har stora resurser satsats på att förändra lärarutbildningen, införa en obligatorisk rektorsutbildning, förbättra gymnasieskolan och att arbeta fram en ny skollag och läroplan för grund- och förskola. Samtidigt pågår arbetet med att införa lärarlegitimationer.

Alla dessa förändringar har naturligtvis påverkat lärarnas arbetsvillkor. Många menar att arbetsbördan för lärarna har ökat och att andelen tid med elever trycks undan av allt fler administrativa arbetsuppgifter. Samhällsutvecklingen i stort har också bidragit till en delvis förändrad relation mellan elever och lärare. Det finns därför ett behov av att undersöka hur lärarna upplever och hanterar sin situation, dvs. om deras tid räcker till och om det finns förändringar att göra för att underlätta för en bättre lärandemiljö för både elever och lärare.

Bakgrund

Allt sedan 90-talet har skolan utsatts för omvälvande reformer. En mycket stor omställning för all offentlig förvaltningen är bytet av ekonomiskt styrsystem. Man övergick under 90-talet från regelstyrning till att istället nå målen genom resultatstyrning. Läroplanen 1994 (Lpo 94), revideringen av kursplanerna 2000 och Lgr 11 samt skapandet av Skolinspektionen är alla olika delar i arbetet med att genomföra riksdagsbeslutet om resultatstyrning. Det systemskifte staten ville åstadkomma innebar att skolan skulle präglas av en utveckling, som gick från fokus på regler för själva genomförandet till fokus på styrning genom resultatuppföljning. Helt enkelt styra verksamheten med färre regler men tydligare ansvar definierade utifrån målen.

Ett annat omvälvande beslut under samma period var övergången från statlig styrning till en decentraliserad kommunal styrning, som trädde i kraft 1993. Staten skulle ta ett samlat övergripande ansvar och lägga fast generella och riksgiltiga mål för skolan. Kommunerna skulle ansvara för att organisera och genomföra verksamheten. En konsekvens blev att den enskilda kommunen och skolan gavs större utrymme. Detta under förutsättning att den kunde redovisa uppnådda förväntade resultat. (Isaksson, 2012: 147-148). Kommunerna fick också större möjlighet att styra över lärarnas arbetsvillkor.

Införandet av resultatstyrning har gjort att kraven på redovisning liksom behovet av utvärdering och jämförelse ökat på alla nivåer. Detta systemskifte har påverkat arbetssätt inom såväl privata som offentliga organisationer. Även friskolereformen som följde 1992 har inverkat på skolornas existensvillkor i och med den ökade konkurrensen och trycket på profilering och presentation. För skolans del har reformerna inneburit en betydande ökning av administrativa krav.

En viktig förändring som skett gällande lärarnas arbetstid är att den så kallade undervisningsskyldigheten, USK, togs bort i samband med ”ÖLA 2000”, dvs. det avtal som skrevs mellan arbetsgivarna och lärarnas fackliga organisationer år 2000. Där den centralt reglerade arbetstiden ersattes med arbetstid uppdelat på ram- och förtroendearbetstid (Svenska kommunförbundet, 2000). Det innebar i praktiken att varje rektor avgör hur mycket av lärarnas ramtid som ska bestå av undervisningstid. Det varierar idag från omkring 16 till 19 klocktimmar per vecka. Den tidigare regleringen om nedsättning av undervisningstiden (kompensation) för klassläroplanansvar, numera mentorskap, ämnesansvar eller dylikt finns inte i nu gällande avtal. Syftet med förändringen var att skapa en mer flexibel arbetsorganisation, som skulle öppna för mer samarbete och att göra lärarna mer

tillgängliga för eleverna. Flera utvärderingar, bland annat via Sveriges Kommuner och Landsting har dock visat att de förväntade förändringarna i arbetsätt varit svåra att genomföra och att skolan i hög grad fortfarande präglas av traditionella arbetsätt.¹

Generellt sett har lärare i kommunal skola en arbetstid på 45,5 timmar per vecka, beräknat på årsarbetstiden. Av dessa 45,5 timmar är 35 timmar ramtid, förlagda till arbetsplatsen. 10,5 timmar betraktas som förtroendearbetstid, som läraren själv kan förfoga över, exempelvis genom hemarbete. Det är den så kallade ferietjänsten, dvs. lärarnas möjlighet till längre ledighet i samband med elevernas olika lov, som gör att arbetsveckan måste bli längre än vid gängse heltidsarbete. Arbetstiden är en omtvistad avtalsfråga och arbetsgivarna har i vissa fall krävt semestertjänst, vilket fackförbunden motsatt sig (Lärarnas Riksförbund, 2012). Enligt SKL, Sveriges kommuner och landsting, pågår på olika håll försök med att införa 40-timmars vecka, där en del av förtroendearbetstiden görs om till reglerad arbetstid (SKL, 2012). Åsikterna om detta är många. De lärare, som deltagit i den här studien, är måna om sin förtroendearbetstid, där de har större utrymme att själva bestämma över sin tid.

Styrdokument

Alla skolor har samma övergripande riktlinjer fastställda av riksdagen. Sedan 1 juli 2011 gäller en ny skollag och läroplan, vars implementering renderat ett stort arbete i både kommuner och enskilda skolor. Stadieindelningen återgår till klassindelningen f-3, 4-6 och 7-9 från hösten 2012. Detta innebär organisatoriska och lokalmässiga förändringar, som skapar merarbete och i vissa fall oro för personalneddragningar eller omplaceringar. Därutöver införs ett modifierat betygssystem med fler betygsssteg än tidigare nu från årskurs sex.

Något som är nytt i Lgr 11 är att i kursplanen anges i *centralt innehåll*, som anger vad som läraren skall ta upp i sin undervisning. Det centrala innehållet uppfattas som mer omfattande än i tidigare kursplan och därigenom svårt att hinna med. Läroplanen anger också kunskapskrav vad eleverna ska kunna i slutet av årskurs tre, sex, och nio. Det som i Lpo 94 benämndes *mål att uppnå*, benämns nu i Lgr 11 *kunskapskrav*.

Bortsett från skollag och läroplan har kommunen som skolans huvudman också ansvar att styra och följa upp genom att skapa riktlinjer för hur skolverksamheten ska genomföras. Till de övergripande styrdokumenten läggs kommungemensamma direktiv. Rektor ansvarar för hur dessa direktiv skall genomföras i form av lokala regler på den enskilda skolan.

I Haninge kommun har man under många år arbetat med att förbättra resultaten och förutsättningarna för kommunens elever genom att förbättra resultatuppföljningen. Ett led i förbättringsarbetet har varit att införa kommunala kunskapskontroller. Dessa finns idag i förskolan, grundskolan och på gymnasiet. Kunskapskontrollerna genomförs inom områdena matematik, kemi, fysik, biologi, historia, geografi, samhällskunskap, religion, läskvalitet och simning. I resultatuppföljningen ingår även de nationella proven i svenska/svenska som andra språk, engelska, matematik, No och i So.

Det finns alltså ett relativt stort antal kontrollpunkter, som fyller en viktig funktion ur rättssäkerhetssynpunkt. Kontrollerna innebär dock en hel del administration. Tillsammans med andra krav på dokumentation, som den nya skollagen lägger på skolan, påver-

---

¹ Arbetsätt används här i betydelsen organisation och inte pedagogisk metod.

kas lärarnas arbetsuppgifter och därmed tidsanvändning. Detta kommer att påverka lärarnas utrymme för tid med elever (elevtid).

Utöver resultatuppföljning kräver skollagen skolplikt och att kommunen ansvarar för att i så hög utsträckning som möjligt säkerställa en likvärdig utbildning och en rättsäker och likvärdig betygssättning för samtliga elever. Kommunen har även ansvar för att elever inte utsätts för kränkande behandling. Dessa av skollagen reglerade ansvar tar tid, dvs. de påverkar lärarens arbetstid.

Det finns ett behov av att undersöka hur den nya kravbilden påverkar lärararbetet i skolan och beskriva hur tidsanvändningen ser ut samt vad som kan tänkas påverka den.

Syfte och uppdrag

Syftet med den här studien är att ge en bild av hur arbetsituationen i skolan kan se ut idag.

Genom att följa ett antal lärare inom den kommunala skolan är ambitionen att låta bilden träda fram av hur lärarna upplever sin arbetsituation, vad som påverkar deras arbete och deras möjlighet att disponera sin arbetstid.

Ett viktigt intresse har varit att titta på balansen mellan lärarens tid tillsammans med sina elever (elevtid) och den tid för administration, som regelverket kräver (administrativ tid).

Grund- och förskolenämnden gav i mars 2012 utbildningsförvaltningen i uppdrag att skapa ett underlag för att kunna belysa följande punkter:

- Lärarnas arbetsuppgifter och arbetstidens disposition
- Hur ser förutsättningarna ut och hur upplever lärarna sin arbetsituation?
- Läggas fler och fler administrativa arbetsuppgifter på lärarna som i så fall minskar den pedagogiska tiden?
- Hur har de nya regelverken påverkat lärarnas vardag (skollag, läroplan, kommun-direktiv)?
- Kan vi på kommunal nivå genomföra förändringar som kan leda till förbättringar?
- Vilka verktyg behöver vi för att enkelt, snabbt och smidigt kunna förenkla för att frigöra för elevtid?

Uppdraget har utförts av Madeleine Almqvist med stöd från utbildningsförvaltningen. Studien har genomförts under 10 veckor fördelade mellan slutet av vårterminen och början av höstterminen 2012. Huvuddelen av empirin har även utgjort grunden för en magisteruppsats med titeln ”Slagsmål, sjuknärvaro och härliga ungar – en studie om lärarnas arbetsituation, om upplevelser av förutsättningar och krav” (2012) inom programmet Offentlig organisation och ledning vid Södertörns högskola. Texten har till viss del bearbetats och redigerats av utbildningsförvaltningens Pedagogiska Centrum.

Disposition och avgränsningar

Rapporten indelas i en inledande bakgrund, hur undersökningen gått till, metodval och några teoretiska utgångspunkter. I kapitel fem redovisas resultaten av observationerna, intervjuerna samt regelverk och avtal. De generella mönster, som framträder i empirin, redovisas sedan i kapitel sex. Här redovisas även tidsanvändningen. Därpå följer en konklusion och en kort avslutande diskussion i kapitel sju.

Studien baseras på observationer genomförda i grundskolor med kommunalt huvudmannaskap. Ingen jämförelse har gjorts med fristående skolor. En observation inom förskolan har genomförts och dokumenterats. Då förskolans skilda förutsättningar jämförts med skolans, har materialet inte vidare analyserats inom ramen för den här studien. Gymnasieskolan och särskolan har inte ingått i studien.

Metodval

Utgångspunkten har varit att göra en kvalitativ studie, som bygger på observationer och intervjuer genomförda i 9 kommunala grundskolor i Haninge kommun. Skolorna är jämnt fördelade på låg- mellan- och högstadium. Observationerna har med något undantag genomförts under två hela dagar i varje skola. Lärarna har själva fått ge sin bild av sin vardag i anslutning till observationerna. Samtalen och intervjuerna har inte styrts av i förväg bestämda frågor.

Urval och generaliserbarhet

Avsikten var att få ett urval av skolor med olika stadiindelning, olika lärarkategorier och belägna i olika typer av bostadsområden.

Eftersom en studie av upplevd arbetsbelastning skulle kunna uppfattas som kontrollerande, så har vi samarbetat med kommunala representanter för Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund. De har gett förslag på både skolor och lärare. Det visade sig dock vara svårt att få observera just de lärare de fackliga organisationerna föreslagit. Orsaken var i huvudsak praktisk. Det visade sig inte vara möjligt att följa läraren de dagar, som stod till förfogande. Läraren i fråga kunde vara sjuk, tjänstledig, kompensationsledig eller på kurs. Vi gick i huvudsak via de biträdande rektorerna, som hjälpte oss att få fram lärare, som var möjliga att besöka.

Samtliga 12 lärare som observerats tillfrågades av rektor eller biträdande rektor på respektive skola, men både djupgående intervjuer och kortare samtal gjordes även med andra lärare på skolorna, t ex. i parallellklasser, delade arbetsrum, i lärarrummet eller i matsalen.

Metoden ger varje lärares specifika arbetssituation stort utrymme i analysen. Angående generaliserbarhet se 3.1 Induktiv ansats/ Grounded theory.

Då samtalen skett i delade arbetsrum har flera lärare deltagit i diskussionerna. Dessutom intervjuades biträdande rektor som representant för skolledningen vid fem av observationerna. Biträdande rektorer är den yrkeskategori inom skolledningen, som kanske befinner sig närmast lärarna och som ofta själva arbetat som lärare i sin tidigare yrkesroll.

Varför observationer?

En förutsättning har varit att inte belasta lärarna med att själva behöva nedteckna vad som görs under pågående arbetsdag. Flera sådana projekt har misslyckats under föregående år. Grundidén i en induktiv studie är att så oberoende av teori som möjligt bara beskriva det som sker och samtidigt göra noteringar om händelser, klockslag och sammanhang. Detta för att få en empiri så fri som möjligt från en förutfattad mening. Valet av ett arbetssätt, som inte innebar en extra belastning för lärarna, gjorde det möjligt för oss att genomföra studien.

Utgångspunkten för metodvalet bygger bl a på Åke W. Edfeldts (1996) vetenskapsteoretiska arbeten om induktiv och deduktiv forskning. Induktiv forskning utgår ifrån empirin, utan förutbestämd teoretisk ansats. Deduktiv forskning utgår från en hypotes grundad på en teori, som testas mot resultaten. Tanken har varit att så långt det är möjligt låta observationerna tala för sig själva, för att kunna bygga resonemangen på det som faktiskt har gått att iaktta. Ett vetenskapligt arbetssätt som bygger på samma vetenskapsteoretiska ställningstagande är grounded theory (se 3.1).

En nackdel gällande metodvalet har dock varit att observationer av tidsåtgång bara varit möjlig under den schemalagda tiden - under lektioner, raster, lunch och mötestid. Lärarens egen planeringstid och förtroendetid, som också ryms i arbetsveckan, har fångats genom intervjuer och diskussioner.

Varför intervjuer?

Intervjuerna har varit nödvändiga för att komma åt det som inte syns vid observationen. Intervjun kan ge information om vad som kan finnas bakom det som händer i klassrummet eller varför läraren valde att agera på ett visst sätt. Vidare kan intervjun ge svar på hur läraren själv ser på det som hänt under lektionen. Det innebär att intervjun i bästa fall kan validera det som observerats. Under samtalen har lärarna också getts möjlighet att beskriva vardagen sett ur en längre tidsperiod.

Två dagars observation hos samma lärare kan skilja sig väsentligt åt. Detta beroende på enskilda händelser eller under vilken period av terminen de genomförts.

Observationerna var upplagda för att följa en lärare under två hela arbetsdagar, men efter lektionstid blev situationen onaturlig för läraren att fortsätta arbeta under observation. Eftermiddagarna på skolorna blev mer av samtal, intervjuer och visning av hur olika arbetsmoment genomförs. Exempel på detta är vilka blanketter eller elektroniska dokument som fylls i och förklaringar och uppskattningar av tidsåtgång. En erfarenhet från datainsamlingen är att många av lärarna efter hand blev mer och mer angelägna om att få berätta sin historia. De gavs därför utrymme att få prata relativt fritt, med en semistrukturerad intervjuguide² som stöd så att inga för studien viktiga områden tappades bort.

Som en konsekvens av att använda en induktiv ansats har enkäter inte varit aktuella. Det är ett väl känt fenomen eller problem att empirin kraftfullt färgas av enkätkonstruktörernas sätt att uppfatta problemen eller deras teoretiska förståelse av det som studeras. Det leder till att enkäten som metod blir okänslig för en oförutsedd empiri. Det är ju inte möjligt att fråga om något som det inte finns kännedom om.

Observationer kan anses hålla högre kvalitet än intervjuer som empiri, då intervjuer egentligen utgör andrahands observationer eller upplevelser samt innehåller intervjupersonens tolkningar och uppfattningar.

Bearbetning

Eftersom frågeställningen var delad mellan tidsåtgång och upplevelse av förutsättningar, så sammanställdes observationerna i två delar. Arbetsmoment och tidsåtgång sammanställdes separat och kategoriserades efter vad som i analysen framstod som övergripande tematiseringar. Dessa kategorier diskuterades vartefter med de olika lärarna utifrån den faktiska, schemalagda fördelningen av lektionstid, och sedan utifrån deras berättelser om tidsåtgång för andra moment, kompletterat med iakttagelser från observationerna. Den indelning som växte fram delades in i åtta olika kategorier.

För att försöka få en någorlunda trovärdig bild av hur tiden fördelas, utöver den tid som gick att observera, togs resultaten från såväl intervjuerna som övrig information, som scheman och terminsplaneringar. Genom att använda dessa olika typer av empiri har vi

---

² Det innebär att läraren kan prata fritt medan intervjuaren håller ett öga på att de områden man vill ha lärarens uppfattning om berörs. Intervjuaren styr inte samtalet.

med hjälp av läraren försökt göra en rimlig uppskattning av hur det ser ut under en termin.

En tidsindelning i uppskattade andelar togs fram för varje enskild observation, vilken den observerade läraren fick möjlighet att i efterhand bekräfta eller justera.

Etiska aspekter

Kombinationen av observationer och intervjuer har gjort det insamlade materialet rikt i omfång dvs. i djup. Metoden har möjliggjort för frågor om händelser, som kanske aldrig skulle ha belysts vid enbart intervjuer eller vid en deduktiv datainsamlingsmetod. Empirin kom därför att innehålla uppgifter som informanterna eventuellt inte skulle ha velat eller kommit på att ta upp i en vanlig intervjusituation. Citat och observationer har anonymiserats och presenteras utan inbördes ordning.

Teoretiska utgångspunkter

Ett flertal teoretiska infallsvinklar berörs vid analys av undersökningens resultat. Dels utifrån lärarnas erfarenheter och premisser, dels utifrån teorier som placerar skolan i ett organisatoriskt sammanhang. Främst är utgångspunkterna hämtade från konsekvenser av införandet av resultatstyrningen och frågeställningen om mängden kontroll kontra yrkets autonomi. I analysen diskuteras även begreppen inkludering/exkludering som en följd av implementering av nya synsätt.

Induktiv ansats/ Grounded theory

Den viktigaste teoretiska utgångspunkten har att göra med metodvalet, att studera arbetssituationen utifrån så kallad grounded theory, vilket också finns beskrivet i metodkapitlet. En induktiv ansats innebär att i stället för att utgå ifrån en hypotes, som i sin tur utgår från en teori., utgå ifrån observationer och resultat (bl a intervjuer). I denna empiri söker man efter strukturer och mönster. Edfeldt benämner dessa ”empiriska generaliseringar” (Edfeldt 1996). Först i senare skede tas etablerade teorier med som stöd vid tolkning och analys. Kraven på validitet och reliabilitet hanteras i en induktiv studie på ett annat sätt än i ett hypotetiskt deduktivt arbete.

Skolinspektionens rapport ”Inte enligt mallen” (2012:11), kan användas för att visa hur validitet och reliabilitet kan hanteras i samband med en induktiv studie. Rapporten behandlar situationen för elever i grundskolan med diagnoser inom autismspektrumtillstånd. Studien bygger på en ingående empiri kring 11 elever, vilket innebär att mönster som framträder i analysen ges en trovärdighet som är viktig vid fortsatta diskussioner om generalisering och åtgärder.

För att läsaren ska kunna förhålla sig till studiens trovärdighet (validitet) redovisas varje elev ingående i form av empiri av olika slag. På motsvarande sätt redovisas detaljerat hur urvalet av de 11 eleverna gått till, för att ge läsaren möjlighet att förhålla sig till undersökningens generaliserbarhet (reliabilitet). Dessa frågor hanteras på liknande sätt inom den här rapporten, det vill säga genom att ställa olika slag av empiri kring varje lärare i förhållande till varandra. Metoden benämns ibland triangulering.

Då den hypotetiskt deduktiva metoden är den vanligaste blir ibland det tankesättet den enda normen för att hantera trovärdighet och generaliserbarhet. Det kan te sig paradoxalt att ett mindre urval faktiskt skulle kunna ge både högre trovärdighet och generaliserbarhet.

Omorganisering av den offentliga verksamheten

Mycket av de dokumentationskrav, som kommit inom skolan hänger samman med tekniken för ekonomistyrning, den så kallade resultatstyrningen. De stora reformer som man sökt genomföra, har sitt ursprung i idéer som genomsyrat offentlig styrning inom stora delar av västvärlden under de senaste decennierna. Detta benämns New Public Management, NPM (Hood, 1991). Ett mycket betydelsefullt inslag i NPM är just införandet av resultatstyrningen, som förutsätter arbete med utvärdering och uppföljning av resultat, med avsikt att skapa effektivare arbetssätt. Kvalitetsredovisning introducerades inom skolväsendet i och med regeringens utvecklingsplan 1997. Den har sedan dess vidareutvecklats till dagens krav på systematiskt kvalitetsarbete, som ytterligare förstärkts i den nya skollagen (Nytell, 2006). Konkurrensutsättning är också en del av managementideologin inom NPM. Det fria skolvalet har genom konkurrens om skolpeng och elev-

underlag drivit på tendensen och önskan av att presentera ”bra” siffror. All fokusering på redovisning kan ses som en följd av vad som brukar kallas för ”granskningsamhället”, ett slags explosion av krav på att som organisation alltid vara granskningsbar (Power, 2010). Skolan måste alltid vara beredd på inspektion. Se även Diane Ravitch ”The death and life of the great American School system”, 2010.

Det Ravitch pekar på är att verksamheten tenderar att fokusera på det som mäts medan allt annat hamnar i skymundan. Risken med resultatstyrningen är att det som är mätbart är det som utförs. Annorlunda uttryckt att det som mäts är det som blir bättre, vilket innebär att det är av stor vikt att man mäter rätt saker och på rätt sätt. Detta kan sägas vara kärnan i resultatstyrningen. Samtidigt stöder Ravitch uppföljning av elevers resultat, men för rätt syfte. Enligt Ravitch kan kunskapskontroller utformas och användas bra eller dåligt.

Den information som framkommer i kunskapskontroller kan vara mycket värdefulla, om kontrollerna är giltiga och tillförlitliga. Det Ravitch lyfter fram är bland annat:

- Resultaten kan visa eleverna vad de har lärt, vad de inte har lärt sig, och där de behöver bli bättre.
- De kan informera föräldrarna om hur det går för deras barn i jämförelse med andra i deras ålder och klass.
- De kan informera lärarna om eleverna förstod vad de lärde sig.
- De kan göra det möjligt för lärare och skolledare att avgöra vilka elever, som behöver extra hjälp eller andra undervisningsmetoder.
- De kan identifiera elever, som behöver hjälp att lära sig svenska (engelska) eller få särskilt stöd.
- De kan informera pedagogiska ledare och beslutsfattare om utvecklingen av utbildningssystemet i sin helhet.
- De kan visa vilka insatser som gör skillnad och vilka som inte gör det, vilka insatser som bör utökas och vilka som bör avslutas.
- De kan hjälpa till att styra ytterligare stöd, kompetensutveckling och resurser till lärare och skolor som behöver dem.

De instrument skolan behöver är outvecklade. Med ett nyinstitutionellt perspektiv förklaras spridningen av styrningsmetodikerna med att organisationer tar efter varandra och inte enbart agerar för att uppnå effektivitet, utan även legitimitet (Meyer & Rowan, 1977). Exempelvis görs en del av dagens dokumentation som anpassning till rådande normer snarare än för att i realiteten förbättra verksamheten.

Handlingsutrymme

Möjligheten för lärarna att omfördela sin tid påverkas av karaktären på arbetet. Regelverkens krav på administrativa uppgifter påverkar lärarnas handlingsutrymme och begränsar deras chanser att styra över sin egen tid. Allt fler³ ställer sig frågan om det börjar gå för långt. Vissa forskare menar att dagens krav på kvalitetsredovisningar, nationella prov och ”granskningsbarhet” i stället för att styra skolan i rätt riktning, faktiskt minskar den professionella handlingsfriheten för läraren och tvingar undervisningen att anpassas till kriterierna istället för till eleverna (Forsberg & Wallin, 2006). De menar vidare att resultat-

---

³ I oktober 2012 tillsattes en utredning med uppdrag att granska problematiken. Den skall vara klar i juni 2013.

styrningen format något av en kontrollregim som förändrat tilliten till lärarna. Detta resonemang är dock inte utan motsättningar.

Resultatuppföljning är nödvändig av många skäl, inte minst ur elevperspektiv (elevens rätt till kunskap). Resultatuppföljning är också en förutsättning för att utveckling ska kunna ske i den enskilda skolan. Utan vetskap om kunskapsläge är det svårt att upptäcka elevens behov och arbeta fram fungerande åtgärder. Mycket tyder på att det är balansen mellan kontroll/uppföljning och handlingsutrymme som bör sättas i fokus för att styrsystemet ska kunna fungera.

Vad har gjorts tidigare?

Det finns en hel del tidigare forskning på området tidsanvändning och just lärarnas tid tycks vara i ropet på många håll. Sverige deltar genom Skolverket i en stor internationell studie om lärares hela arbetssituation, från tidsanvändning till fortbildning, klassrumsklimat och undervisningsstil. Jämförelsen görs mellan ett 30-tal olika länder. Studien är tänkt att presenteras 2014 (Skolverket.se). SCB (Statistiska centralbyrån) arbetar på Skolverkets uppdrag med att samla in data om lärarnas tidsanvändning. Lärarnas Riksförbund genomför studier i samma fråga. I flera kommuner pågår studier i syfte att titta på om det går att öka den tid, som används till direkt elevkontakt (elevtid).

Några exempel på tidigare studier

Att tidsanvändning verkar så intressant just nu har kanske viss koppling till införandet av ”Lean”⁴ inom vissa delar av offentlig förvaltning. ”Lean” kan kanske närmast översättas med en organisation som är ”slimmad”, ursprungligen ett arbetssätt som vidareutvecklats av tankar från Frederic Taylors Scientific Management. Huvudsyftet är att effektivisera tidsanvändningen genom att undvika resursslöseri. På senare år har tankesättet börjat slå igenom även inom offentliga organisationer, exempelvis inom vården. Det finns ett mindre antal kommuner, som helt eller delvis, övergått till ett sådant sätt att organisera arbetet. Ett exempel är Södertälje kommun där ”lean” införts i hela organisationen, även inom skolan (www.sodertalje.se – 2012-05-25).

Ett exempel på studie är Stadsrevisionen i Stockholm som genomförde en undersökning 2007 kallad ”Så används stadens lärarresurser”. Där deltog 105 högstadielärare i 10 skolor, som under en tvåveckorsperiod själva fick rapportera sin tidsanvändning. Utgångspunkten var betydelsen av lärarnas tidsanvändning för skolornas måluppfyllelse, kopplad till stadens kostnad för den kommunala grundskolan. Där utgjorde lärarnas löner knappt hälften, ca 46 %, av den totala kostnaden på ca 4,8 miljarder kronor (Stadsrevisionen, 2007).

Studien visade att lärarna i genomsnitt använde ca 30 % av sin arbetstid till undervisning och 10 % till ytterligare elevkontakt. Omkring 60 % av arbetstiden användes till administration, för- och efterarbete, möten i arbetslagen o s v. Det vill säga till annat än elevkontakter. Av dessa 60 % var ca 6 % att betrakta som ”övriga” arbetsuppgifter. Uttryckt i timmar motsvarar procenttalen ca 15 timmars undervisning och ca 4,5 timmars ytterligare elevkontakt av den totala arbetstiden. Stadsrevisionen fann det angeläget att öka andelen tid med elev och lärarnas tillgänglighet för eleverna, bland annat genom att förbättra styrningen av lärarnas arbetstid. Detta för att effektivisera stadens användning av lärarresurser med hänsyn till skolans uppdrag (Stadsrevisionen, 2007). Rapporten fick dock mothugg av de fackliga organisationerna på grund av att den sågs som ett beställningsverk inför avtalsrörelsen. Kritik riktades även mot att arbetstiden räknats på 48 timmar istället för 45 och att mätningen gjorts under så kort period (LR., 2007).

Även Svenskt näringsliv har undersökt hur skolans resurser används i årskurserna 7-9. Den studien presenteras i två separata delar. En jämförande studie mellan tre grundskolor 2006 och en där sex skolor med olika styrningsform ingick år 2009. Svenskt näringsliv har i ”Hur används skolans resurser, del 1 och 2” undersökt kostnadsfördelningen genom lärarnas tidsanvändning, med en syn på skolan som producent av ”lärandepro-

⁴ ”Lean” från engelskans lean, som kan översättas med mager det vill säga slimmad.

dukter” som svenska eller matematik, och ”stödprodukter” som t ex lönehantering eller matservering. Kostnaden har sedan kopplats till skolans och elevernas måluppfyllelse.

Svenskt näringsliv konstaterar att det inte är resursbrist eller lärartäthet som orsakar låg måluppfyllelse, utan att det till största del handlar om att lärarnas arbetstid går åt till annat än elevkontakter, delvis beroende på dålig styrning och uppföljning. Enligt mätningen går endast en tredjedel av lärarnas arbetstid till lärande.⁵ De menar att det måste gå att samordna lektionsplanering och arbeta mer webbaserat för att frigöra tid för elevtillgänglighet (elevtid?). Vidare att stora skillnader mellan skolor, årskurser och ämnen borde inspirera rektorer till effektiviseringar genom standardiserade processer.⁶ Lärarförbundet kritiserar även dessa studier och hävdar i en debattartikel, att det inte är den nödvändiga tiden för lektionsplanering, som är problemet, utan klasstorleken (SvD, 2009).

Läraryrket har själva genomfört ett antal studier, bland annat ”Lärares arbetstid – en arbetsmiljöfråga” (2011) via Lärarnas Riksförbund. 870 lärare tillfrågats om sin tidsanvändning av ett externt konsultföretag. Den sammantagna bilden är att såväl undervisningstid som arbetsuppgifter ökar, utan att andra arbetsuppgifter tas bort. 90 % av lärarna uppger att administrationen har ökat under de senaste fem åren. Lärarna tar t ex upp nya rutiner kring nationella prov och skriftliga omdömen, med för- och efterarbete som ofta utförs under förtroendearbetstid, vilket i sin tur gör att annat planeringsarbete inte hinns med. Lärarnas Riksförbund vill med hjälp av undersökningar genomförda under 2010 och 2011 visa att flera av de senaste årens skolreformer inte finansieras av staten, utan att det istället är den som åläggs att utföra arbetet som också får stå för finansieringen, det vill säga skolans huvudmän (LR, 2011:7).⁷

Slutligen refereras till en vetenskaplig studie av lärarnas tidsanvändning, genomförd av Carola Aili och Göran Brandte (2006), publicerad via Lärarförbundet. Rapporten ”Kvalificerande arbete” baseras på svar från 59 slumpvis utvalda lärare inom tre kommuner. Via en programmerbar klocka har lärarna fått berätta exakt vad de gjort på en given signal vid olika tidpunkter mellan klockan 7-17. Aili & Brandte (2006) delar in arbetet i kvalificerande, semi-kvalificerande och okvalificerande arbeten. De använder ett professionsteoretiskt perspektiv när de diskuterar huruvida läraryrket innehåller så pass mycket kvalificerande arbete att det skulle berättiga till en ökad professionalisering av yrket. Till det kvalificerande arbetet räknas arbete där läraren behöver använda sin specifika teoretiska kunskap, d v s inslag av analys, handledning, kompetensutveckling och didaktiska överväganden vid lektionsplanering. Till semikvalificerande arbete räknar de aktiviteter som föräldra- och elevkontakter och oplanerad undervisning.

Till det okvalificerande arbetet räknas bland annat administrationen.⁸

⁵ Benämningen ”lärande” har så hög abstraktionsnivå att det är oklart om man syftar på det läraren gör (undervisning) eller det eleven gör (lär sig).

⁶ Lite oklart vad benämningen syftar på.

⁷ Detta är egentligen endast en konsekvens av det kommunala huvudmannaskapet som trädde i kraft 1 jan 1993.

⁸ Att bedöma elevers kunskaper och att t ex sätta betyg på ett rättssäkert sätt — kvalificerande myndighetsutövning.

Resultatet visade att lärarna ägnade ungefär 40 % av sin tid till okvalificerande arbete, vilket då skulle utgöra den största delen av en lärares lektionsfria tid. Ca 22 % kategoriserades till kvalificerande arbete. Forskarna kommenterar dock själva att tidsmätning av lärares arbetstid är svårbedömd, beroende på arbetets karaktär. De beskriver lärarnas arbete som:

synkront – att flera aktiviteter pågår samtidigt,

intermittent – att en aktivitet ofta måste avbrytas för att gå tillbaka till den senare,

invasivt – att arbetsmoment går in i varandra så att det inom ett moment samtidigt pågår ett annat (Aili & Brandte, 2010:13).

En beskrivning av arbetet som i allra högsta grad stämmer överens med de observationer som gjorts i den här studien.

Det finns alltså flera exempel på tidigare studier, som i stort pekar på samma sak, dvs. att lärare använder en stor del av sin arbetstid till annat än att undervisa och att administration upptar en mycket stor andel. Ett problem är dock att begreppet administration definieras lite olika, eller inte alls. Metoderna och perioderna för mätningarna skiljer sig också åt, vilket har betydelse för resultaten.

Synvändan

Inom Haninge kommun gjordes under 2005 en utredning med titeln ”Kartläggning av varför så få elever når målen i Haninge kommuns skolor”, som visade på ett antal potentiella förbättringspunkter. Det gällde exempelvis att öka motivationen genom att använda varierande arbetssätt och att skapa positiva förväntningar. Kartläggningen följdes upp 2006, med en djupare fokusering på arbetet kring de elever som inte når målen, elever som är i behov av särskilt stöd. Resultatet av uppföljningen med titeln ”Det behövs en synvända” gav upphov till en ambition att uppnå ett förändrat synsätt, vilket innebär att vända synen på inlärningsproblem som elevernas tillkortakommanden, till att istället lägga ansvaret på skolan och lärarna att använda lärandemetoder som fungerar för varje enskild elev. Det ska finnas en självklar förväntan på att alla elever ska uppnå målen. Utgångspunkten ska vara inkludering, istället för exkludering, ett synsätt som nu tillämpas i allt högre grad.

SAOL: *exkludera* – utesluta. NE: *exkludera* – inte ta med

Exkludering – benämningen på företeelsen att en grupp, organisation eller institution, medvetet eller omedvetet, söker hantera vissa individer genom att inte ta med dem.

SAOL: *inkludera* - inberäkna, inbegripa, medräkna. NE: *inkludera* - låta ingå som en del
Inkludering – benämningen på företeelsen att en grupp, organisation eller institution, medvetet eller omedvetet söker få alla individerna att komma in i gruppen, bli accepterade av gruppen och lära dem det som behövs för att kunna fungera i gruppen.

Som så många begrepp som blir populära finns det en vanlig förvanskning av innebörden av dem. Enkelt går förvanskningen ut på att om eleven är i klassrummet så är det inkludering. Men om eleven inte är i klassrummet så är det exkludering.

Ett resultat av det allt vanligare förekommande utredandet av elever för neuropsykiatriska funktionshinder (i dagligt tal ofta kallat diagnoser) leder ofta till placering i särskild

undervisningsgrupp. Antalet utredningar av barn i Stockholms län har fördubblats 2007 – 2011.

Desirée Sjölin Lundberg (2012) ”Förstudie – Barn i behov av särskilda pedagogiska strategier” Kommunförbundet Stockholms län 2012-06-04 KSL 2212. Sid 3.

Denna typ av utredningar har kommit att påverka skolans arbete med dessa elever i allt högre grad trots att det inte är en logisk konsekvens av skolans

”Att det kan befaras att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst skall uppnås” eller ”uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation” Skollagen 3 kap. 8 §

Lärarnas tidsanvändning nämndes även i rapporten ”Synvändan”,⁹ där man funnit att rigida traditioner till stor del skapar en ineffektiv tidsanvändning och att tiden inte utnyttjas optimalt för varken elever eller lärare. Genom att lärare inom samma arbetslag ofta har undervisning samtidigt hindras de från att gå in på varandras lektioner och ge varandra stöd (Westin, Block, Andersson, 2006:16). Ett resultat, som framträtt i den här rapporten, är att synsätten varierar. Ett lärarlag saknade schemaläggning med gemensamma pauser, som annars skulle underlätta för pedagogiska diskussioner och vård av institutionen, exempelvis inventering och beställning av material.

---

⁹ ”Synvändan” är vardagsbenämningen på rapporten ”Det behövs en synvända”.

Resultatredovisning

Heldagsobservationer och intervjuer har genomförts på varje enhet och resultatet av undersökningen presenteras i tre olika delar: observationer, intervjuer och tidsanvändning.

Här presenteras först sammanfattande intryck och beskrivande axplock av händelser från observationerna. Därefter sammanfattning av intervjuer och till sist en kategorisering av hur tidsanvändningen fördelas mellan olika arbetsmoment. Som bilagor presenteras mer utförliga tidsangivelser med beskrivningar av hela arbetsdagar.

Observationer

Här presenteras sammanfattande intryck och beskrivande axplock av händelser från observationerna, uppdelat på låg- mellan- och högstadium. Exempelen beskrivs i varierande ordning och har inget samband med varandra beroende på hur de redovisas här. Observationerna belyser även lärarnas förutsättning att styra över hur tiden disponeras.

Illustrerande exempel från lågstadiet

► I den här skolan startar varje morgon med ett kort möte i lärarrummet för att se över dagsaktuella händelser. Om någon måste täcka upp för frånvarande kollega och hur vikariesituationen ser ut. (08.09) Läraren går direkt från mötet och släpper in eleverna, som står på kö utanför klassrummet. Det blir snabbt stökigt i det ganska trånga kapprummet. Strax efter 08.10 strömmar eleverna in i klassrummet. Lektionen inleds med att läraren förklarar att schemat, som står uppskrivet på tavlan sedan gårdagen, måste frångås på grund av ett projekt med parallellklassen. Istället har läraren gjort en ny planering. Enbart under den första lektionen blir läraren avbruten fyra gånger. (08.35) Någon knackar på dörren, men har missuppfattat tid för elevsamtal. (08.55) En förälder knackar på och ber att barnet ska få äta lunch vid annan tidpunkt för att kunna gå på ett läkarbesök. (08.56) En elev knackar på och ber läraren komma ut och slutligen (08.59) kommer två elever, som varit på elevråd tillbaka med information till klassen.

► (09.03) Läraren går med eleverna till gymnastiken för att se till att de sätter igång att klä om. Läraren går fram och tillbaka mellan flickornas och pojkarnas omklädningsrum. Ett flertal elever har inga gymnastikkäddor med sig, men får delta ändå. (09.13) Efter att ha sett till att eleverna är klara går läraren tillbaka till klassrummet och har då 17 minuter på sig att formulera ett veckobrev till föräldrarna. Läraren hinner inte börja förrän en kollega kommer in och ber om hjälp med Dexter,¹⁰ det system som kommunen använder för rapportering. Kollegan ska skriva omdömen men får inte upp alla elever i sin klass. Läraren försöker men kan inte hjälpa till, så kollegan får söka hjälp på annat håll. (09.30) Sedan är det dags att gå ut för att vara rastvakt och veckobrevet får vänta.

Efter 15 minuters rundvandring på skolgården hinner läraren gå in och värma sig några minuter i lärarrummet. Det finns inte tid att dricka kaffe. Istället kontrollerar läraren frånvarorapporteringen, för att se att den elev som är frånvarande också är sjukanmäld. I annat fall måste läraren ringa till föräldrarna och försäkra sig om att eleven är sjuk så att det inte skett en olycka på vägen till skolan. (9.50) Sedan ska eleverna ”hämtas” från gymnastiken. Pojkar och flickor delar duschar, som därför måste läsas upp/låsas från

---

¹⁰ Så kallat supportsystem för att underlätta lärares administrativa arbete.

respektive omklädningsrum. Det är omständligt och eleverna vill helst inte duscha. Det tar nästan 25 minuter innan alla är tillbaka i klassrummet kl. 10.15.

► (09.40) Genom fönstret från lärarrummet vid kortrasten ser läraren att en förälder står och väntar vid klassrumsingången. (09.45) Läraren avbryter fikastunden och går ut till föräldern. Ett samtal som gör att kommande lektion blir nästan 10 minuter försenad. (11.40) Vid lunchen, som senare den här dagen intas i lärarrummet, efter att ha sett till att alla elever kommit tillrätta i matsalen, blir läraren avbruten tre gånger. (11.57) Först kommer några elever in i lärarrummet och säger att en annan elev är ledsen. Läraren går då ut för att se vad som hänt. (12.08) Efter en stund kommer ytterligare några elever och säger att en flicka har ramlat på gruset och blöder. Läraren lämnar ut nycklarna till klassrummet och ber dem försöka hjälpa flickan och komma tillbaka om det inte lyckas. (12.15) De kommer sedan ytterligare en gång men bara för att lämna nycklarna.

► De dagar som observationerna görs flyter skoldagarna i den här skolan relativt friktionsfritt. Det är inte så många avbrott under lektionstid. Det är inget stort bekymmer med sen ankomst eller frånvaro. Det känns inte stökigt och det finns inga elever med diagnoser¹¹ i just den här klassen. Känslan är ganska harmonisk och eleverna har en vänlig ton gentemot varandra. Det är lätt att förstå att läraryrket kan vara väldigt tilltalande. Visst händer det saker även i den här klassen. Exempelvis är kollegan i parallellklassen sjuk, vilket gör att morgonen går åt till samtal med andra lärare, skolexpedition och fritidspersonal om hur vikariesituationen ska lösas. Som så ofta sker, väljer man att lösa frånvaron inom arbetslaget.¹² Lärarna täcker upp för varandra och tar hjälp av fritidspersonalen, som är en personalgrupp som ofta får hoppa in genom plötsliga omdisponeringar. Fritidspersonalens inhoppar är en förutsättning för det ska vara möjligt att ha lektioner i halvklass. Det visade sig redan vid tidigare observation, då fritidspersonalens arbete med att dokumentera intervjuer med avgångselever gjorde att möjligheten för halvklass försvann för klassläraren. Läraren ändrade vant sin planering av lektionen så att halva klassen arbetade med datorer och andra halvan av klassen fick skrivuppgifter.

► (11.00) Lärarna i lågstadiet äter pedagogisk lunch med eleverna och den här klassen har 25 minuter i matsalen innan nästa klass behöver borden. Matsalen har utrustats med ”tysta bord” i ett material, som ska dämpa ljud, men nivån är ändå ganska hög. Läraren ser till att alla elever kommer på plats och tar mat, håller ordning och kontrollerar att klassvärdarna (två elever per vecka) torkar av borden innan nästa klass ska komma. Innan läraren lämnar matsalen sist av alla (11.23) torkar hon ändå av borden en extra gång. Läraren går alltid direkt tillbaka till klassrummet utan egen rast, för att förbereda eftermiddagens lektioner och rätta morgonens uppgifter. På grund av den ändrade planeringen vid kollegans sjukfrånvaro behövde en lämplig film om djurliv streamas, som kunde passa för båda klasserna. Då filmen är vald kontrollerar läraren i Lgr 11, ett vältummat

---

¹¹ Med detta avses elever som behöver extra uppmärksamhet eller extra mycket stöd. Detta är vardagsbenämningen dvs det språkbruk lärare använder i sin skolvardag. För 15 år sedan var vardagsuttrycket ”stökiga ungar”. Det problematiska med dagens vardagsspråkbruk ”elever med diagnos” är att man så tydligt ser problemet som en egenskap hos eleven och som oföränderlig.

¹² Detta förfarande är en påtaglig förändring i förhållande till hur skolvardagen såg ut i en grundskola innan lärarlagen/arbetslagen infördes. Det bör påpekas att denna förändring om införande av ”arbetslag” inte förordas av tidigare eller nuvarande nationella styrdokument.

exemplar som alltid ligger i väskan, om filmen stämmer mot det centrala innehållet i läroplanen. Den sista kvarten ägnar läraren åt att kopiera utmanande uppgifter i matematik, enligt en elevs individuella utvecklingsplan. Läraren gör en notering i pärmen för IUP.

► (07.50) Redan under morgonmötet i lärarrummet ringer en förälder och vill tala med läraren. Läraren och föräldern har haft tät kontakt under flera veckors tid. Läraren hinner inte ringa tillbaka innan lektionsstart kl 08.00. Det visar sig senare under förmiddagen att barnet till den oroliga föräldern mår dåligt och blir ledsen under lektionen. (9.52) Eleven går ut och sätter sig i korridoren. (10.01) En lärarkollega tittar in och säger att läraren nog behöver kontakta elevens föräldrar. Läraren, som redan varit på språng att ringa föräldern, försöker sätta igång klassen med arbetsuppgifter först. Läraren skyndar på med instruktionerna för att kunna gå iväg och leta upp en telefon och ringa. Det finns ingen telefon för utgående samtal i klassrummet. (10.20) Föräldern är snabbt på plats och vill gärna prata med läraren mitt under lektionen. Läraren kortar av samtalet för att fortsätta lektionen. Under samordningsmötet på eftermiddagen ringer föräldern igen.

► (10.40) Under den pedagogiska lunchen, i en proppfull matsal, där klassen har 20 minuters mattid innan nästa klass behöver platsen, hörs några pojkar diskutera vem som ska få, eller inte få vara med och bygga på en koja. Några flickor har samtidigt flockats kring läraren för att förklara varför en annan flicka är ledsen. Läraren reder hjälpligt ut flickornas konflikt men hör inte pojkarnas bråk under uppsegling. Då skolklockan ringer in efter rasten kl. 11.30 visar det sig att båda konflikterna har eskalerat. Lektionen kommer igång efter ca 10 minuter. Det visar sig dock att konflikterna inte är lösta och konfliktlösningen måste återupptas igen efter skoldagens slut. Läraren samlar då båda gruppingarna var för sig och ägnar en dryg halvtimme till diskussioner. Följden blir att läraren missar samplaneringen med kollegorna i arbetslaget kring det stundande föräldramötet.

Illustrerande exempel från mellanstadiet

► I den här klassen har sju elever någon typ av diagnos, exempelvis Asperger, grav dyslexi, dyskalkyli, tvångstankar eller neuropsykiatriska störningar. En elev har flera olika, bland annat ADHD och det finns därför en elevassistent i klassen. Under observationen upptas dock assistentens tid mest av en annan elev, som utan kontinuerlig stöttning slutar arbeta. Assistenten och läraren växlar uppgifter då de skickligt manövrerar så att mindre grupper av elever i omgångar kan få mer direkt hjälp av läraren. Eleverna behöver bara säga till om de vill arbeta mer ostört. Läraren och assistenten avlöser varandra då de går mellan klassrummet och arbetsytan utanför. Läraren har då möjlighet att arbeta både med eleverna som sitter kvar i klassrummet och de som sitter utanför, utan att någon grupp blir lämnad ensam. Arbets sättet kräver viss planering och anpassning av materialet men för elevernas del ser det ut att fungera. Stämningen är lugn och arbetsklimatet är gott. Framförallt kräver arbets sättet två vuxna med kännedom om de olika behoven i klassen. Till nästa termin tas dock assistenttjänsten bort av besparings skäl, vilket är en stor källa till oro för både lärare, elever och deras föräldrar. Dessutom införs ämnesläroplan-system i enlighet med riktningen i läroplanen, vilket innebär att klassen kommer att undervisas av ett tiotal olika lärare, som alla behöver ha kännedom och kunskap om de skilda behoven.

► Ett fåtal elever är några minuter sena men läraren kommenterar ingenting då de slinker in och sätter sig. Dagens schema är uppsatt på tavlan. Läraren har gjort inplastade lappar i olika färger i A4-format för varje ämne. Då de ska fortsätta med redovisningarna, som alla måste göra innan terminsslut, så visar det sig att de två som ska redovisa inte

är riktigt förberedda. Läraren byter då snabbt och säger ”då tar vi engelska nu så får ni redovisa senare idag”. Läraren skriver upp fraser med ”do” och ”does” på tavlan och ber eleverna fylla på. Det tar en stund för eleverna att ställa om till engelska – de är inte lika snabba som läraren, som utan att blinka byter inriktning. En hastig omDisposition som förutsätter att läraren har gjort en noggrann planering för hela skoldagen redan dagen innan, vilket tar tid.

► (11.40) Läraren äter alltid med eleverna för att finnas till hands, lugna ner tempot, förebygga konflikter och se till att eleverna äter. Alla har bestämda platser i matsalen och lärarna är utspridda vid borden. Läraren lämnar matsalen sist efter ha sett till att borden blir avtorkade och går sedan direkt tillbaka till klassrummet för att ringa föräldrarna till en elev, som gjort illa sig på rasten och har varit hos skolsyster. Eleven har ont och vill gå hem. Läraren ringer även en annan förälder till en elev, som gått hem på grund av sjukdom. Till sist mejlar läraren ytterligare en förälder gällande en tredje elev, som också gått hem på grund av sjukdom. Klockan 12.32 är läraren tillbaka i lärarrummet för en snabb kopp kaffe innan lektionen ringer in. Där diskuteras en tragisk händelse, som påverkar stämningen i skolan. Kuratorn finns på plats för eventuella samtal. (12.40) När klockan ringer in får läraren halvrusa tillbaka. Kaffet hann läraren inte dricka upp. (12.45) Några av eleverna, som spelat fotboll, är också lite sena. Det har varit bråk vid fotbollsplanen. Läraren hinner inte reda ut det, då det är dags att byta klass med kollegan, i ett försök att arbeta mer ämnesinriktat. Lektionen startar ca 7 minuter sent.

► Lärarna i den här skolan håller klassrumsdörrarna låsta, vilket medverkar till att det stör när någon kommer sent. Eleverna måste knacka och någon måste resa sig och låsa upp dörren. Lärarna vill egentligen inte ha det så. De tycker att de måste för att det annars blir så många andra störningsmoment; högstadiel elever i korridoren utanför som knuffar in varandra, sliter upp dörren och skriker något eller liknande. Ibland är ljudnivån utanför klassrummet hög. Då mellanstadiet har lektion har högstadiet rast och samlas vid skåpen utanför klassrummen. Det är en hel del sena ankomster under observationen men i övrigt är det väldigt lugnt under lektionerna. Samtidigt går det att känna att lärarna är lite på sin vakt, vana vid att vara i beredskap. De reagerar snabbt så fort någon elev börjar skruva på sig eller prata rakt ut.

Illustrerande exempel från högstadiet

► Läraren startar sin dag omkring 7.45 och börjar med att logga in i kommunens system för mail och informationsöverföring, där skolledning kommunicerar med skolpersonalen. Det är dock inte självklart att det går att komma in, då antalet IP-adresser är för litet. Det är enligt läraren ”först till kvarn” som gäller. För att vara säker på att hinna se mail från föräldrar innan skoldagen börjar är det bäst att vara tidigt på plats. Läraren brukar också titta på anmäld frånvaro i systemet, och registrerar frånvaro eller sen ankomst efter varje lektion. Den här dagen har dock scheman ramlat bort ur Dexter och läraren själv har enligt datorn bara en lektion. Kollegan tycks inte ha några lektioner alls, vilket betyder att de inte kommer åt elevlistorna. De får istället göra noteringar på papper och föra in det senare. Det är första dagen efter påsklovet och i kollegans klass saknas åtta elever. De verkar ha trott att det var studiedag. Klassens mentor sitter och ringer runt till föräldrar och elever men får inte tag i alla.

► (9.35) Dagens lektion i svenska är tänkt att användas till en skrivuppgift, som eleverna gör med hjälp av datorer. Läraren har bokat de bärbara datorerna och får hjälp av en elev att hämta dem. Snart börjar eleverna klaga på att det är trögt i systemet, flera går omkring, byter datorer, några går ut i korridoren eller testar om det fungerar i biblioteket.

Det visar sig att det inte går att komma in på nätverket idag heller (samma sak vid föregående tillfälle). Efter 10 minuter avbryter läraren och ber alla elever packa ihop datorerna. Själv går läraren ut för att samla in de elever som lämnat klassrummet. Efter 15 minuter kan lektionen börja på nytt. Då har läraren fått göra en snabb omplanering och visar istället ett avsnitt från en TV-serie, som bygger på den bok som klassen just nu läser. Läraren tar hjälp av en elev för att gå tillbaka med datorerna och sätta dem på laddning. Ytterligare 5 minuter går åt, totalt 20 minuter förlorad lektionstid. Därefter nytt misslyckat försök att rapportera frånvaro i Dexter, som inte heller fungerar när nätverket krånglar.

► Kemi för årskurs sex är spännande för eleverna och de ser förväntansfulla ut när de släpps in i klassrummet. För att klara de korta pauserna kommer lärarna i NO-ämnena ca 40 minuter före skolstart, så att de hinner plocka ihop allt som behövs till flera lektioner i följd på stora vagnar, som sedan rullas in i salarna. En elev med Asperger har dock svårt att acceptera att läraren i förväg placerat brickor med kemiutrustning vid ett bord där eleven brukar sitta. Det slutar med att läraren måste flytta alltihop för att lektionen ska kunna fortsätta. Eleverna arbetar bra under lektionen men när det är dags att diska är det några som kivas och en glasbägare går sönder. Eleverna plockar bort det värsta men när de gått ligger fortfarande glassplitter kvar på bänkar och golv. Det tar läraren ca 15 minuter att städa bort glaset, plocka ihop utrustningen och torka av. Nästa klass står redan och väntar på att få gå in och lektionen startar ca 10 minuter sent.

► En ämneslärare i musik undervisar samtidigt 23 elever i gitarrspel. Läraren har ingen möjlighet till halvklass, vilket är ett starkt önskemål. Att instruera och förse 23 elever med nystämnda gitarrer ger en öronbedövande ljudnivå, när alla ovana elever ska testa sina färdigheter. Innan klassen ska spela gemensamt försöker läraren hinna runt till samtliga elever för någon minuts individuell teknikhandledning. Sedan kvarstår inte mycket av veckans enda musiklektion. Under sammanlagt två minuter hinner klassen träna på att samtidigt spela samma ackord, innan det är dags att ställa tillbaka gitarrerna i sina hållare. För läraren återstår att ställa i ordning, byta de strängar som gått av och se till att gitarrerna är stämde inför nästa lektion.

► (11.21) Lektionen startar för klassen där några elever från en integrerad särskoleklass deltar. Läraren går runt i klassen och försöker sätta små grupper i arbete så fort som möjligt. 11.35 har alla elever kommit igång med arbetsuppgiften. Flera av eleverna från särskoleklassen deltar aktivt – men inte alla. En elev ger intryck av att inte få något utbyte alls av lektionen. Eleven deltar inte i grupparbetet och ser inte vad kamraterna gör. Medan de arbetar i sina grupper fylls elevens block istället av en växande teckning. Läraren gör några försök att få eleven att intressera sig för uppgiften men utan resultat. 12.05 gör eleven en första ansats att själv söka kontakt med läraren. De andra har då börjat avsluta grupparbetet. Eleven försöker få vara med och packa ihop, ställer sig bredvid kamraterna men blir inte riktigt insläppt. De låter eleven stå där men säger ingenting och ger inte eleven rum att hjälpa till. 12.12 ber läraren grupperna redogöra för sitt arbete. Eleven blir inte tillfrågad och har ingenting att säga. Det förefaller som om både elev och lärare gett upp.

► (10.50) Nästa lektion är inte med den klass som läraren är mentor för, vilket märks omedelbart. Kanske är det en stökigare klass. Kanske har det betydelse att det inte är klassens mentor som undervisar. Redan under den inledande genomgången får läraren be elever hålla tyst flera gånger. Det är pratigt och okoncentrerat. Flera elever sitter med sina mobiltelefoner i händerna. Några lyssnar på musik i hörsnäckor, några har inte brytt

sig om att ta upp sina böcker och några går omkring. Eleverna har en hård jargong sins- emellan och i dialog med läraren. Det råder något av ”machokultur” i rummet. Pojkarna hävdar sig genom kaxighet men även flickorna tycks anstränga sig för att visa attityd. Läraren talar högt med ansträngd röst för att höras. Läraren ser lugn ut, men under en timmes lektion ges ett 20-tal skarpa tillsägelser.

► Dagen innan observationen har det varit bråk och slagsmål i klassrummet. Läraren har gått emellan, föst ut en uppretad elev i korridoren, större än läraren själv, och fått ta hjälp av en kollega för att hämta någon ansvarig som kunde hjälpa till. Eftersom samtliga i ledningsgruppen var frånvarande, tog det tid att hitta den som fått det tillfälliga ansvaret, en person som också är utbildad i konflikthantering. Följderna av bråket präglar hela dagen för både läraren och mentorn i den klass det gällde. Det är samtal med elever för att reda ut vad som hänt och samtal med föräldrar, andra lärare och med skolans kurator.

► En elev använder flera tekniska hjälpmedel på grund av funktionsnedsättning. Det fungerar bra i mentorsklassen där läraren fått utbildning i handhavande. Andra ämneslärare kommenterar svårigheten med att handskas med tekniska hjälpmedel, särskilt om något inte fungerar som det ska. Det är svårt att få hjälp vid akuta problem och det går mycket tid till att sätta sig in i tekniken.

► Läraren arbetar i ett delat arbetsrum. Det är åtta lärare i samma rum, som på den här skolan har lika många datorer som arbetsplatser, vilket inte alla skolor har. Elever knackar ofta på till arbetsrummet för att fråga saker. En elev undrar varför det inte finns några pappershanddukar på toaletterna, en har ingen skåpsnyckel och vill hänga in sin jacka, en vill ha påskrift för att få resa bort med familjen under skoldagar. Vid ett tillfälle är det en av lärarna som kommer in med två elever i släptåg. Läraren stegar fram till sin hylla och tar ner en stor kakkburk som han bjuder eleverna ur. När de gått kommenterar kollegan att det är dags att ringa till föräldrarna och tala om att eleverna inte äter i skolan.

Intryck från observationer

Varje stadium har sina kännetecken och arbete med yngre elever kräver helt andra redskap än vid arbete på högstadiet. Kanske mest framträdande i lägre åldrar är att konflikter under raster uppstår så frekvent, vilket läraren kan behöva reda ut under lektionstid. Tiden det tar för barnen att klä om och duscha, som gör att lektion efter gymnastik får ses som en bonus om den går att genomföra är också utmärkande. Pedagogisk lunch innebär mental beredskap och mindre upplevelse av paus. Eftermiddagarna på lågstadiet har däremot tett sig lugnare än på högstadiet, eftersom elevernas skoldag är så kort. Det ger ökad tid för sammanhängande planering och större chans till ostört arbete. En förutsättning är en väl fungerande arbetsplats, vilket kan vara ett dilemma ifall annan verksamhet, som Fritids, modersmålsundervisning eller liknande behöver använda klassrummet där läraren vill arbeta.

I högre åldrar är problem med att få eleverna att äta tillräckligt för att inte tappa orken under eftermiddagen signifikativa. Elever på mellanstadiet tenderar att ta efter elever i högre årskurser, vilket gör att fler istället går till centrum under rasten. Låg koncentration och ibland stökiga lektioner blir lätt en följd av överhoppad lunch. Skolk och sen ankomst upplevs också krypa neråt i åldrar. Några skolors beslut att inte beslagta mobiler, på grund av risken för att bli återbetalningsskyldig ifall mobilen skadas (eller om eleven säger att mobilen skadats) gör mobilanvändning problematisk i vissa skolor. Det tycktes viktigare att få eleverna att ta av sig mössan än att få dem att sluta använda mobilen. Pressen ökar i högre åldrar både på elever och på lärare. Betygssättning påverkar liksom attityder och tonårsrelaterade problem.

Genomgående för alla stadier är just den ständiga beredskapen som lärare måste ha, oavsett om det är lektion, rast eller lunch. De flesta lärare är inte så förtjusta i att vara rastvakt eftersom tiden inte räcker till egen rast eller förberedelse för nästa lektion. Det händer mycket under raster, och det finns behov av vuxna på skolgården. Arbetsro under lektioner skiljer betydligt både mellan och inom enheter. De snabba omplaneringar, som lärare tvingas göra, när den planerade lektionen inte går att genomföra är också genomgående för samtliga stadier. Det gäller att alltid ha ett alternativ. Det går inte att lita på att tekniken ska fungera, att det är läge för en genomgång, att elever som ska redovisa är klara eller att ingen kliver in i klassrummet och avbryter.

Ett genomgående intryck är också betydelsen av kvalificerad resurshjälp¹³ då sådana behov finns. Vid observationer där resurser t ex delar sin tid mellan olika klasser märktes frånvaro av resurs omedelbart, i fråga om arbetstakt och arbetsro för hela klassen. Resurser och fritidspersonal är också viktiga förutsättningar för arbete i mindre grupp.

Intervjuer

Intervjuer är genomförda med klasslärare, mentorer, ämneslärare i praktiska och teoretiska ämnen samt även med biträdande rektorer. Intervjuerna belyser förutsättningar för det pedagogiska arbetet och hur lärarna själva upplever sin arbetssituation. En intressant iakttagelse är att de frågeställningar, som intervjupersonerna väljer att ta upp i de relativt obundna intervjuerna, inte skiljer sig nämnvärt mellan lärare från olika stadier. Det är i hög grad samma företeelser som lärarna lyfter fram. Så gott som alla nämner exempelvis intensiteten under arbetsdagen, upplevelsen av att inte ha någon paus, svårigheten att räkna till, elever i behov av särskilt stöd, ensamheten i ansvaret, tidsåtgången till dokumentation och frustration över datasystem. Med anledning av likheten i lärarnas kommentarer så struktureras redovisningen inte utifrån låg- mellan- och högstadium utan med hjälp av rubrikerna från utredningens syfte: upplevd arbetssituation, förutsättningar för tidsanvändning, lärarnas arbetsuppgifter, betydelsen av nya regelverk, och arbetstidens disposition.

Upplevd arbetssituation

En samstämmig uppfattning är att arbetsbördan successivt har ökat under de senaste åren. Det framkommer i nästan alla intervjuer, både med lärare och med skolledning. Uppfattningen stämmer även med vad som framkommit i tidigare studier, exempelvis gällande ökningen av lektionstid. Exempel på citat:

”Bara de senaste fem åren har arbetsbördan ökat markant, fast det är svårt att säga exakt vad det är. Antalet vuxna per klass har minskat, men främst att man känner sig övervakad. Det är nog inte enbart LGR-11, det är mer en känsla av att man måste gardera sig för att man inte blir trodd. Allt ska dokumenteras och sparas i pärmar, inte bara IUP och utvecklingssamtal, utan även annat, t ex om en elev genomfört en redovisning eller inte. Det finns ingen som litar på att jag vet att en elev uppnår målen, jag måste också bevisa det. Det är kanske ingen som frågar efter det, men jag måste göra det ändå för att känna att jag har gjort det jag ska, och att jag har det IFALL det efterfrågas”.

¹³ Ett vardagligt ord för oftast en elevassistent men det kan även vara en annan lärare (speciallärare) som har uppdraget som en del av sin tjänst. Det är en benämning på en funktion. Benämningen har sin grund i ett ekonomiskt resonemang. Det lite olyckliga med denna vardagsbenämning är att det handlar om en levande människa som har ett ibland klart och ibland diffust uppdrag.

Det är framförallt den ökande administrationen och kraven på att dokumentera, som gör att arbetsmängden upplevs som större. Det finns ibland en bristande förståelse för vad syftet med dokumentationen är, vilket i sin tur kan leda till ett visst motstånd.

Ett ämne som snabbt dyker upp vid samtliga skolor som en bidragande orsak till känslan av ökande arbetsuppgifter och ökad kontroll är de kammungemensamma kunskapskontrollerna. Många lärare uppfattar dem som personliga.

”Det känns som att man är mycket mer kontrollerad. Kommunen granskar faktiskt resultat på skolnivå, tom klassnivå ibland. Det har verkligen ökat och det skapar en stress”.

Lärarna menar att det i praktiken inte fungerar att ersätta något annat prov som inplanerats eftersom kunskapskontrollen inte följer exakt det som läraren arbetar med i klassen. Även om kontrollen i sig kanske inte tar så lång tid att genomföra, så blir det ändå följer om elever är frånvarande och måste göra provet då de är tillbaka. De missar då nästa genomgång och så är kedjan igång. Det blir alltid fler följer än planerat.

Kunskapskontrollerna uppfattas av många som att de kommer med alltför kort varsel och därför känns lite panikartat. Att få in t ex LUS-resultat kräver samarbete med andra lärare för att kunna sitta ostört och läsa med enskilda elever, vilket blir svårt när framförhållningen upplevs som för kort.¹⁴ Problemen vid rapporteringen ger också upphov till merarbete. En vanlig kommentar är att resultat som lagts in, fråga för fråga, försvinner ur systemet och att läraren därför blir tvingad att börja om, kanske både en och två gånger. Vissa anser att kontrollerna mest är en belastning.

”Det skulle vara lättare att acceptera proven om det var så att kommunen skulle säga att oj, vi ser att den här klassen behöver mer stöd, detta kan vi göra för att hjälpa till. För läraren visar inte kunskapskontrollen något annat än vad man redan vet om eleverna. De tillför ingenting, upplevs bara som belastning. Vi vet dessutom att det bara kommer tillbaka på läraren själv. Vad ska JAG göra för att de ska nå målen. Den frågan har jag redan innan! Och tiden jag måste lägga på proven gör att jag får ännu svårare att hinna med det jag behöver göra. Man får ingen hjälp med sådant heller utan det ligger på varje enskild lärare”.

En utbredd uppfattning hos lärarna tycks vara att det är svårt att få tid till gemensam planering. Även om det finns tid för möten schemalagda av skolledningen, så äts de upp av andra typer av samtal, som i och för sig också är viktiga. Ofta finns så många praktiska frågor mellan kollegor om hur man kan hantera olika situationer med elever eller föräldrar, att den konkreta och mer långsiktiga planeringen inte hinns med.

Själva arbetsmiljön i skolan med stimmiga barngrupper eller stökiga tonåringar är en förutsättning för arbete, som de flesta andra grupper av akademiker inte har.

Ljudnivån och fragmenteringen tas upp av många:

”Det är en sådan ljudnivå överallt, støj och skrik i korridorerna och man klarar inte av ljud när man kommer hem, ingen radio i bilen. Man orkar inte ens med sina egna barn”.

Ett uttalat önskemål är en schemaläggning med mer sammanhängande lektionsfri tid, då mer av det administrativa kunde skötas. Exempelvis betygssättning och omdömesskrivning som är myndighetsutövning är stressande att arbeta med vid ständiga störningsmoment. Några menar att också trånga lokaler påverkar arbetet negativt. Att inte ha någonstans att ha telefonsamtal eller att prata ostört. Några har haft utvecklingssamtal under

¹⁴ Instrumentet är inte menat att användas vid ett tillfälle strax innan redovisningstillfället utan är skapat för att användas kontinuerligt under läsåret, för att på så sätt utgöra underlag för undervisningsplanering.

promenad och uppger att de börjat skippa halvklasser för att få en lucka i schemat där det går att ringa någon förälder.

Flera av lärarna vittnar om stressrelaterade problem som att vakna på natten och komma ihåg något som måste göras, magbesvär, spänningshuvudvärk eller att ljudnivån gett tinnitus. Några nämner även andra stressymtom som plötslig panikkänsla och tryck över bröstet. Sociala problem eller frågeställningar kring elever i av särskilt stöd påverkar i mycket hög grad upplevelsen av stress.

Långt ifrån alla lärare uppger sig dock vara stressade överlag. Det handlar för de allra flesta om perioder av hård arbetsbelastning, ofta kopplade till tidsperioden kring utvecklingssamtal, nationella prov, omdömesskrivning och betygssättning. Att dagarna är både intensiva och tröttande är däremot en liktydig bild från samtliga stadier. Flera beskriver hur orken tryter till de pedagogiska diskussioner som annars skulle kunna rymmas under konferenstiden sist på dagen. Man tar upp det man måste och resten får vänta.

”Dagen är så fullspäckad att jag föser ut barnen när det är rast, jag måste få andrum själv. Känns dumt att göra så men det finns inga pauser under dagen!”

Något som många lärare upplever som pressande är att inte våga vara hemma vid sjukdom. Det är svårt att ta in vikarier, som inte känner eleverna och det är inte bara pengar som styr. Det blir lätt missförstånd mellan lärare och vikarie. Eleverna bryr sig inte alltid om vad vikarien försöker lära ut. För läraren blir det tungt att ta tag i klassen om vikarie-situationen inte fungerat. Många väljer att arbeta trots sjukdom.

”Det skulle vara mer stressande för mig att oroa mig för att det lugn som jag byggt upp i klassen under ett par års tid skulle kunna raderas bara på några dagar. Att komma tillbaka till ett stökigt klassrum och en mejlbox full av frågor från oroade föräldrar på grund av olösta konflikter är inte särskilt lockande. Det tar så lång tid att bitta tillbaka”.

Förutsättningar för tidsanvändning

Elevsammansättning och elever i behov av särskilt stöd

I samtalen med lärarna träder också en annan bild fram. Det är inte bara rent praktiska göromål eller kringuppgifter, som upptar den lektionsfria tiden. En samstämmig uppfattning är att arbetstiden är helt beroende av vilken klass läraren har ansvar för. Finns det elever i behov av stöd så ökar inte bara anspänningen inför lektioner, andelen ”hålla ordning” under lektionstiden och planeringen av lektionsinnehållet. Även administrationen kring elevhälsoteam, föräldrakontakter, specialpedagoger och skolledning ökar. Att få tillräckligt med stöd för att kunna bemöta elever i behov av särskilt stöd och samtidigt räkna till för resterande elever, och känna att orken räcker för högkvalitativ undervisning för hela klassen förefaller som den nästan största frågan av alla för de lärare, som har ansvar för en eller flera elever med behov av stöd i sin klass. Det tar en oerhörd kraft av läraren att tillgodose alla krav och önskemål, som också tycks komma från alla håll - både genom styrdokument och skolledning, från elever, föräldrar och elevvårdsteam. Stödet upplevs som för litet. I slutänden är det läraren ensam som står med ansvarsfrågan.

”Som lärare väljer man ju aldrig sin klass/ undervisningsgrupp. Önskvärt vore att skolledningen tog ett övergripande ansvar för att fördela personalresurserna enligt behoven. I nuläget har vi en, som jag ser det, mycket ålderdomlig arbetsfördelning: en lärare per klass och man får ta hand om alla de delar som uppstår, oavsett hur många elever man har eller hur stora sociala problem”.

Några av de intervjuade lärarna har arbetat i klasser med ganska stora behov, där flera elever har behövt anpassad undervisning på olika sätt och där det funnits problematik

kring aggressivitet och utbrott. Detta har upplevts som extremt påfrestande och det har tagit för lång tid att få konkret hjälp. Det räcker inte, enligt de berörda lärarna, med exempelvis handledning. Det som sägs där är ofta sådant som läraren redan vet, men som ändå är svårt att genomföra, t ex att låta en elev arbeta avskilt. Lärarnas åsikt är att den enda lösningen i liknande situationer är att sätta in två pedagoger som klasslärare, som kan dela ansvaret, stötta varandra och därmed ha lättare att tillgodose *bela* klassens behov. Det är inte tillräckligt med en resursperson, utan det tunga pedagogiska ansvaret bör delas av två utbildade pedagoger, för att skapa en rimlig arbetssituation.

”Jag skulle kunna gråta nu, år senare, bara jag pratar om det. Jag var nära att bli utbränd, och den känslan påverkar min stresstålighet än idag”.

En lärare för en klass med flera elever i behov av särskilt stöd uppger att en normal arbetsvecka innebär minst 50 timmars arbetstid, ofta mer. Tankarna kretsar hela tiden kring arbetsinnehållet, vare sig det är helg eller inte. Mycket tid går till föräldrakontakter, då det finns flera elever, som t ex har daglig utvärdering med veckovis rapportering till föräldrarna. Andra lärare beskriver hur problematik med utåtagerande elever kan göra situationen övermäktig. Det är inte bara att bemöta berörd elev på rätt sätt. Det är också andra elever som dras med. Det blir bråk på raster och föräldrar kan börja ifrågasätta. Det är heller inte enbart antalet elever, det är sammansättningen som avgör menar lärarna. Det som upplevs som allra tyngst är att känna sig så pressad mellan ibland motstridiga krav. Framförallt om läraren känner sig kritiserad av föräldrarna.

Flera lärare ger dock en bild av att det inte är så lätt att få den hjälp som egentligen behövs för dessa elever, eftersom det snarare kan upplevas som merarbete än avlastning att ta hjälp av specialpedagoger. Utan hjälp från specialpedagoger måste läraren anpassa undervisningen så att alla elever kan ta den till sig. Med hjälp, tillkommer momentet att kommunicera med specialpedagogerna/speciallärarna och förklara det anpassade materialet, som läraren ändå måste ta fram. Om eleven går iväg för att arbeta utanför klassrummet, måste läraren också hålla det i huvudet, vad eleven arbetar med och var han eller hon är. Sedan ska det stämmas av med speciallärarna igen om hur arbetet har gått. Flera av lärarna uppger därför att det kan kännas lättare att inte utnyttja den hjälp som faktiskt finns. Något som främst drabbar eleven. Alla skolor arbetar inte på samma sätt kring specialpedagogik. I det här exemplet har skolan valt ett arbetssätt där elever tas ur gruppen. Lärarna upplever inte det som någon avlastning. Lärarna önskar istället mer konkret hjälp från specialpedagoger, helst inne i klassrummet om det går, och helst att få hjälp med att ta fram det anpassade materialet.

Exemplen på att det är svårt att räkna till är många bland de förhållandevis få intervjuer som gjorts. Lärare vittnar om hur svårt det är att räkna till för alla när det finns elever i behov av särskilt stöd.

”Varken skolledning eller kommun gör tillräckligt på den här punkten. Det tar för lång tid. Den lilla peng som skolan kan få från kommunen räcker inte alls. Skolan själv fegar och anställer inte på grund av ekonomin”.

Socioekonomiska faktorer

Att socioekonomiska faktorer skiljer mellan skolor i olika bostadsområden och starkt påverkar undervisningens förutsättningar går inte att blunda för. Både skolledning och lärare framhåller att de sociala kontakterna ökar, i synnerhet på högstadiet. Sociala kontakter innebär inte bara föräldrasamtal, utan kan exempelvis handla om polis eller social-

tjänst, personal kopplad till elevhälsa, Prima¹⁵ eller liknande. Med sociala kontakter följer också ökad administration genom t ex åtgärdsprogram eller dokumentation av uppföljningssamtal och utredningar. I takt med neddragningar av personalgrupper som elevassistenter, kuratorer och psykologer så läggs allt mer av dessa arbetsuppgifter på lärarna. Något som lärare i regel inte har full kompetens för och som de ibland kan ha svårt att hantera.

Polisärenden och liknande är svårt att släppa. Det tar kraft att känna oro för enskilda elevers livssituation. En fantastisk fördel är om lärare känner varandras elever. Då finns en ventil att diskutera med varandra så att inte alla händelser bärs med hem. Samtidigt måste man för att skydda sig själv hålla en viss distans, ”vi är inte deras föräldrar och ska inte ta på oss den rollen”. Samarbete med socialtjänst och liknande instanser fungerar inte alltid, vilket lyfts av både ledning och lärare. Rutiner för återkoppling saknas och skolan står ofta ovetande om vad som händer efter det att en anmälan skett.

Föräldrarnas situation har även betydelse för lärarna eftersom det kan vara svårt att få föräldrarna att engagera sig, att få dem att läsa veckobreven eller att komma till utvecklingssamtal eller orosamtal (om skolan överväger att göra en orosanmälan till sociala myndigheter). På en av skolorna där observationer gjordes har lärarna bestämt sig för att kalla föräldrarna tre gånger. Sedan håller de samtalet med eleven ensam.

Lärarna framhåller att det finns föräldrar, som på grund av sjukskrivning eller arbetslöshet tappar orken och därför inte ser till att barnen går upp i tid, äter frukost, har med sig gymnastikkläder o s v. Samtidigt menar lärarna att eleverna har minst lika goda chanser i alla skolor. ”Det är ju inget fel på elevernas hjärnor, bara för att de bor i ett segregerat område”. En del av elevers stora behov av en vuxen, som ser dem och bryr sig om dem, blir en positiv utmaning för läraren. Det finns en känsla av att föräldrar med utländsk bakgrund oftare litar på lärarens profession, vilket gör att läraren inte upplever sig ifrågasatt, på samma sätt som kan ske i andra skolor.

Oavsett bakgrundsfaktorer så finns det lärare, som anser att det skulle finnas mycket att vinna på att vara två pedagoger i samma klass.

”Hellre större klasser om man kan vara två, kanske 30 elever på två lärare. Då finns en mycket större trygghet, om man är sjuk eller om man har några elever som behöver extra träning så kan man jobba i mindre grupper med dem. Man skulle hålla längre som lärare och slippa känna att ALLT bara är mitt ansvar”

Intervjuer med skolledning

Att administration och krav på dokumentation ökat vidhåller samtliga intervjuade. De menar att den nya skollagen och all dokumentation har gjort att arbetsbelastningen ökat. Det har blivit lite mer fyrkantigt, vilket är både bra och dåligt. Det som var enklare förr var på flera sätt också sämre. Den noggranna momentplanering, som måste göras nu, är egentligen bra och borde vara en hjälp för bättre lektioner.

Ledningen menar att det är många lokala krav inom kommunen från politiker och tjänstemän, till exempel kring kunskapskontrollerna. Detta i kombination med krav från statlig nivå med styrdokument, krav från de närmaste cheferna samt från föräldrar och elever underifrån blir ganska tungt.

---

¹⁵Ett av de företag som har Landstingets uppdrag att diagnostisera elever.

”Så jag tror inte alltid att det är tidspressen som är det jobbigaste utan detta med pressen att veta att man måste finnas till hands och måste göra rätt. Det har alltid tagit mycket tid att vara lärare. Även för 20 år sen satt lärare hemma och arbetade, men det är just känslan av att inte få göra fel som pressar idag.

Skolledningen har också fått ökade krav på dokumentation, i synnerhet gällande ageranden, som kan uppfattas som kränkande. I en anteckningsbok på expeditionen vid en av skolorna finns noteringar om datum, personer och händelser, till exempel NN visade fingret, NN ställde sig i vägen för att hindra och så vidare. Detta för att ha ”torrt på fötterna” att kunna bevisa vad skolan gjort och inte gjort.

”Det handlar om misstroende. En väldigt negativ känsla som skapar onödiga handlingar som tar extremt mycket tid. Det är den nya skollagen som drivit fram detta onödiga moment. Det tar bort lite av arbetsglädjen för läraryrket, kreativiteten och flexibiliteten minskar. Man måste hela tiden rapportera, bevisa att man står på rätt plats, vilket gör att man inte kan flytta om eller ändra ordning efter eget tycke. Lärarna är schemalagda varenda minut och deras arbetsbörda är på tok för stor”.

Ett önsketänkande från skolledningen är att kanske genom högre skolpeng kunna anställa fler lärare så att en elevgrupp skulle kunna lyftas bort från varje lärare.¹⁶ Det skulle göra det möjligt att schemalägga så att lärarna kunde få mer tid till samverkan och pedagogiska diskussioner, vilket är ett av de största praktiska problemen idag.

Skolledningen menar vidare att skolan utsätts för ännu större krav genom den tanke om integrering som just nu råder, där kommunerna avskaffar små undervisningsgrupper för inkludering i vanliga klasser.¹⁷ Samtidigt upplever de stödet till skolorna som nästan obefintligt. Några talar om den stora apparat (omfattande rutin) det blir kring elever i behov av särskilt stöd. Samtidigt framhåller de att dokumentationen gör det mer rättssäkert.

”Det är så fantastiskt många dokument som ska fyllas i, utredningar, pedagogiska kartläggningar, ansökningar, åtgärdsprogram och uppföljningar. Det tar lång tid att bara hitta rätt version på dokument och oftast ger det ingenting i slutändan ändå”.

För skolornas del är det viktigt med ett väl fungerande centralt stöd dvs vägledning och hjälp, som kan ge tydlig information kring såväl ekonomiska frågor som vad som gäller kring praktisk hantering, exempelvis gällande IUP, omdömen i Dexter och blankettutformning. Det tar för lång tid när skolorna ska fatta beslut själva, menar de.

Omfattningen av det centrala stödet kring elever i behov av särskilt stöd anses inte tillräckligt. Skolledningar efterfrågar kommungemensamma resurser i fråga om handledning från specialpedagoger, som kunde komma ut till skolorna och bistå med rådgivning. Även om det finns specialpedagog på skolan, så har den personen kanske inte möjlighet att vara uppdaterad kring det som sker inom området t ex den specialpedagogiska forskningen. Det finns önskemål om tydligare rekommendationer från förvaltningen kring vilka verktyg som bör användas inom kommunen, t ex en hjälpmedelscentral.

”Det är för mycket ”det är rektors ansvar och utmaning”, barnen ska inkluderas – ja, visst, men till vilket pris som helst? Man drar ner på de kommungemensamma undervisningsgrupperna och

¹⁶ Man skulle kunna tolka detta som att när undervisningsskyldigheten (USK:en) togs bort blev i praktiken arbetsbelastningen på varje lärare för hög. Det är särskilt intressant att det är en skolledare som konstaterar detta.

¹⁷ Detta är ett exempel på att GFN och utbildningsförvaltningen ännu inte fullt ut lyckats kommunicera kärnan i vad som avses med inkludering.

det är dumt. Det är faktiskt så att en del elever har behov av att arbeta i mindre grupper med specialutbildad personal, för det är svårt att tillmötesgå, att all personal alltid är uppdaterad på alla diagnoser och allt. Det är inte bara ADHD och Asperger. Det är ofta autism kombinerat med olika språkstörningar o s v. och det kräver ganska mycket av all personal. Du ska se till det barnets behov, men det är svårt när det finns 25 eller 27 stycken till att tillmötesgå! ”

En vanlig ståndpunkt från skolledningen är att arbetsmängden har ökat men att lärarna själva måste ta ansvar för att sälla.¹⁸ Det går inte att behålla allt och ändå ta till sig nya åtaganden. Det som inte står i kunskapskraven måste kunna tas bort. En kommentar från ledningen är att lärarna t ex inte ska lägga tid på att rätta matteböcker.¹⁹ Elevernas kunskapsutveckling bör de ha koll på ändå och äldre elever kan rätta själva. Samtidigt framhåller de att många lärare är obenägna att ta bort moment.

”Vi kan hjälpa till från ledningshåll och fundera på vad vi verkligen måste göra. Måste man t ex skriva så många åtgärdsprogram som vi gör här? De ska följas upp var sjätte vecka också. Det kanske inte är nödvändigt att skriva dem? Även förvaltningen kan hjälpa skolorna med att staka ut riktlinjer för likvärdigt arbete.”

Ledningen understryker att det viktigaste för lärarnas situation är att se till att behålla personal för kringuppgifter i skolorna. Tas de bort på grund av besparingar så hamnar arbetstuppgifterna förr eller senare på lärarna. Funktioner med karaktär av elevservice, som syftar till att stödja elever som kanske är på väg i destruktiv riktning och avlasta lärarna från både små och stora sociala frågor är mycket betydelsefulla. Enbart frånvarokontrollen ifall en elev inte kommer till lektion innebär avlastning om läraren inte behöver använda pausen mellan lektioner till kontrollsamtal.

Regelverk och avtal

De nya regelverken

En konsekvens av den nya skollagen är att det har blivit lättare för föräldrar att anmäla skolan t ex om de anser att deras barn blivit utsatt för kränkande behandling och att skolan brustit i sitt agerande. Skollagen ger också ökade möjligheter att överklaga beslut gällande åtgärdsprogram eller insatser kopplade till elever i behov av särskilt stöd, exempelvis beslut om att inte gå vidare med en utredning. Skolorna måste mer noggrant än tidigare dokumentera och protokollföra vad som sägs vid olika möten, vilka beslut som fattas och på vilka grunder, ifall ärendet kan komma att överklagas (Skolverket, 2012). Det gäller all personal i skolan. Till stor del faller ansvaret på skolledningen, främst på de biträdande rektorena, som försöker avlasta lärarna en del av den ökade dokumentationen.

Något som är nytt i Lgr 11 är att i kursplanen anges i *centralt innehåll*, som anger vad som läraren skall ta upp i sin undervisning. Det centrala innehållet uppfattas som mer omfattande än i tidigare kursplan och där igenom svårt att hinna med. Läroplanen anger också

¹⁸ Formellt flyttar rektor över ansvaret för att leda och fördela arbetet till lärarlaget/arbetslaget. Om det inte finns en chef med tydlig nedsättning i sin tjänst, för att vara chef över arbetslaget, förs i praktiken detta arbetsledningsansvar över på den enskilde läraren.

¹⁹ Detta borde gå att göra till en empirisk fråga. Har det en positiv effekt på elevens kunskapsutveckling att läraren rättar elevernas häften eller ej? På sikt behöver man komma bort från den dåliga traditionen i svensk skola att göra om empiriska frågor till ideologiska.

i kunskapskrav vad eleverna ska kunna i slutet av årskurs tre, sex, och nio. Det som i Lpo 94 benämndes *mål att uppnå*, benämns nu i Lgr 11 *kunskapskrav*.

Lärarna i studien försöker med större tydlighet än tidigare beskriva för eleverna vad syftet är med olika arbetsmoment, ibland även vad målet för den enstaka lektionen är.

Betyg i flergradig skala redan från årskurs sex har införts från höstterminen 2012. För de lärare, som enbart haft årskurs fem enligt den tidigare stadiindelningen är betygssättning i årskurs sex nytt. Riktlinjerna för bedömning är otydliga och det finns en viss osäkerhet. Att bedömningen ska vila mot kunskapskraven framgår inte alltid. Motstridiga tolkningar förekommer om utgångspunkt från det centrala innehållet och elevens förmåga. Detta gör att osäkerheten är stor, särskilt för betygsstegen B och D. Betygen ska rapporteras in i Dexter på ett sätt, som av många uppfattas som krångligt.

Den nya läroplanen och framförallt kursplanerna i Lgr 11 lyfter fram ämnena på ett tydligare sätt, speciellt i de tidigare årskurserna 1 - 3 och 4 - 6. Denna förändring ligger i linje med förändringen av lärarutbildningen 1986 och 2001, då utbildningen till klasslärare togs bort. I praktiken innebär detta att ämneslärarsystem blir mer vanligt även i lägre årskurser. Något som tidigare mest gällt för högstadiet och praktisk-estetiska ämnen.

En kommentar från några av intervjuerna är dock att den nya läroplanen inte nämnvärt påverkat arbetet. Några skolor hade exempelvis redan innan den infördes börjat använda sig av LPP (lokala pedagogiska planer). Då det inte är reglerat i regelverken används det inte i alla skolor. Andra menar att det blivit svårare att bryta ner kunskapsmålen till lägre årskurser eftersom den delen är borttagen i läroplanen, och att det skapar sämre likvärdighet mellan skolor i kommunen.²⁰

”Det kan kallas Lpo-94 eller Lgr-11 – jag gör som jag gör i alla fall”.

Arbetstidens disposition

En rad olika faktorer inverkar på möjligheten att styra över tiden och förändrar förutsättningar för handlingsfrihet och tidsanvändning.

Ungefär hälften av lärarnas ramtid på 35 timmar per vecka består av undervisningstid. Därtill kommer arbetsuppgifter som rastvakt, pedagogisk lunch samt bestämda konferenstider med skolledning och arbetslag. Man kan då säga att omkring 22 timmar av lärarnas reglerade arbetsvecka är bunden tid. Resterande 13 timmar av ramtiden är tänkta att kunna disponeras av läraren efter eget upplägg, för planering, föräldrakontakter, rättning o s v. I praktiken fylls dessa disponibla timmar av diverse aktiviteter som samordningsmöten, uppföljningar och tvingande administration, vilket gör att det inte blir så mycket kvar av den tid som läraren har för fritt upplägg. Det som inte hinns med förläggas därför till förtroendearbetstiden på kvälls- och/eller helgtid.

Förtroendearbetstiden på 10,5 timmar per vecka ligger utanför den reglerade arbetstiden, vilket innebär att läraren är fri att utnyttja den efter eget behov. Främst är den avsedd för lektionsförberedelse, egen kompetensutveckling och reflektion. Undersökningen visar dock att lärare använder förtroendearbetstiden till många arbetsmoment, som borde rymmas inom ramtiden, men som inte alltid gör det. Flera intervjuer visar att lärare även arbetar med administration hemifrån, förbereder utvecklingssamtal eller omdömen, rap-

²⁰ Det bör kanske påpekas att kunskapskraven inte skall brytas ner och att inte heller mål att uppnå i tidigare kursplaner. Lpo 94 skulle däremot brytas ner.

porterar i Dexter via intranät, lägger in föräldramöten eller andra uppföljningsmöten på kvällstid för att tillmötesgå föräldrar, mejlar föräldrar eller kollegor hemifrån kvällstid o s v. Vissa lärare kompenserar förlorad förtroendearbetstid genom att gå hem tidigare en annan dag. Alla gör det inte. Förtroendearbetstiden består alltså i praktiken av betydligt fler aktiviteter än lektionsplanering eller annat för- och efterarbete såsom utskrifter och rättning. Detta görs både inom ramtid och under förtroendetid. Enligt avtalen är förtroendearbetstiden dock inte avsedd för sådant som arbetsgivaren styr under ramtid. Uttryckt på ett annat sätt: rektorerna ska inte styra över innehållet i förtroendearbetstiden.

Förtroendearbetstiden är en känslig fråga. Lärarfacken strider hårt för att inte mista förtroendetid till förmån för reglerad tid, som rektorerna kan råda över. Andra menar att lärarna bör vara mer tillgängliga för elever och för samverkansgrupper inom skolan. Intrycken från undersökningen är att arbetstid, som går att förlägga utanför arbetsplatsen, är betydelsefull med anledning av svårigheten att få tillgång till ostörd arbetsmiljö. Genom intensiteten under arbetsdagen blir förtroendearbetstiden den del av arbetet som rymmer handlingsfrihet. En faktor, som med stor sannolikhet, starkt påverkar upplevelse av stress eller trivsel.

Kännetecknande är att lärare i regel inte mäter sin arbetstid så exakt, eftersom merarbete ändå inte ger betald övertid. Intervjuerna visar att vissa lärare har svårt att skilja mellan förtroendearbetstid och fritid. De går ihop. Att se ett TV-program på kvällen eller händelser i omvärlden ger uppslag till lektionsinnehåll. Upplägg planeras under hundpromenaden o s v.

En kommentar från intervjuerna är att

"läraryrket är något man lever med".

Förtroendearbetstiden är ofta väldigt ojämnt spridd, både för enskilda lärare och sett över året. Vissa perioder innebär mer än 45 timmars vecka för många, medan andra veckor är kortare. Det finns också stora skillnader mellan olika ämnen och beroende på lärarens erfarenhet och klassens elevsammansättning.

Mönster i resultaten

Lärarnas arbetsuppgifter

Kännetecknande för lärarnas yrkesroll är att behöva ha beredskap för att kunna hantera ett brett spektrum av arbetsuppgifter, varierande utifrån elevernas ålder. Uppgifter av skiftande omfång upplevs ibland som att de läggs i lärarnas knä, stundtals även utan förvarning. Elever kan med kort varsel placeras i klassen. Dessa elever kan ha olika förutsättningar som att t ex helt eller delvis sakna kunskaper i svenska eller ha behov av tekniska hjälpmedel. Det finns hos de intervjuade lärarna en tydlig upplevelse av bristande stöd vid dessa omständigheter.

En lista med exempel på lågstadielärarnas arbetsuppgifter kan förutom planering av lektioner och undervisning, se ut så här:

- Klä på/av
- Plåstra om
- Trösta
- Ringa föräldrar som glömt att sjukanmäla
- Kontrollera/rapportera frånvaro i Dexter
- Lösa konflikter
- Städa personalkök
- Vakta i matsalen
- Följa med till gymnastiken
- Se till att eleverna duschar och hittar sina kläder
- Rastvakta
- Hjälpa till att skära mat
- Skala potatis
- Kontrollera blodsocker
- Se till att insulin tas på rätt tid
- Städa klassrum och kapprum
- Fylla i frånvarokontroll från Försäkringskassan
- Leta efter barn som inte kommer in efter rast
- Plocka (fram/ihop)
- Rätta
- Ordna för barn som blir sjuka
- Ta fram/ anpassa material
- Mejla, ringa om akuta händelser
- Ansvara för rastboden
- Planera för avslutningar, lucia
- Administrera enkäter, t ex skolplaneenkäten,
- Genomföra kunskapskontroller
- Rapportera resultat
- Sammanställa elevers enkäter
- Elevens val
- Kopiera/skriva ut material

- Friendssamtal
- Hämta datorer
- Packa/packa upp
- Flytta, byta klassrum, möblera
- Iordningsställa klassrum
- Städa bibliotek
- Föräldrasamtal under raster och lektionstid
- Utvecklingssamtal
- Täcka upp för frånvarande kollega
- Undervisa i två klasser om vikarie inte kommer
- Informera/planera till vikarier
- Skriva protokoll, göra scheman
- Rapportera till skolsyster/elevhälsoteam
- Skriva pedagogisk kartläggning
- Möte med Prima
- Hörselkonsulenter
- Habiliteringspersonal
- Skolpsykolog
- Planera med specialpedagog/speciallärare
- Skriva åtgärdsplaner
- Skriva uppföljningar
- Ha föräldramöte
- Hantera teknisk utrustning (som strejkar)
- Samordningsmöten inom skolan
- Skriva veckobrev
- Beställa läromedel
- Skriva arbetsplaner
- Dokumentera händelser
- Rapportera kränkningar
- Ge extraundervisning till elever som inte når målen
- Skriva och följa upp IUP och åtgärdsplaner
- Boka utflykter.

Listan över arbetsuppgifter skulle kunna göras ännu längre. Det som är intressant är mängden arbetsuppgifter, som inte är direkt kopplade till undervisningen. Denna obalans påverkar lärarnas förutsättningar att styra över sin tid, framför allt tid för undervisning.

Smartboard och annan teknisk utrustning är exempel på arbetsverktyg som är tänkta att underlätta, men som kräver förståelse och kunskap. För att kunna använda investeringen i en Smartboard på ett meningsfullt sätt så krävs förändrade arbetssätt, som tar tid att sätta sig in i. För många fungerar den mest som projektor. För de lärare som verkar i skolor där man på grund av smartboarden väljer bort kartor och liknande blir det lätt besvärligt, då det inte finns hjälp att tillgå när tekniken inte samarbetar.

Institutionsvård är något som ofta ingår i ett ämnesansvar som fördelas på en eller två lärare. Av tidsskäl hamnar detta ofta långt ner i prioritet. Ämnesansvaret blir i praktiken mest en fråga om inventering av kurslitteratur/läroböcker inför kommande läsår. En

önskan som uttryckts vid intervjuerna, är att som ämnesansvarig kunna få avsätta tid för att vara med och utveckla undervisningen. Genom att ta del av forskningsresultat för uppdatering av ämneskunskap och att kunna samla kollegor för pedagogiska diskussioner.

Administrationn – vad har egentligen tillkommit?

Sedan resultatstyrningen infördes har kraven på redovisning av resultat ökat inom flera områden. Utöver elevresultat gäller det skolans ekonomi, policys och handlingsplaner för än mängd olika områden: kränkande behandling, likabehandling, antimobbning, krishantering, åtgärdsprogram, miljöplaner, utrymningsplaner och förbättringsplaner. Det finns en varierande praxis kring hantering av administration, som starkt påverkar tidsanvändningen och upplevelsen av ibland onödigt dokumentering.

”Det känns som att allting måste rapporteras nu för tiden. Man ska skriva ner allt som görs. Allt man pratar om under utvecklingssamtalen, omdömesfrågor är mycket svårare nu... eller kanske inte svårare, men kraven har ökat på hur man formulerar det man skriver. Och det känns inte som det ger något mervärde egentligen”.

Skriftliga omdömen

År 1995 infördes kravet på skriftliga omdömen för varje elev och med Lgr 11 i varje enskilt ämne. Idag ska omdömen skrivas in i Dexter för att vara åtkomliga för föräldrar. De skriftliga omdömena är för vissa lärare den allra tyngsta administrativa uppgiften. Några skolor/lärare använder färdigformulerade omdömesfraser som används på lämpligt sätt för respektive elev. Andra lärare använder en blankett med kryssrutor, som talar om ifall eleven bedöms uppnå kunskapskraven eller inte. De flesta lärare ägnar enligt intervjuerna mycket tid till att formulera individuella omdömen, som också måste tåla ”publicering” i Dexter. Dessa omdömen får inte innehålla kommentarer som handlar om annat än elevens kunskapsutveckling. Framför allt inte sådant som kan anses vara integritetskränkande.

På grund av de tekniska problemen, (bristfälliga nätverk, brist på datorer) använder inte alla skolor Dexter för att kommunicera omdömen så att elevernas föräldrar kan få tillgång till dem. Så gott som alla lärare uttrycker irritation över dessa stödsystem och dess bristande funktionalitet. Bland annat anses systemen krångliga och tidskrävande. Huvuddelen av lärarna uppger att de lägger ner mycket tid för att formulera omdömen för de elever i den klass där läraren har ansvar eller mentorskap. En vanlig uppskattning är en tidsåtgång på ca 1-2 timmar per ”ansvarselev”, medan ämneslärare kan uppge ca 15 minuter eller mindre. Ämneslärare kan ha väldigt många omdömen att skriva. Detta gäller i synnerhet lärare i praktisk-estetiska ämnen, som kan ha undervisning för upptill 16 olika klasser. En lärare, som t ex undervisar fyra klasser i fem olika ämnen, har ca 500 omdömen att lägga in. I systemet måste ”varje elev öppnas” även om klassen inte läst ämnet under terminen. Detta blir omständligt i ett datasystem som dessutom ofta ”hänger” sig.

IUP - individuella handlingsplaner

IUP - individuella handlingsplaner hanteras olika på olika skolor. Det råder osäkerhet hos många lärare om vad som gäller och om IUP och omdömen går att betrakta som samma sak. En del lärare upprättar IUP:en under utvecklingssamtalet. Andra låter eleven skriva egna förslag till IUP, som läraren sedan kommenterar eller gör tillägg till. Det finns också skolor, som har frångått de individuella formuleringarna och använder kryssblankett, som ibland kompletteras med kommentarer. Att IUP och omdömen ligger kvar

som ett krav i skollagen för årskurs sex och uppåt, trots att det nu införs betyg i årskurs 6, ifrågasätts av allt fler, även från regeringshåll.

LPP – lokal pedagogisk planering

Något som många skolor i studien inför är LPP – lokal pedagogisk planering. Den nya läroplanen kräver systematisk kvalitetsuppföljning av resultaten. Skolorna tolkar i regel detta som noggrann skriftlig planering med tydlig information till elever och deras föräldrar, gällande momentinnehåll, kunskapskrav, tidsåtgång och bedömningskriterier. Syftet är att göra det tydligt för eleverna vad de förväntas lära sig under en lektion eller inom en period. En vanlig tidsuppskattning är att en för skolan gemensam LPP tar omkring 6-10 timmar att ta fram, ibland mer, ibland mindre. Ofta formuleras den i omgångar under en period. Har läraren gjort en LPP för tidigare årskurs är det enklare att redigera. Det är ändå ett arbete med att anpassa den till nuvarande klass, stämma av sidor i litteraturen, planera datum o s v. LPP är ett administrativt krav från skolledningen men är samtidigt en bra lektionsplanering.

Rutinerna kring nationella prov

Instruktionerna kring nationella prov är mycket detaljerade och därigenom tidskrävande. Proven och rutinerna kring dem utgör en aktivitet, som till stor del överskuggar annan verksamhet under den aktuella terminen, i årskurs tre, sex och nio. Vårterminen i årskurs nio har i praktiken inte utrymme för något annat innehåll än de så småningom fem nationella proven. Proven innebär för läraren inläsning av instruktioner och bedömningskriterier, praktiska förberedelser, schemaläggning, samplanering med andra lärare för att administrera till exempel enskild högläsning, elever som behöver sitta avskilt eller som behöver hjälp på grund av funktionshinder. Därefter rättning, formulering av individuella kunskapsprofiler för varje enskilt delprov, administrering av provtillfällen för elever som varit frånvarande samt rapportering av resultat i Dexter. Ett överslag som flera lärare gör är att förarbete, genomgång och rättning kan ta omkring 1 – 1½ timme per elev. För ämneslärare som har flera klasser i samma årskurs blir perioden mycket tidskrävande. Om elever varit sjuka och behöver göra provet på annan lektion, så ger det också följd. Det är ganska uppenbart att det inte finns särskilt mycket utrymme för den ordinarie undervisningen.

Central rättning efterfrågas av vissa lärare, dels med anledning av svårigheten att rätta likvärdigt om läraren har kännedom om vem som skrivit provet, dels för att bespara lärarens tid. Det är tidskrävande att sätta sig in i bedömningsmallarna, så att rättningen blir korrekt. Ett motargument är att lärarens uppgift är att rätta för att lära känna elevernas kapacitet. Resultatet kommer dock i regel inte som någon överraskning för läraren. Några skolor har börjat införa lektionsfria dagar för lärare, som rättar nationella prov, så att de kan sitta i grupp och diskutera bedömningar. Det är ett uppskattat arbetssätt som stärker likvärdig bedömning.

Elevhälsan

Elevhälsovården innebär allt mer krav på dokumentering. Det finns tydligare krav på att dokumentera handlingar, som uppfattas som kränkande av någon elev. Det ska finnas uppdaterade likabehandlingsplaner och antimobbingplaner o s v. Incidenter ska rapporteras och i vissa fall polisanmälas. Detta är dock ett ansvar, som vilar tyngst på skolledningen, även om lärare deltar i arbetet med utformning. Såväl lärare, speciallärare och skolledning tar upp omfattningen på blanketten för ansökning om extra resurser, så kallad BIBAS (barn i behov av särskilt stöd). En uppskattad tidsåtgång för att få fram un-

derlag för och fylla i blanketten är att det tar omkring 10 timmar per elev. Själva ansökan består av en omfattande frågearsenal gällande elevens förmågor i fråga om att klara av olika sociala situationer, hygien o s v till rena kunskapsfrågor. Ansökan ska kompletteras med intyg från läkare, specialpedagog, psykolog och en social bedömning skall göras. Sedan skriver läraren sin bedömning om varför stöd behövs.

”Sedan blir det oftast avslag ändå. Antingen struntar man i att söka eller så gör man det av princip för att visa att det finns ett behov”.

Åtgärdsprogram

Den nya skollagen skärper upp rutinerna kring åtgärdsprogram. Det råder lite olika uppfattningar kring när ett åtgärdsprogram skall upprättas. Detta leder till att en del skolor upprättar många åtgärdsprogram, medan andra skolor upprättar få. Somliga lärare uppger att de har att ta hänsyn till sju-åtta olika åtgärdsprogram i sin klass. Andra har inga elever alls med åtgärdsprogram. Dessa planer ska följas upp minst var sjätte vecka, stämmas av med elev och föräldrar samt undertecknas och arkiveras av skolledningen.

Frånvarorapportering

Förutom registrering av elevresultat så görs även frånvarorapportering i Dexter. Om nätverk och datasystem fungerar går det normalt fort för en klasslärare att rapportera närvaron, omkring 5-10 minuter i slutet av dagen. Ämneslärare kan behöva rapportera efter varje lektion. Vid observationer som gjordes i början av HT 12, flera veckor in på terminen, finns dock fortfarande inga scheman inlagda i Dexter. Om inte schemat är inlagt av systemansvarig på den enskilda skolan så går det inte att registrera något, varken frånvaro eller närvaro. Lärarna noterar istället i pärmar för att registrera senare. ”Men när ska jag göra det – det finns ingen administrativ personal som kan hjälpa till med det heller” Sen ankomst rapporteras också i systemet. Detta är vanligare på högstadiet. Frånvaro som inte rapporteras i Dexter kommer inte föräldrarna till kännedom, om inte läraren ringer och berättar att eleven varit frånvarande.

”Jag har inte tid att jaga rätt på telefonnummer, det får i så fall mentorn göra, men jag kan inte springa till mentorn efter varje lektion heller”

Ett udda inslag

Ett udda inslag i administrationen är att behöva kontrollera föräldrars anmälningar till Försäkringskassan. Detta uppfattas som onödigt.

First Class,

First Class, kommunens ”anslagstavla” på intranätet är också något som tillkommit. Där förmedlas information och ledningsinfo. Lärarna lägger t ex in läxanvisningar och provtillfällen, så att det ska vara tillgängligt för elever och föräldrar. Vissa lärare ansvarar för att lägga in behörigheter och sortera information i mappar och liknande.

Tidsanvändning

Här sammanställs de generella empiriska resultaten av hur lärarna använder sin tid, som en helhet av både observationer och intervjuer. Därpå följer i nästa kapitel en mer teoretisk diskussion om lärarrollens förutsättningar. Vid analys av data från observationer och intervjuer har ett antal kategorier framträtt, som lärarnas totala arbetstid grovt kan delas in i. Kategorisering av arbetsmoment, som går in i och förutsätter varandra är dock inte helt lätt. Det finns t ex olika åsikter om vad administration egentligen är. Denna indel-

ning bygger på resonemang med de lärare, som intervjuats. En utgångspunkt är att administration är ett tvingande arbetsmoment, som inte direkt är kopplad till undervisningen. De åtta kategorier, som träder fram som en struktur ur empirin; observationer, intervjuer, scheman, avtal, regelverk, skolhuvudmannens och rektors beslut är: elevtid i grupp, elevtid enskilt, för- och efterarbete, administration, sociala kontakter, samordning med annan skolpersonal, egen tid och övrigt.

Elevtid i grupp – lektionstid, rastvakt, pedagogisk lunch och tillsyn i omklädningsrum.

Tidigare studier visar att den schemalagda lektionstiden successivt ökat sedan den reglerade undervisningsskyldigheten togs bort. En ökning från omkring 15 timmar per vecka till omkring 17 - 18. Det framstår dock inte som den största frågan för lärarna. Det är undervisning lärarna vill använda sin tid till. Så länge det finns tid nog att förbereda ett kvalitativt gott innehåll, som kan anpassas för elever på olika nivåer. Däremot uttrycker några lärare att i takt med att andra ansvarsområden läggs på, som exempelvis ämnesansvar, så finns behov av tidskompensation genom minskad undervisningstid. I annat fall blir någon av uppgifterna i praktiken nedprioriterad.

Rastvakt är något som stressar många, i synnerhet då även lunchen är pedagogisk. Då blir ingen tid kvar till förberedelse inför eftermiddagens lektioner eller egen rast. I högre årskurser väljer lärare ibland att helt enkelt strunta i kravet på att ha rastvakt. De menar att det är praktiskt omöjligt att hinna med. Behovet av vuxna under raster är dock stort även på högstadiet. Detta är en viktig faktor, som påverkar elevernas trygghet. Rastvakt är förutom resultatrapportering, den uppgift flest lärare i undersökningen anser borde lyftas bort. I lägre årskurser förekommer även moment som att t ex följa eleverna till gymnastiken, se till att de byter om, duschar, att det inte förekommer kränkningar o s v.

Elevtid enskilt – enskilda elevkontakter med en eller ett fåtal elever, t ex stödundervisning eller konflikthantering utanför lektionstid.

Lärarna hinner inte med enskild elevtid i önskad omfattning. Behovet är stort hos många elever, i synnerhet i lägre åldrar. Det är oftast samma elever, som dröjer sig kvar i klassrummet och söker kontakt. Framförallt flickor vill gärna prata enskilt med ”fröken”, helst efter lektionstid. Behoven är stora hos både pojkar och flickor även i högre årskurser. Där kan det finnas en större social problematik eller behov av att prata om studieresultat och motivation. Flera lärare uttrycker frustration över att inte hinna sitta ner och prata. Vissa lärare ger stödundervisning eller läxhjälp på frivillig basis, ibland även utanför ramtid. Andra engagerar sig i exempelvis i antimobbing-frågor och kan arbeta med konfliktlösning även utanför den egna klassen. För de flesta innebär enskild elevkontakt utanför lektionstid oftast små korta samtal i anslutning till avslutad lektion.

För- och efterarbete – lektionsplanering, förberedelser och efterarbete, t ex att kopiera, skriva ut, rätta, plocka fram, samla ihop material till frånvarande elever.

Ett ofta använt mått på tidsåtgång är att en timmes undervisning ger cirka en timmes för- och efterarbete. Då tiden inte räcker till tvingas många lärare att dra ner på tiden för kategorierna ”för- och efterarbete” samt ”egen tid”. Dessa två kategorier är också de som till största del utförs under förtroendearbetstiden. Både lärare i teoretiska ämnen och i praktisk-estetiska ämnen vittnar om att de under stressiga perioder väljer lektionsinnehåll, som inte innebär så mycket för- och efterarbete. Detta sker framförallt då schemat är lagt med korta pauser mellan lektionerna. Allmänt strävar många efter att minska tiden för rättning av elevarbeten. I matematik får eleverna ofta rätta själva med hjälp av facit. Skrivläxor rättas översiktligt. Detta är arbetssätt som stöds av vissa skol-

ledning. Alla delar dock inte detta synsätt. Vissa lärare menar att korrekt rättning är en förutsättning för lärande.

Administration

- Pappersarbete
- Dokumentation av genomförda uppgifter
- Individuella utvecklingsplaner
- Kunskapsprofiler
- Omdömesskrivning
- Betygssättning
- Lpp (lokala pedagogiska planer)
- Dokumentation av kränkningar och tillbud
- Dataregistrering (som närvaroregistrering eller rapportering av resultat till kommunen)
- Pedagogiska kartläggningar
- Utredningar, t ex om särskilt stöd
- Åtgärdsprogram
- Uppföljningsdokumentation
- Rapportering kring nationella prov
- Ansökningar t ex om hemspråk eller studiehandledning
- Hantering av enkäter, t ex skolplaneenkäten
- Protokollföring
- Beställning t ex av läromedel
- Att ta del av information via intranätet
- Administrationsansvar för mappning och behörigheter till first class
- Lokal dokumentation t ex till skolledning
- Kontrollera föräldrars anmälningar om vård av barn till försäkringskassan
- Dokumentation kopplad till handledning av lärarstudenter

Administrationen upptar en allt större del av arbetstiden. Dessa uppgifter har en tendens att bidra till stress genom att de oftast har ett tvingande slutdatum. Detta sker alltför ofta med kort framförhållning, vilket stör det pedagogiska arbetet, då administrationen måste prioriteras. Administrationen innefattar sådant som att formulera omdömen, skriva IUP, betygssätta och så vidare (se ovan). Om den tvingande administrationen inte sköts kan skolan eller kommunen riskera följdverkningar. Lektionstiden förändras inte, men administrationen tar av förberedelsetiden och därmed kvalitén på lektionsinnehållet. Till skillnad från administrationen är detta något, som sällan eller aldrig kontrolleras. Tiden för lektionsförberedelse är ofta den enda tid som är möjlig att spela med, vilket gör att lärarna ofta använder sin fritid till lektionsplanering under administrationstunga perioder.

Sociala kontakter

- Föräldramöten
- Utvecklingssamtal, uppföljningsmöten
- Enskilda möten med föräldrar
- Mail- och telefonkontakt
- Veckobrev

- Kontakter med prima (barn- och vuxenpsykiatri ab)
- Polis, sociala myndigheter eller annan utomstående från skolan.

En lärare har inte bara ansvar för att hålla kontakt med elevernas föräldrar, utan vid behov också med andra yrkesgrupper, såsom habilitering, sociala myndigheter, polis, kuratorer, skolpsykologer, skolsköterska, studie- yrkesvägledare och så vidare. Alla dessa kontakter ger i sin tur upphov till ytterligare administrativa uppgifter. Allt ska dokumenteras och följas upp. Det ska kanske skrivas utredningar, intyg, åtgärdsplaner, uppföljningsrapporter och så vidare. I lägre åldrar är föräldrakontakterna fler för ett större antal elever. I högre åldrar kan föräldra- och andra sociala kontakter vara mer omfattande gällande vissa elever om det finns en social problematik eller specifika omständigheter.

En tung period är genomförandet av utvecklingssamtalen, som kräver omfattande förberedelser. Skolor i en del områden måste ha beredskap för att kunna hålla samtal på engelska eller med hjälp av tolk. Några skolor har infört en eller två lediga dagar för eleverna för att utvecklingssamtalen ska kunna hållas på dagtid. Detta uppskattas av lärarna även om en hel dag fylld av utvecklingssamtal också innebär en viss anspänning. Enstaka samtal genomförs ofta på kvällstid ändå. Några skolor håller två till tre veckor mötesfria (konferenstid) för att skapa tid för utvecklingssamtal under eftermiddagar och kvällar.

Samordning med annan skolpersonal

- Arbetslagsmöten
- Ämneskonferenser
- Möten med skolledning
- Elevhälsoteam
- Annan samordning t ex vid vikariebehov eller inför skolavslutningar
- Öppet hus
- Studiedagar
- Apt (arbetsplatsträffar)
- Samplanering med kollegor eller fritidspersonal
- Tid för ämnes- eller arbetslagsansvar.

Obligatoriska konferenser bestäms ofta till två tillfällen per vecka. En till en och en halv timme under sen eftermiddag på tisdagar och torsdagar är en vanlig lösning. Konferenserna inleds ofta av rektor, åtminstone vid ett av dessa tillfällen. Sedan fortsätter möten i arbetslag eller ämnesgrupper. Exempelvis avsätts ett konferenstillfälle varannan vecka för elevhälsa. Då diskuteras elever, som det finns någon form av oro kring, t ex om någon elev riskerar att inte uppnå kunskapskraven.

De obligatoriska konferenserna upplevs av många som alltför ostrukturerade för att bli meningsfulla. Det handlar ofta om ledningsinformation och det hinner sällan komma till de pedagogiska diskussioner, som så många efterfrågar. Det kan delvis också bero på att mötet ligger sent på dagen. När det väl är dags för konferens är det många som talar om trötthet och huvudvärk.

Övrigt

- Teknikstrul
- Kontakta ansvariga
- Städning
- Institutionsvård

- Inventering
- Sortering
- Förflyttning
- Klassrumsbyte
- Bokningar av studiebesök, tolkar mm.

De arbetsmoment, som hamnar under kategorin ”övrigt”, kan i viss mån också benämnas som tidstjuvar. Fallande teknik skapar både stress och frustration. Teknikfrågor, som att sätta sig in i hur interaktiva skrivtavlor eller projektorer fungerar och bäst används, tar olika lång tid beroende på intresse och fallenhet. Användandet av interaktiva skrivtavlor är en ny teknik för många, som förutsätter att lektionsinnehållet planeras på ett nytt sätt.

Återkommande klassrumsbyten stjälar alltför ofta den viktiga tidsreserven i början och slutet av skolterminen. Tid som egentligen är avsatt för t ex kompetensutveckling. Tiden går istället åt till att packa upp, iordningställa och att leta efter föremål som hamnat på fel plats. För lärare, som inte har tillgång till eget klassrum, innebär förflyttningar mellan rum och våningsplan en betydande tidstjuv. Dessa lärare saknar dessutom ofta rum för ostört arbete, då arbetslaget delar arbetsrum.

Så gott som alla intervjuade lärare uppger att de ägnar en viss del av sin arbetstid till städning. Moment som avtorkning av fönsterbräddor, bänkar, dammsugning av mattor, gardin- eller fönstervävt ingår i regel inte i avtalen med städfirmorna. Eftersom lärarna menar att klassrummet är deras arbetsplats tar de på sig uppgiften att städa för sin egen trivsel, ibland tillsammans med eleverna.

Egen tid

- Rast
- Kompetensutveckling
- Reflektion
- Fackligt arbete.

En samstämmig bild från alla observationer är att lärare sällan använder sin rast till vila. En pedagogisk lunch med påföljande rastvakt varken är eller uppfattas som rast. Över kaffet i lärarrummet avhandlas ofta arbetsrelaterade frågor som t ex resursfördelning och samordning. Alternativt väljer läraren bort rasten för att hinna förbereda nästa lektion. Kompetensutveckling och reflektion är moment, som mestadels hamnar på förtroendearbetstiden och som till stor del blir lärarens eget ansvar. För fackligt arbete ges ingen tidskompensation.

Hur tiden fördelas mellan olika arbetsuppgifter

Med den undersökningsmetod, induktiv ansats, som använts, blir det problematiskt att försöka skaffa sig en numerisk överblick. Det leder till att datanivån överskrids. I en studie som berör lärares arbetstid förväntas nog en redovisning av hur arbetstiden mellan olika arbetsuppgifter fördelas i timmar och minuter. Observationerna ger underlag för detta (bilaga 10.1,10.2,10.3) men dessa observationer är gjorda under lugna perioder av terminen. Det innebär att de inte är gjorda under perioder med utvecklingssamtal, betygssättning, nationella eller kommunala prov. Under dessa arbetsintensiva perioder hade lärarna inte tagit emot en observatör. En observatör i klassrummet är trots allt ett störande moment. Detta gör att den i och för sig handfasta empirin på den förhållandevis höga datanivå som observationerna ger, inte skulle ge en rättvisande bild av lärarens var-

dag. För att försöka balansera upp detta och ge en någorlunda trovärdig bild av hur tiden fördelas tar vi in resultaten från intervjuerna och övrig information som scheman och terminsplaneringar. Genom att använda dessa olika typer av empiri på olika datanivåer försöker vi med hjälp av läraren göra en trovärdig uppskattning av hur det ser ut under en termin. Detta sänker datanivån till nominalnivå.

Bilden av hur tiden fördelas bygger således på en kombination av observationer, scheman, planeringar och uppskattningar utgående från resonemang med de intervjuade lärarna, om hur mycket tid som används för olika uppgifter. Tidsangivelserna är uppskattningar gjorda i procent och beräknade på den totala arbetstiden, inklusive förtroendearbetstid. Att vi uttrycker uppskattningarna i procent är problematiskt då risken för missförstånd är stor. Att vi ändå använder denna tankefigur beror på att man i dagens samhälle är så van vid att uttrycka uppskattningar i procent.²¹

Arbetsgången har varit denna: observatören har utgått från observationerna, därefter tagit in uppgifterna från aktuell intervju, planeringar, scheman, arbetstidsavtal och lokala överenskommelser. Denna sammanvägning har sedan presenterats för läraren som observerats med frågan ”ser detta trovärdigt ut?” för ytterligare justering.

När vi redovisar det respektive uppskattningarna av hur tiden fördelas i en uppställning som liknar en tabell görs inga summeringar då datanivån inte tillåter detta. Det enda undantaget är att den uppskattade procentfördelningen summeras för varje lärare. Att den oftast överskrider 100 % är med stor trovärdighet en riktig bild. Flertalet lärare uppger att lektionsplanering delvis görs utöver ordinarie arbetstid, främst under perioder av tung administration. Omvänt finns perioder då administrationen är mindre omfattande och mer eller all lektionsplanering får plats under ordinarie arbetstid. Det är kategorin administration som varierar mest under året. Det som visas här är ett försök att ge en bild av en genomsnittlig arbetsvecka för en lärare.

Sammanställning 1. Uppskattning av tidsanvändning hos respektive observerad lärare

	Observationer								
	A	B	C	D	E	F	G	H	I
Elevtid i grupp	42	39	38	42	42	42	43	39	44
Elevtid enskild	4	3	2	5	4	3	3	2	5
För- och efterarbete	18	22	15	20	18	16	22	26	20
Administration	21	19	22	24	22	19	22	35	17
Sociala kontakter	10	8	9	11	12	9	7	5	5
Samordning	10	9	9	6	8	8	8	6	10
Egen tid	0	2	2	1	1	1	0	0	3
Övrigt	3	4	3	3	4	3	4	6	2
Summa	108	106	100	112	111	101	109	119	106

²¹ Även Likert-skalornas tankefigur ”en skattning mellan 1 till 10” är så vanlig att alla förstår uttrycket ”hur kul är det på en skala från 1 till 10?” eller ”hur ont gör det i en skala från 1 till 10?”

Sammanställning 1 ger underlag för ett generellt drag, att elevtid i grupp (undervisning) utgör den allra största delen av arbetstiden. Den följs av administration och för- och efterarbete. Tillsammans utgör dessa tre kategorier uppskattningsvis 80 % av arbetet. Uttryckt i andelar skulle den totala arbetstiden grovt kunna delas in i fem tårtbitar, där elevtid i grupp motsvarar 2/5, administration och för- och efterarbete omkring 1/5 vardera och den sista femtedelen i huvudsak upptas av sociala kontakter och samordning inom skolan.

Elevtid i grupp

Den största kategorin elevtid i grupp, som framförallt utgörs av lektionstid motsvarar i en uppskattning uttryckt i procent, ca 40 % av arbetstiden. Rastvakt och pedagogisk lunch ingår i den tårtbiten.

Andelen för enskild elevtid utanför lektionstid är mycket liten (endast några få procent).

Administration och för- och efterarbete utgör nästan lika stora delar och motsvarar vardera en uppskattning av 20 % av den totala arbetstiden. För- och efterarbetet, främst undervisnings-planeringen, är den tid som lärarna tvingas anpassa efter hur mycket tid den tvingande tid administrationen tar och vad som krävs under perioder för utvecklingssamtal. Viktigt att poängtera är att en viss del av undervisningsplaneringen rymms under rubriken administration. LPP (lokala pedagogiska planer) är kategoriserad som sådan då den är lokal på skolan och inte lärarens individuella planering.

Utgående från intervjuerna framgår att det under de mest intensiva perioderna är så att administrationen kan ta över i ännu större omfattning och för vissa lärare innebära betydligt mer än 10 timmars arbete per vecka.

Sociala kontakter

Kategorin sociala kontakter, som omfattar knappt en tiondel av arbetstiden, varierar mycket beroende på perioden för utvecklingssamtal. Övriga kategorier är mer jämnt fördelade över terminen.

Samordning

Tiden för samordning är relativt lika inom alla skolor. Det finns en strävan att dra ner på tiden för möten. Vissa skolor har endast en bokad konferenstid per vecka. Lärarna utökar konferenstiden trots detta med egna samordningsmöten med sina närmaste kollegor (lärarlags- arbetslagsmöten). En knapp tiondel av arbetstiden eller mellan tre och fyra timmar per vecka är en vanlig tidsuppskattning för samordning. Många reserverar mer tid än så, men observationerna visar att möten också ganska lätt ställs in. Det finns också lärare som helst arbetar enskilt och som endast deltar i obligatoriska samordningsmöten.

Egen tid är mycket liten, enligt vissa nästan obefintlig.

Kategorin för övrigt utgör ungefär en lika stor del av arbetstiden som enskild elevtid, uppskattningsvis under fem procent, eller omkring 1,5 timme per vecka.

Förtroendearbetstiden är inte markerad i sammanställningen. Den fördelar sig mellan kategorierna utifrån de arbetsuppgifter som utförs. Detta oavsett om lärare väljer att utföra arbetet under dag- kvälls- eller helgtid. Många likställer ordet förtroendearbetstid med för- och efterarbete, vilket inte överensstämmer helt med den kategorisering som gjorts här.

Pedagogisk lunch, rastvakt och att följa eleverna till gymnastiken

Det här är några av lärarnas uppgifter som är lite osynliga. Tiden för dem tycks tas lite från ”ingenstans”. Alla lärare är inte ålagda att äta pedagogisk lunch. I lägre åldrar finns ett tillsynsansvar. Det räcker med att en lärare, t ex klassläraren äter med eleverna. Om en ämneslärare också äter med eleverna så räknas det inte som en arbetsuppgift även om det i praktiken också innebär att ha tillsyn.²² I några skolor räcker det med att se till att eleverna kommer tillräta i matsalen och läraren kan sedan äta i t ex lärarrummet. På högstadiet finns inte krav på pedagogisk lunch, men även där är det många som äter i elevmatsalen och då samtidigt har viss uppsikt. På flera skolor får lärare ta på sig rastvaktspass i mån av möjlighet (mest i högre årskurser). Alla gör det inte. I lägre årskurser är det ett mer uttalat krav och kan enligt lärarintervjuerna röra sig om 40 till 60 minuter per vecka. Den tiden tas från lärarens förberedelsetid, som annars skulle finnas då eleverna har rast. Samma sak gäller för tillsyn i omklädningsrum i vissa skolor.

Sett till den tid, som används under ordinarie arbetstid, skulle grovt sammantaget kunna sägas att drygt hälften av arbetstiden kan kategoriseras som pedagogiskt arbete, d v s undervisning eller förberedelse för undervisning (borträknat rastvakt m m). Utöver den tid som är direkt kopplad till undervisning eller undervisningsplanering är det alltså administrationen, som upptar den största delen och som motsvarar ungefär en tredjedel av den *undervisningsfria* tiden. Därefter kommer samordning och sociala kontakter, medan tidsandelar för enskild elevtid, egen tid och övrigt är mycket små. Så gott som alla intervjuade lärare anser att tiden inte räcker till och att en viss del av främst undervisningsplanering görs utanför arbetstid. Därutöver är det i första hand enskilda elevkontakter, kompetensutveckling och pedagogiska diskussioner som det inte finns tidsutrymme för i önskad utsträckning.

Att mäta lärares arbetstid är en lika svår som känslig fråga. Kategorierna flyter in i varandra på samma sätt som lärarnas arbetsuppgifter ofta pågår på flera nivåer och som därför skulle gå att kategorisera på flera olika sätt. Samordning med kollegor i arbetslaget går t ex att se som just samordning, men är kanske samtidigt undervisningsplanering. Att arbeta med LPP, (lokal pedagogisk planering) går att se som undervisningsplanering men blir istället en administrativ uppgift då det görs kollektivt.

Lärarnas arbetsuppgifter är så ojämnt spridda över terminen att datainsamling blir problematisk oavsett metod. Uppskattningen av varje lärares tidsfördelning är ett försök att visa hur en snittarbetsvecka skulle kunna se ut för denna lärare. Man har då sökt ta hänsyn till toppar och dalar i arbetsbelastning. Antalet elever har stor påverkan. Ämneslärare med många undervisningsgrupper har betydligt mer arbete under dessa perioder av toppbelastning då de har ansvar för betydligt fler elever (inte sällan 10 gånger fler). I de högre årskurserna blir dokumentationen mer omfattande och mer komplex för de elever, som riskerar att inte uppnå kunskapskraven.

Tidsåtgången är relativt lika för de olika skolorna när lärarnas uppfattningar vägs ihop så som de framträder i denna uppställning. I realiteten finns det större skillnader mellan enskilda lärare. Det finns även skillnader mellan olika årskurser, t ex beroende på nationella prov. Skillnaden är störst mellan olika skolor, mycket beroende på praxis i administrativa rutiner och skolans elever i förhållande till socioekonomiska bakgrundsfaktorer. Det kan också vara stora skillnader mellan olika ämnen, t ex om det är ett praktiskt-estetiskt ämne, som gymnastik eller slöjd, som kräver praktiska förberedelser, eller om det är ett ämne som kräver mer teoretisk förberedelse.

---

²² Bakom pedagogisk lunch döljer sig ett ekonomiskt regelverk vilket inte framgår av beskrivningen.

Själva lektionstiden varierar i de observerade skolorna från ca 16 klocktimmar per vecka till 18 timmar. Utöver den enskilda lärarens schemalagda tid tillkommer pedagogisk lunch, rastvakt, inhopp i varandras klasser eller att exempelvis lågstadielärarna ansvarar för elevens val i mellanstadieklasser. Samtidigt kan lektioner ställas in pga. schemabrytande verksamhet som t ex studie- och idrottsdagar, prao m m, eller av mer oplanerad karaktär som brandövningar och liknande.

Sammanställning 2. Lågstadiet

Kategori	Observationer		
	A	D	I
Elevtid i grupp	42	42	44
Elevtid enskilt	4	5	5
För- och efterarbete	18	20	20
Administration	21	24	17
Sociala kontakter	10	11	5
Samordning skolpersonal	10	6	10
Egen tid	0	1	3
Övrigt	3	3	2
Summa	108	112	106

För lågstadiet är föräldrakontakten i regel större, och det är mer elevkontakter utanför lektionstid. En del av dessa elevkontakter ryms dock under rastvakt och liknande. Klassläraren på lågstadiet är oftast ensam om en hel klass, medan det oftare (inte alltid) är två mentorer på högstadiet. Det påverkar exempelvis tidsåtgången för utvecklingssamtal mm. Andelen tid för administration påverkas i lågstadiet av de nationella proven i årskurs tre.

Utmärkande vid samtliga observationer är svårigheten att ta ut raster, men framförallt vid undervisning i lägre åldrar. Där är oftast lunchen pedagogisk, mer tid går till rastvakt och beredskapen är större under alla raster, då konflikter uppstår, elever gör sig illa eller vill prata med ”fröken”. Med andra ord läggs mer tid för omsorg.

De tre observationer som gjordes i lågstadieskolor hade elever från relativt likartade bostadsområden. Mycket utmärkande, i synnerhet vid en av observationerna, var att det som mest påverkade lärarnas arbetssituation och tidsanvändning var hur man organiserade stödet till elever i behov av särskilt stöd och omfattningen av stödet. Stödets utformning och omfattning påverkar också mängden administration och sociala kontakter. En fördel för lärare i lägre årskurser är den kortare skoldagen för eleverna. Det ger läraren mer sammanhängande tid för planering under eftermiddagen, och något ökade möjligheter att ge tid för enskilda elevkontakter.

Sammanställning 3. Mellanstadiet

Kategori	Observationer		
	A	D	I
Elevtid i grupp	42	42	43
Elevtid enskilt	4	3	3
För- och efterarbete	18	16	22
Administration	22	19	22
Sociala kontakter	12	9	7
Samordning skolpersonal	8	8	8
Egen tid	1	1	0
Övrigt	4	3	4
Summa	111	101	109

För mellanstadiet gjordes observationerna i skolor med något olika förutsättningar. En observation gjordes i en skola med elever från ett bostadsområde, som skulle kunna betecknas som segregerat. Detta ställer speciella krav på lärarna. Tiden för föräldrakontakt var därför fortsatt hög. Sociala problem och åtgärdsprogram gav upphov till ökad administration men även oro och behov av ökad uppsikt under raster. De andra observationerna gjordes i skolor i mer homogena områden. Där är behovet av föräldrakontakter inte lika stort. Elevernas behov av uppmärksamhet är inte heller lika stort i dessa skolor.

För både låg- och mellanstadiet ingår rastvakt och pedagogisk lunch i kategorin elevtid i grupp. De observerade lärarnas uppskattade tidsanvändning skiljer sig väldigt lite åt när vi tittar på låg- och mellanstadiet. Andelen enskild elevtid är något större i lågstadiet medan sociala kontakter är något större på mellanstadiet, vilket kan förstås av denna skolas förhållanden.

Sammanställning 4. Högstadiet

Kategori	Observationer		
	A	D	I
Elevtid i grupp	39	38	39
Elevtid enskilt	3	2	2
För- och efterarbete	22	15	26
Administration	19	22	35
Sociala kontakter	8	9	5
Samordning skolpersonal	9	9	6
Egen tid	2	2	0
Övrigt	4	3	6
Summa	106	100	119

För högstadiet gjordes observationerna också i skolor i tre skilda typer av bostadsområden, vilket gav något olika resultat. Framförallt visade resultatet på skillnader i lärarnas förutsättningar att utföra ett kvalificerat pedagogiskt arbete, beroende på elevernas bakgrund. Det gick att iaktta något av en nivåskillnad gällande lektionsinnehåll i förhållande till förväntad kunskapsnivå inom olika enheter. Skillnader gällande faktorer som arbetsro var också större mellan olika enheter inom högstadiet än inom låg- och mellanstadiet. Med äldre elever är det lättare för lärare att få egen tid, men vid sociala problem eller stökig miljö blir anspänningen större inför lektioner och vaksamheten högre under raster. Vid problem med frånvaro eller risk att inte uppnå mål för betyg kan tiden för föräldrakontakter, liksom andra sociala kontakter ändå bli relativt stor.

I lugnare skolmiljöer finns högre förväntningar på elevernas kunskapsnivå.

Andelen tid för administration är i regel större inom högstadiet, mycket beroende på ämneslärarsystemet. Fördelning av undervisningsgrupper påverkar starkt lärarens arbets-situation och arbetsbelastning. Betygssättningen påverkar och kräver noggrant övervä-gande. Mentorskapet är ofta delat däremot, vilket upplevs som en stor fördel. Tiden för lektions-förberedelse är något större och elevtid i grupp är något mindre än inom låg- och mellanstadiet.

I högstadiet är skoldagen för eleverna också längre. Detta leder till att utrymmet för sammanhängande planeringstid blir mindre för lärare i högre årskurser än i lägre.

Den mest framträdande skillnaden för lärarna på högstadiet är att administrationen tar mer tid. Detta är en generell uppfattning som intervjusvaren tyder på. Spontana enskilda elevkontakter minskar som en konsekvens av detta i högre årskurser.

Konklusion

De framträdande mönstren i ett större sammanhang

De mönster som går att se i denna studies resultat finns alla belagda i andra studier och utredningar. Det finns därför anledning att sätta in dessa i ett större sammanhang.

De ständiga avbrotten

Den bild studien ger bekräftar en komplex arbetssituation, där många varierande krav gör att arbetet splittras mellan olika aktiviteter. Lärares arbete präglas av samtidiga överväganden på flera plan, både kortsiktigt och långsiktigt, hela tiden med bedömning av elevernas kunskapsutveckling i åtanke. Individuella utvecklingsplaner och skilda behov av stöd är exempel på detta. Pedagogiska frågor samsas med övergripande arbetsuppgifter som att se till att det är arbetsro i klassrummet, integrera demokratifrågor och värdegrundstänkande, främja jämställdhet och förebygga konflikter.

Lärares arbete kännetecknas av aktiviteter som med forskares uttryck är

synkrona (pågår samtidigt som något annat) och

invasiva (ryms inuti ett annat moment) eller är

intermittenta, (avbryts för att senare lyftas upp igen).

Dessa aspekter på lärarens arbete, som kan benämnas med dessa begrepp, förekommer i samtliga observationer (Aili & Brandte, 2006:13). Att så många aktiviteter pågår samtidigt bidrar till att göra det svårt för lärare att redogöra för hur de använder sin tid.

Vid försök att hitta ett mönster i lärarnas beskrivning av pågående "lektionsarbete" så finner man att lärare och elever arbetar sammanhängande i omkring 15 - 20 minuter innan arbetet i klassrummet ändrar inriktning. Lärarna byter aktivitet för att hålla intresset uppe hos eleverna. I lägre åldrar sker detta ännu oftare. Lärare uppger att de själva under pågående lektion arbetar parallellt med rättning eller planering så fort det ges en chans, exempelvis när eleverna arbetar självständigt. Arbetssättet under själva lektionen påverkar hela arbetssituationen för läraren. Arbetssituationen är beroende av hur mycket administrativt arbete läraren hinner utföra under pågående lektion. En lektion av föreläsningstyp kräver inte bara helt andra förberedelser och full koncentration under lektionen, utan lämnar även arbetsuppgifter kvar efter lektionsavslut.

Detta splittrade arbetssätt (undervisning och administration samtidigt) medverkar till att stressen ökar för lärare. Problematiken blir extra tydlig då läraren har elever som behöver aktivt stöd under hela lektionen. Läraren hinner till exempel inte rätta eller göra annat parallellt, utan allt sådant blir kvar tills elevernas skoldag är slut.

Schemat är en tänkt planering, som sällan visar hur verkligheten ser ut. Observationerna gav en mängd exempel på hur lärare snabbt ändrar lektioner och anpassar innehållet efter händelser, som läraren inte själv kan styra över. Exempel på detta är konflikter under rasten, fallerande teknik, inställda halvklasser, frånvarande kollegor m m. Därtill kommer störningsmomenten med elever som kommer för sent till lektion.

Observationerna ger en indikation på att läraren störs av någon eller något omkring var tionde till tjugonde minut, oavsett vilken aktivitet som pågår. Lunch eller kaffepaus upp-tas ofta av akuta händelser eller föräldrakontakter, som läraren måste passa på att ta hand

om då eleverna inte är i klassrummet. Många väljer att gå direkt till sin arbetsplats efter den pedagogiska lunchen för att få tid till förberedelse inför nästa lektion.

Fragmentering och bristen på egen tid är karakteristiskt för arbetssituationen och behovet av mer sammanhängande planeringstid är uttalat. Lärarens rutin och erfarenhet gör det lättare att hantera avbrott och plötsliga förändringar i planeringen samt att undvika arbetsanhopning. Den oerfarne läraren och ämnesläraren med många grupper, kan lättare hamna i att flera klasser lämnar in stora redovisningar för bedömning ungefär samtidigt, t ex inför betygssättning.

”Sjuknärvaron”

En icke fungerande vikariesituation gör att många lärare väljer att inte stanna hemma vid sjukdom. De menar att vikarier, som anlitas inom kommunen, sällan har tillräcklig kompetens. Lektionsförberedelsen måste ändå göras av den ordinarie läraren. Om klassen tappar i respekt för vikarien så att konflikter uppstår, så ligger dessa kvar outredda när läraren kommer tillbaka. Dessutom leder konflikter, som uppstår under lärarens frånvaro, inte sällan till ett antal mejl att hantera från undrande föräldrar. ”Sjuknärvaron” har inte i första hand med skolans ekonomi att göra. Det handlar heller inte om beslut av skolledning utan är ett val som många lärare gör för att de uppfattar det som enklare än det merarbete frånvaron ger. Viktiga aktiviteter som nationella prov kan också avgöra att läraren väljer ”sjuknärvaro”.

Enligt Arbetslivsinstitutet (nedlagt sedan 2007) är sjuknärvaro en företeelse som genom arbetslivets utveckling finns inom många yrkesområden. Detta beror på utsuddade gränser mellan arbete i tid och rum. Arbetslivsinstitutet framhåller att sjuknärvaron är som mest utbredd inom kvinnodominerade yrken som vård och omsorg. Den är kanske allra störst inom skola och undervisning. Sjuknärvaron har att göra med känsla av kontroll över sin arbetssituation, att kunna styra över sin arbetstakt och känsla av oersättlighet. Fenomenet är en riskfaktor för utbrändhet (Aronsson & Gustafsson, 2002).

Statistiken om sjukfrånvaro i kommunens redovisning, som finns tillgänglig från år 2009, visar att sjukfrånvaron är relativt oförändrad inom lärarkåren under den senaste treårsperioden. Enligt den senaste sammanställningen har den sjunkit något från 5,69 % 2009 till 5,24 % 2011. Den lärarkategori, som har högst sjukfrånvaro år 2011, är lärare i praktiskt – estetiska ämnen, där också andelen kvinnor procentuellt sett har en betydligt högre sjukfrånvaro än män (10,82 %, jämfört med 1,85 %). Kategorin speciallärare ligger också högre i andel än lärare inom grundskolan i övrigt (11,14 % år 2009 och 7,26 % 2011).

Administrationn

Administrationn upptar en betydande del av lärarnas arbetstid, enligt tidsstudien omkring en femtedel av den totala arbetstiden. Vissa lärare upplever det som att administrationen periodvis upptar en lika stor del av arbetet som lektionerna. Detta uttrycks tydligt av lärare på högstadiet.

Det som är angeläget att poängtera är att administrationen periodvis tränger undan tid för lektionsförberedelser. En ofrånkomlig konsekvens av det är att lektionsinnehållet påverkas. Flera intervjuer bekräftar att läraren kan tvingas att välja enklare alternativ, t ex att ”fortsätta med det vi gjorde igår”, istället för lektioner som består av genomgångar. Läraren har alltid ansvar för kvalitén i undervisningen och tar också ansvar, men i vissa lägen går inte ekvationen ihop. Tid för lektionsförberedelse är en förutsättning för hög kvalitet.

Det är därför nödvändigt att utvärdera värdet av alla olika delar i floran av administrativa göromål. Dokumentation, som inte fyller avsett syfte, bör antingen tas bort eller förändras. Här upplever många lärare att det brister. Ett exempel är kravet på att i årskurs tre skriva individuella kunskapsprofiler för varje enskild elev och för varje enskilt delprov i de nationella proven (15 stycken), lägga dessa i separata mappar och arkivera för överlämning till kommande lärare i nästa årskurs.

”Den som tar över bildar sig snart en egen uppfattning om var eleven ligger, och om det är nån’ elev som behöver specifik uppföljning så görs det ändå en åtgärdsplan”.

Det finns ibland en osäkerhet som gör att arbetet fördröjs på skolorna. Vad måste skrivas i *Dexter* och så vidare. Lärare som inte använder *Dexter* i så stor utsträckning upplever administrationen som mindre betungande. En varierande praxis kring administrativa rutiner, exempelvis gällande omdömen och IUP, påverkar starkt tidsåtgången för administrationen.

Tydliga riktlinjer från kommunen besparar skolorna tid, som i vissa fall menar att de får större valfrihet än önskat, då det tar för lång tid att komma överens inom den egna skolan och då det underlättar om beslut fattas centralt.

Resultatstyrningen

Övergången till resultatstyrning som ekonomiskt styrsystem har visat sig vara svår att implementera så att det tänkta syftet verkligen fungerar. Det vill säga att inte ange **hur** målen ska uppnås, utan att via resultaten följa upp **att** de uppnås. Arbetssättet kräver utvärdering och analys, och att resultaten används för att vidareutveckla arbetsmetoder. En förutsättning är att det finns en förståelse för styrsystemet.

Ett sätt att styra med hjälp av resultat är de kommungemensamma kunskapskontrollerna.

Hur lärarna upplever kontroller verkar bero på kunskapsnivån och elevsammansättningen i klassen. De lärare som känner sig trygga med att resultaten kommer att bli goda är naturligt mer positiva till kunskapskontroller, och ställer sig i enstaka fall även positiva till fler kontroller. Motsatt läge för lärare som brottas med problematik inom klassen. De uppfattar kontrollerna som mer pressande och missvisande. Kunskapskontrollerna uppfattas då som att de visar siffror utan att ta hänsyn till bakgrundsfaktorer. Det finns också lärare, som upplever mängden kontroller som ett tecken på misstro. Dessa lärare ger uttryck för en minskad arbetsglädje och en känsla av begränsad handlingsfrihet. Några lärare menar att pedagogiken tvingas bort från ett mer holistiskt synsätt till en mer regelmässig fokusering på just de delar som ingår i kontrollen. Några lärare ger uttryck för att känna sig styrda och berövade sin professionella bedömningsförmåga.

”Det handlar bara om att kommunen ska få in statistik så att de kan jämföra skolor mot varandra – vilket blir helt fel eftersom det är så olika bakgrundsfaktorer. Det slår alltid fel med sådana jämförelser. Kommunen vill bara kontrollera lärarna. Ibland undrar man vad de tror egentligen på kommunen. Tror de inte att vi gör någonting? Att vi kan något själva? Vi har så många egna diagnoser och sådant som ligger närmare oss att detta med kunskapskontroller bara känns onödigt. Dessutom är det elever som stressar upp sig för att det är en provsituation. Några kanske måste ha muntligt förhör och det tar också tar tid och sen ska det rapporteras också.”

Generellt säger sig ändå de flesta lärare ha förståelse för varför kontrollerna genomförs. Det finns naturligtvis lärare som värdesätter dem. Det finns dock ingen utbredd känsla av att se någon större fördel med dem. En unison uppfattning är att resultaten inte tillför särskilt mycket för lärarens del. Det som framkommer av resultatredovisningen är i regel

det som läraren redan känner till. Detta bidrar ytterligare till känslan av att det är en arbetsuppgift som läggs på, utan att något annat tas bort.

Det som efterfrågas är den pedagogiska diskussionen kring kunskapsområden eller specifika frågor, som eleverna haft svårigheter att besvara, i de kommunala kontrollerna.²³ Detta hinner skolorna oftast inte med. Här förefaller det behövas en diskussion kring hur skolorna kan få stöd med att arbeta med resultaten på ett konstruktivt sätt. Utan den pedagogiska diskussionen blir mätningarna inte meningsfulla för skolorna. På de skolor där en riktad insats kunnat göras i samarbete med kommunen²⁴ för att arbeta konstruktivt med att förbättra resultaten på just den enheten, finns en betydligt mer positiv inställning. Det finns därför anledning att undersöka förvaltningens möjligheter att arbeta mer med riktade insatser av detta slag. De kommungemensamma genomgångarna upplevs inte alltid som intressanta. Mötestider som innebär vikariebehov, exempelvis kl. 14, försvårar för lärarna att delta.

Inrapporteringen av resultat blir genom de ofta krånglande IT-systemen en orsak till irritation. Att lyfta bort inrapporteringen från lärarna tas upp både av lärare och av skolledning som ett starkt önskemål. Ett annat är att åtminstone förlänga tidsperioden från utskick av prov till resultatinsamling. Det finns mycket att vinna på att istället frigöra tid för den pedagogiska diskussionen om resultaten. Den frustration som uppstår vid inrapporteringen skulle kunna undvikas. Upplevd brist på meningsfullhet bidrar till en ovilja att arbeta resultatstyrt. Samtidigt finns enskilda lärare, som arbetar med egenutvecklade metoder för utvärdering. Exempelvis mallar för reflektion efter varje avslutad lektion, där både lärarens egen och elevernas insatser kommenteras, ett exempel på formativ bedömning.²⁵

Uteblivna stödfunktioner

Nätverkens otillräckliga kapacitet och den upplevda bristande IT-supporten underlättar inte arbetet med resultatstyrning. Istället bidrar krånglet och tidsåtgången kring all rapportering i Dexter till att förstärka den negativa inställningen till att följa upp resultaten. Det gäller såväl närvaroregistrering som kunskapskontroller och omdömen. Registrering av betyg och nationella prov ifrågasätts inte i samma utsträckning. Stödet till lärarna vid rapportering behöver utvecklas, exempelvis genom tydligare kontaktvägar och bättre tillgänglighet för support i närheten av slutdatum. Lathundar behöver uppdateras med information om Firefox, Mac-datorer och surfplattor. Manualer behöver skrivas även med tanke på att registrering görs hemifrån.

Det finns skolor som inte använder Dexter. Lärarna återgår till att föra frånvaron i pärmar och skriva omdömen på papper. Dexter har en stor del i att administrationen blir så tidskrävande. Det bristande IT-stödet bidrar även till att föräldrar i vissa fall inte informeras om skolk under innevarande dag, som skollagen kräver. Det finns inte någon reservrutin när nätet fallerar. Att nätverket på skolorna inte är optimala stjälar ibland också värdefull lektionstid, om datorerna inte kommer igång. Läraren tvingas då ändra planeringen utan förberedelse.

²³ Detta är huvudsyftet med de kommunala kunskapskontrollerna.

²⁴ Här åsyftas ett samarbete med utbildningsförvaltningen och Pedagogiskt centrum.

²⁵ Formativ bedömning är att med resultatuppföljning positivt påverka elevens lärande.

Inkludering/exkludering

Att tankegångarna från rapporten ”Synvändan” har fått genomslag i organisationen märks tydligt vid lärarintervjuerna. De allra flesta känner till vad ”synvändan” står för och har en i grunden positiv inställning till ”inkludering”. Lärarna menar att det är lätt att sympatisera med tanken och med rätt förutsättningar är det ett klokt arbetssätt.²⁶ Några av observationerna och ett flertal intervjuer tyder dock på att begreppen inkludering och exkludering tolkas med en viss förvanskning.²⁷ Att vara inkluderad i ett sammanhang som inte fungerar får snarare motsatt effekt. Intentionerna anses bra av de flesta, men mycket svåra att leva upp till.²⁸

En vanlig kommentar från lärarna är att material (t ex lärobok), som anpassats för elever i behov av särskilt stöd, är bra för alla elever. Därför ska det inte behövas så mycket av separat anpassning. Andra lärare menar att det finns olika behov hos elever i samma klass. En svårighet som flera nämner är att hinna med att utmana elever som med lätthet når kunskapskraven. Detta beroende på att fokus tydligare läggs på elever som behöver stöd. Vissa lärare menar också att höga förväntningar på samtliga elever lätt vänds till att uppfattas som pressande krav på eleverna.

Skollagen är glasklar gällande skolans ansvar att tillgodose behoven hos alla elever. Den ekonomiska realiteten leder däremot till att kringtjänster runt lärarna tas bort. För elever i behov av stöd, som t ex inte får tillgång till resurs- eller assistentstöd är ett delat läraransvar i ett ämneslärarsystem en källa till oro. Omvänt är det svårare för en ämneslärare med många undervisningsgrupper att hinna sätta sig in i och anpassa material till många elever med skilda behov.

De tankar som lyftes redan i utredningen om Synvändan om *specialpedagoger som en nyckelgrupp i ett centralt nätverk för stöd för pedagogisk utveckling*, är något som fortfarande efterfrågas och som det finns ett behov av.

Att få hjälp av en speciallärare i 40 minuter, en eller två gånger per vecka är långt ifrån tillräckligt. Mer utvecklade stödfunktioner inom utbildningsförvaltningen gällande specialpedagogik efterfrågas framförallt från skolledningshåll. Vissa skolledare menar att det centrala stödet mer framstår som en nej-instans, snarare än en reell stödfunktion. Kanske har det blivit en alltför stor fokusering på ekonomiska frågor. Det behöver inte handla om pengar, stödet kan också innefatta handledning, rekommendationer och utprovning av hjälpmedel.

Resultatuppföljning via t ex kunskapskontroller skärper ansvaret. Att den enskilde läraren upplever sig som ensamt ansvarig om någon elev inte lyckas, bidrar till att vilja exkludera elever som dessutom kan ”dra ner” resultatet.

Övergiven av organisationen

Det finns en dominerande uppfattning bland lärarna om att läraren ensam får ta hand om allt i sin egen klass. Detta oavsett hur många och vilka elever som hamnar i den grupp läraren har ansvar för. Det är åtminstone den bild som så gott som samtliga lärare ger. Rektorer och biträdande rektorer har också en hård arbetsbelastning med pressade scheman, som ofta gör dem otillgängliga för lärarna. Lärarna vet inte alltid vem som har

²⁶ Det kan finnas anledning till att påminna om att inkludering inte är ett arbetssätt utan snarare en grundprincip.

²⁷ Den vanligaste förvanskningen är i klassrummet= inkludering, i liten grupp = exkludering.

²⁸ Slutsatsen bygger på en missuppfattning av begreppen.

tillfälligt ansvar eller vem som kan ge svar när skolledningen inte är på plats. Många gånger tar det alltför lång tid att fatta beslut. Under tiden får läraren improvisera. Just när det gäller elever i behov av stöd så uttrycker flera lärare känslan av övergivenhet.

”Jag hade en elev med utvecklingsstörning i min klass i ett helt år. Det var fruktansvärt för den eleven för illa! Jag kunde inte stå bredvid precis hela tiden. – Anpassa materialet var det svar jag fick”

Känslan av ensamt ansvar gäller inte enbart elever i särskilda behov. Det gäller oavsett vilka frågor som dyker upp inom den egna klassen. Det finns exempelvis inte kännedom om ifall kommunen²⁹ har riktlinjer för hur skolan/läraren kan hantera undervisning för nyanlända. Det saknas också kännedom om vad som gäller för elever med grav dyslexi och liknande då det gäller beställning av lämpligt undervisningsmaterial.³⁰

Det är inte kraven från skolhuvudmannen och skolledning, som upplevs som tyngst utan istället de, som kommer från föräldrar och elever. Både observationer och intervjuer tyder på att flertalet lärare känner sig ganska pressade av krav, som uppfattas som både omfattande och detaljerade. Det är dessa krav, som i intervjuerna framstår som de svåraste att hantera. Intrycket av vad som kommer fram i lärarintervjuerna är att det är när pressen kommer underifrån som kraven blir svåra att sortera. Det finns anledning att fundera på hur resursfördelning kan göras mer flexibel, för att snabbare kunna stötta lärare som hamnar i situationer av splittrade krav, och att vid behov kunna ge stöd till läraren av mer tillfällig karaktär.

Arbetet och tidsanvändningen

Studien visar att det råder en ganska ojämn arbetsbelastning mellan olika lärare. Dels beroende på i vilken årskurs undervisning sker och om ämneslärarsystem tillämpas eller inte. Störst betydelse för lärarnas tidsanvändning har antalet elever och klassens elevsammansättning. Att få tre nya elever påverkar arbetsbelastningen, fler föräldrakontakter, utvecklingssamtal, resultatuppföljningar, uppsatser att rätta o s v. Ytterligare en elev i behov av särskilt stöd ökar märkbart arbetsbelastningen. I samband med observationerna framkom hur den ojämna fördelningen av elever i särskilda behov påverkar arbetssituationen. Vissa klasser har sju-åtta elever med olika stödbehov, medan andra klasser inte har någon. Lärarna menar att resurser behöver fördelas bättre för att frigöra tid för enskilda lärare med stor arbetsbelastning. En läraruppfattning är att en assistent eller resurs med kännedom om både läroplan och elevernas situation är av stort värde.

Att administrationen påverkar tidsanvändningen är ett faktum, men av lärarintervjuerna framgår att det ändå är gruppdynamiken och klassens sociala sammanhållning, som har allra störst inverkan på både tidsanvändning och arbetssituation. Konflikter, social problematik och svårigheter att räcka till för elever i behov av särskilt stöd påverkar Arbeitsklimatet med klassen allra mest.

För ämneslärare har antalet undervisningsgrupper och gruppernas åldersfördelning stor inverkan på lärarens arbetsbelastning. Med undervisningsgrupper inom samma årskurs finns möjligheten att återanvända lektionsinnehåll, som i annat fall måste förberedas separat för varje enskild grupp. Intervjuerna tyder på att antalet undervisningsgrupper och gruppernas åldersfördelning varierar mellan både skolor och lärare inom samma skola. Det är enligt skolledningen i första hand antalet lektionstimmar per lärare som

²⁹ Ett intressant och helt riktigt konstaterande, det riktlinjer och den handlingsplan för nyanlända elever som utbildningsförvaltningen för tre år sedan tog fram är i stort okänd ute i skolorna.

³⁰ Skollagens regelverk säger att det är elevens behov som styr valet.

avgör antalet undervisningsgrupper. Ämneslärarsystemet är mer utbrett på högstadiet än i lägre årskurser, vilket gör att arbetssituationen för högstadielärare kan te sig mer ojämn än på lägre stadier. Det finns också en ökad press kring elever, som riskerar att inte nå behörighet för gymnasiet. Attityder och studiemotivation är ett större problem i de sista årskurserna.

Det finns en stark önskan både från skolledning och lärare att få behålla och helst utveckla tjänster som specialpedagoger, speciallärare, resursenheter, skolsköterskor, kuratorer och psykologer och elevstödjare. Sparkrav i skolan drabbar dessa kringtjänster. Dessa funktioner hamnar då i knät på lärarna. För högstadiet uttrycks även behov av att lättare kunna erbjuda studiehandledning, att kunna anställa elevassistenter som kan fånga upp elever som kanske är på väg att hamna snett och att få det sociala stödet att fungera. Då skulle lärarna kunna avlastas från sådant, som egentligen inte ingår i läraruppdraget och som lärarna inte alltid har full kompetens för. Lärarna skulle kunna ägna sig åt sitt huvuduppdrag, undervisning. Även rent administrativ personal efterfrågas i högre utsträckning, som kan lyfta bort tunga arbetsmoment, som idag läggs på lärarna. Studie- och yrkesvägledning är ytterligare ett område som ges för litet utrymme.

En uttalad önskan är att frigöra tid för ökad elevkontakt. Det förutsätter att man rensar i mängden kringuppgifter. Tidsstudien visar att andelen enskild elevtid är mycket liten, vilket lärare stressas av. Vissa lärare erbjuder extraundervisning, men för de flesta handlar det mest om några minuters samtal i anslutning till avslutad lektion. Det finns en stark önskan om att kunna ge mer tid till varje elev.

Användning av denna studie

De mönster som träder fram i denna studie kan användas som utgångspunkt för en bredare studie med systematiska observationer och strukturerade intervjuer. I bilaga 10.5 söker vi illustrera vilken typ av mer stabil kunskap en sådan studie skulle kunna ge.

Sammanfattning av studie om lärarnas arbetssituation och tidsanvändning

Bakgrund till beslut om utredning

Det finns få empiriska studier av lärarnas arbetssituation, vilket har gjort det svårare att komma vidare. De nya regelverken håller med stor sannolikhet på att förändra lärarnas vardag. Det är viktigt att se över vad man på kommunal nivå kan göra för att initiera förbättringar, som kan förenkla och frigöra för elevtid. Det finns ett behov av en empiri, som alla parter finner användbar och acceptabel, vilken innefattar överenskommelse om teoribas och metodval. Grund- och förskolenämnden beslutade i mars 2012 att ge utbildningsförvaltningen i uppdrag att genomföra en studie av lärarnas arbetssituation. I beslutet ingick att genomförandet inte skulle påverka lärarnas arbetsbörda.

Studien har genomförts i syfte att belysa hur lärarna använder sin tid. Hur lärarnas vardag kan se ut, hur de själva uppfattar sin situation i förhållande till de reformer som skett och vad det är som påverkar lärarnas tidsanvändning. Studien, som genomförts främst under slutet av vårterminen 2012, är kvalitativ och induktiv. Den bygger på heldagsobservationer, vilka syftat till att låta empirin få tala för sig själv. Detta innebär att inte styra datainsamlingen med hjälp av förutbestämda teorier eller antaganden. Intervjuer har sedan bidragit till en kompletterande bild. Studiens metod har gett underlag till en djup och rik empiri. Trots det till synes lilla urvalet kan både validitet och reliabilitet hanteras på ett tillfredsställande sätt med denna metodik. Resultatet visar en tydlig riktning, som ger underlag för fortsatt diskussion om arbetets organisering.

Ständiga avbrott och ”sjuknärvaro”

De ständiga avbrotten framträdde redan tidigt i studien som ett påtagligt mönster. Att lärare blir störda eller avbrutna av annat än samspelet med eleverna går som en röd tråd genom empirin. Oberoende av vad läraren arbetar med; undervisar, lektionsplanerar, redovisar resultat, skriver kunskapsomdömen, äter lunch eller rättar prov, så blir läraren avbruten gång på gång. En stillsam fundering är om det är nödvändigt att organisationen ger dessa effekter?

Lärare tar sällan ut raster utan använder dem istället till att förbereda kommande lektioner eller att samplanera med kollegor. Det är också ett tydligt mönster att lärare prioriterar bort sina egna behov. Den riktigt problematiska varianten kallas ironiskt av lärarna för ”sjuknärvaro”. Vilket innebär att när läraren borde vara hemma och sköta om sin hälsa så väljer hon/han ändå att fortsätta att arbeta. En av orsakerna är det omfattande merarbete som 2 – 3 dagars sjukfrånvaro kan skapa. Även vitala händelser för klassen, som t ex ett nationellt prov eller utvecklingssamtal bidrar till ”sjuknärvaro”.

Relationen till administrativa uppgifter

Tidsstudien bekräftar att en stor del av lärarnas arbetstid används till administrativa uppgifter. Det finns en allmän känsla av att det läggs på mer och mer uppgifter utan att något av det gamla tas bort. Allt mer ska dokumenteras. Framförallt är det dokumentation kopplad till elevhälsa och elever i behov av särskilt stöd som har ökat.

Kraven på att följa regelverk är mer uttalat och både skolledning och lärare uppger att viss dokumentation görs som en gardering för att ha ryggen fri. Tydligast i situationer där det finns en osäkerhet kring hur regelverket skall tolkas t ex vid utredningar om kränkande behandling. Hos lärare finns en känsla av att inte få göra fel. I viss mån har den

nya skollagen bidragit till detta genom ökade möjligheter för föräldrar att överklaga beslut eller att göra en anmälan.

Den nya läroplanen har också medfört andra förändringar. Ett exempel på detta är att arbeta utifrån det centrala innehållet och att göra bedömningar enligt kunskapskraven. I många skolor arbetar lärarna med något som kallas LPP, lokal pedagogisk planering, vilket upplevs som ett bra sätt att strukturera gemensam lektionsplanering, även om det samtidigt är tidskrävande.

Kommunens³¹ initiativ till genomgångar i samband med den nya skollagen och läroplanen har uppskattats och bidragit till att implementeringen av de nya regelverken underlättats. Strukturerade pedagogiska diskussioner om konkret tillämpning hinns i regel inte med på skolorna. Riktade insatser med ett tydligt syfte att skapa utrymme för dessa professionella samtal är betydelsefulla för att stödja och kompetensutveckla lärarna.

Större fokus på arbete med utvärdering/uppföljning både på lokal och på nationell nivå bidrar också till upplevelsen av ökad administration. Exempel på detta är rutiner kring kommungemensamma kunskapskontroller, skriftliga omdömen och nationella prov. Kunskapskontrollerna är en företeelse, som lärarna tar upp vid så gott som alla samtal. Även om acceptansen och förståelsen kring kontrollernas syfte har ökat så finns det fortfarande ett motstånd. Det finns flera lärare som uttrycker en känsla av att vara kontrollerade och misstrodda.

De tre olika dialogerna:

1. mellan förvaltning och rektorer
2. mellan rektorer och lärare, och
3. mellan förvaltning och lärare, behöver förbättras.

Kommunikationen brister i fråga om att förmedla tankarna bakom de uppdrag som läggs på lärarna så att syftet når fram. Det uppstår ibland en olycklig irritation över att ytterligare en arbetsuppgift läggs på. En irritation, som tar onödig kraft och energi. En öppnare dialog, ökat samarbete och tydligare formulering av hur, vad och varför är därför önskvärd. Finns en klar förståelse för vad resultaten ska användas till så är det lättare att acceptera uppdraget. Att i samarbete med rektorer och lärare utvärdera hur det nya har fungerat eller hur det skulle kunna förändras tycks inte ske systematiskt.

Uteblivna stödfunktioner

En starkt bidragande orsak till en i vissa fall märkbar irritation är att IT-supporten fortfarande inte fungerar fullt ut. Det framkommer att det blivit bättre, men många lärare uttrycker frustration över det kommungemensamma datasystemet Dexter. Det anses inte användarvänligt. I kombination med otillräckliga nätverk på skolorna bidrar det till att rapportera resultat upplevs som krångligt och tidskrävande. Detta i sin tur understödjer den negativa inställningen till vad som rapporteras. Otydliga eller för begränsade kontaktvägar, ingen att fråga på förvaltningen,³² ingen att fråga inom den egna skolan och ofullständiga lathundar ökar ytterligare tidsåtgången. Det som infördes för att effektivisera har av allt att döma blivit dess motsats, dvs. tidstjuvar. Det har i allt för många situa-

³¹ Grundskolechefernas beslut.

³² Det finns tjänstemän på utbildningsförvaltningen, som har till uppgift att hjälpa lärare och skolor men lärarnas upplevelse är att de inte får tag på någon på förvaltningen som kan hjälpa dem tillräckligt fort. Detta kan förstås med att merparten av lärarna behöver snabb hjälp vid samma dagar i anslutning till slutdatum och att alla inte vet vem som kan kontaktas.

tioner visat sig att det går betydligt fortare och är säkrare att arbeta med papper och penna om det går. Här ser det ut som om det vore klokt att lyssna på lärarna.

Arbetsanhopning

Resultatet visar på skillnader i arbetssätt mellan olika skolor och skillnader i arbetsbelastning mellan olika lärare, även inom samma skola. Överlag ger lärare i högre årskurser intryck av att vara mer arbetsbelastade än lärare för yngre åldrar. Arbetsituationen ser också något olika ut beroende på elevernas ålder. Administrativa uppgifter som att skriva in omdömen i Dexter blir mycket omfattande för exempelvis ämneslärare med många undervisningsgrupper. Vissa skolor frångår kravet på att använda Dexter för omdömen. Osäkerheten hos lärarna är stor gällande rutinerna kring kunskapsomdömen och IUP.

När lärarens arbetstid delas in i olika delar, visar det sig att administrationen periodvis tränger undan det pedagogiska arbetet. Denna överbelastning är tydligast i anslutning till omdömesformulering, betygssättning, nationella prov och utvecklingssamtal. Grovt sammantaget kan sägas att drygt hälften av lärarnas ordinarie arbetstid går till pedagogiskt arbete i form av undervisning eller förberedelse för undervisning. Den största delen av undervisningsfri tid används till administration och lektionsplanering, därefter samordning och sociala kontakter. Den tid som finns för enskild elevtid, egen tid och övrigt är begränsad. Så gott som alla intervjuade lärare anser att tiden inte räcker till och att en viss del av främst undervisningsplanering görs utanför arbetstid. Därutöver är det i första hand enskilda elevkontakter, kompetensutveckling och pedagogiska diskussioner som i praktiken blir sällsynta. Trots att många uppger att de känner sig otillräckliga och stressade så ger de flesta ändå intryck av att känna både arbetsglädje och stolthet.

Krävande elever

Även om administrationen otvetydigt har ökat och att tidsramarna ger upphov till stress, så är det inte den delen av arbetet, som är störst källa till negativ press. Det som tycks ha allra störst inverkan på enskilda lärares upplevelse av sin arbetssituation är hur skolan kan stötta läraren i arbetet med elever i behov av särskilt stöd. Finns elever i stora behov så ökar inte bara anspänningen inför undervisning, beredskap under raster och planering av lektionsinnehållet. Även föräldrakontakter, samverkan med elevhälsoteam, specialpedagoger och skolledning bidrar till ökad arbetsmängd. Något, som har stor betydelse för upplevd stress och minskat handlingsutrymme.

Det har allmänt skett en förskjutning mot att tala om varje elevs kunskapsrätt och i samma grad lärarens skyldighet.³³ Kravet att lyckas möta varje enskild elev på den nivå där eleven befinner sig vilar idag tyngre på läraren. Det stöd lärarkåren behöver är ännu inte tillräckligt utvecklat och variationen är stor mellan skolorna.

Klasslärare framhåller elevsammansättning som den kanske mest betydande faktorn för tidsanvändning. Det handlar om elevantal (hur stor klassen är) och sammanhållning dvs. klimatet i gruppen. Framförallt handlar det om elever i behov av särskilt stöd.

På förvaltningschefens initiativ gjordes en undersökning varför elever inte nådde de mål kursplanerna satt upp. I rapportens namn finns resultatet av studien *”Det behövs en synvän-*

---

³³ Att det endast är den enskilde lärarens ansvar att eleven når sin kunskapsrätt är en allt för vanlig och mycket problematisk missuppfattning. Det är enligt regelverket skolan som institution som har ansvaret. Den allvarigaste effekten av detta missförstånd är dels att läraren löser problemet genom att ange att eleven når kunskapskraven dels att ansvaret läggs på eleven.

da – Stödet till barn och elever som riskerar att inte nå målen”. Sättet att se på orsakerna till elevernas svårigheter utgör en stor del av problemet.

”När vi möter en elev som inte hänger med i verksamheten eller i undervisningen ser vi antingen brister hos eleven eller i vår verksamhet med eleven”

Denna kursändring benämns i vardagen ”Synvändan”³⁴ då detta begrepp fanns i rapportens titel. Synsättet på det som ibland benämns ”funktionshinder” har problematiserats. Nämndens kursändring representerar ett annat sätt att se på dessa elever, där problemen snarare ligger i skolorganisationen än hos eleven. Förståelse för denna kursändring har gradvis gått i positiv riktning. Flera lärare vittnar dock om en känsla av utsatthet och ensamt ansvar. Lärarna uttrycker att kraven har ökat men att tillgång till insatser från specialpedagoger och speciallärare inte har ökat i motsvarande grad. Lärarna menar istället att stödfunktioner som resurser och elevassistenter har minskat.³⁵ Att stärka läraren i arbetet med elever i behov av särskilt stöd är viktigt inte bara för berörda elever utan i hög grad även för att läraren ska hinna med att utmana elever som ligger långt fram i kunskapsutvecklingen.

Övergivna av organisationen

Trots att politiska och avtalsmässiga förändringar genomförts i syfte att skapa en mer flexibel organisation inom skolan, har nya organisationsformer inte utvecklats i motsvarande takt.

Empirin visar att läraren många gånger känner sig utlämnad med svåra frågor och upplever ett bristande stöd. Ett flertal gånger under samtalen nämns skolledningens frånvaro i detta sammanhang. Överlag ger lärarna intryck av att trivas med sitt arbete, men studien visar också att det finns lärare, som är ganska pressade på flera sätt, både tidsmässig stress, psykologisk stress och social stress. Lärarna uttrycker det som att arbetsbelastning och resursfördelning inte alltid hänger ihop.

Två teoretiska perspektiv

Införandet av resultatstyrning

Från riksdagsbeslutet hösten 1988 om en övergång från regelstyrning till resultatstyrning fram till och med Lgr 11 och den nya skollagen har avsikten på rikspolitisk nivå hela tiden varit den samma. Resultatstyrning är en styrningsteknik som innebär att beslutsfattarna (den politiska nivån) sätter upp ett mål för verksamheten/skolan. Dessa mål omvandlas till något mätbart av verksamheten (vilket kräver instrument av kunskapsstandardmodell). Man planerar undervisning och omfattning och vad det kommer att kosta. Verksamheten sätts igång. Till skillnad mot i regelstyrningen går man in flera gånger under genomförandet och använder mätinstrumenten för att kontrollera att det hela avlöper som planerat. Man får då möjlighet att i ett tidigt skede styra om de avsatta resurserna (pengarna) för att t ex möta att fler elever hade lägre förkunskaper än planerat eller behövde längre tid på sig än planerat. Allt för att kunna hålla sig inom givna budget.

³⁴ Haninges kartläggning ”Det behövs en synvända – Stödet till barn och elever som riskerar att inte nå målen” (2006) allmänt kallad ”Synvändan”.

³⁵ Denna av lärarna konstaterade förändring är egentligen en konsekvens av nämndens kursändring. Det är även intressant att det annorlunda stöd kursändringen förutsätter inte efterfrågas av lärarna i detta sammanhang.

När arbetet är genomfört har det korrigerats/planerats om ett flertal gånger. På samma sätt som ett fartyg eller flygplan har korrigerat sin kurs flera hundra gånger innan det kommit fram till sin destination.

Den stora skillnaden mellan resultatstyrningen och regelstyrning är att i regelstyrning förlitar man sig på att utlärandet är optimalt och någon egentlig resultatuppföljning görs inte ens varje år. Då det som gjordes däremellan var sorteringar i förhållande till ett fluktuerande medelvärde.

Man kan även beskriva övergången från regelstyrning till resultatstyrning som att man flyttar fokus från utlärt till inlärt. Det gick t ex inte att under regelstyrningen, dvs före 1994, tala om en elevs kunskapsrätt.

Utan resultatuppföljning och utan att man använder sig av dessa resultat för att förbättra verksamheten går det inte att genomföra den reform, som riksdagen fattade beslut om 1988.

Den här studien ger ett värdefullt tillskott till förståelsen av varför detta byte av ekonomiskt styrsystem är så svårt för den svenska skolan.

Den stora mängden av administrativa rutiner, gör att den enskilde läraren ”inte ser skogen för alla träd”. Rutinerna har blivit för många bl a beroende på en del av de nationellt föreskrivna rutiner som införts som alternativ till resultatuppföljning av skolans uppdrag.³⁶ De väl omfattande rutinerna leder tydligen till att många lärare hamnar i att omedvetet motarbeta riksdagsbesluten.

Detta leder i sin tur till att möjligheten att se värdet av reformen och värdet av den egna arbetsinsatsen försvinner i all redovisning och rapportering ”in i Dexter”. Så länge majoriteten av lärarna inte ser värdet och effekten av resultatuppföljningen är det svårt att få resultatstyrningen att fungera.

Inkludering

Haninges kartläggning ”Det behövs en synvända – Stödet till barn och elever som riskerar att inte nå målen” (2006) allmänt kallad ”Synvändan” lyfte fram de teoretiska begreppen exkludering och inkludering.

SAOL: *exkludera* – utesluta. NE: *exkludera* – inte ta med

Exkludering – benämningen på företeelsen att en grupp, organisation eller institution, medvetet eller omedvetet, söker hantera vissa individer genom att inte ta med dem.

SAOL: *inkludera* - inberäkna, inbegripa, medräkna. NE: *inkludera* - låta ingå som en del

Inkludering – benämningen på företeelsen att en grupp, organisation eller institution, medvetet eller omedvetet söker få alla individer att komma in i gruppen, bli accepterade av gruppen och lära dem det som behövs för att kunna fungera i gruppen.

Som så många begrepp som blir populära finns det en vanlig förvanskning av innebörden av dem. Enkelt går förvanskningen ut på att om eleven är i klassrummet så är det inkludering. Men om eleven inte är i klassrummet så är det exkludering.

Ett resultat av det allt vanligare förekommande utredandet av elever för neuropsykiatriska funktionshinder (i dagligt tal ofta kallat diagnoser) leder ofta till placering i särskild un-

---

³⁶ Flera av de av regelverket fastställda rutinerna har sin grund i ambitionen att skapa alternativ till betyg och de resultatuppföljningar resultatstyrningen kräver.

dervisningsgrupp. Antalet utredningar av barn i Stockholms län har fördubblats 2007 – 2011. (Förstudie- Barn i behov av särskilda pedagogiska strategier KSL 2212. Sid 3).

Denna typ av utredningar har kommit att påverka skolans arbete med dessa elever i allt högre grad, trots att det inte är en logisk konsekvens av skollagen

”Att det kan befaras att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst skall uppnås” eller ”uppvisar andar svårigheter i sin skolsituation”. Skollagen 3 kap. 8 §

Den empiri, som denna studie byggts upp, går att analysera på ett lite paradoxalt sätt när vi försöker se vad som sker bakom det som synes ske. I Haninge vill man att företeelsen inkludering skall finnas i organisationen. De enskilda lärarna ger dock ett tydligt uttryck för att de upplever sig övergivna i sitt ansvar för de elever som behöver mer.

Här är det induktiva metodvalet i studien av stort värde. Lärarna lyfter opåtalat fram upplevelsen av övergivenhet. Vad kan då effekten av denna upplevda övergivenhet leda till? En tänkbar förståelse blir följande: Eftersom man inte får hjälp med att förstå sig på och hantera de elever som behöver mer – återstår endast tankemodellen ”de eleverna behöver nog vara någon annanstans”. Exkludering.

Att skuldbelägga den enskilde läraren för att organisationen den arbetar i försätter henne eller honom i detta tankemönster blir destruktivt.

Epilog

Från tiden till arbetssituationen

Det som startade med utgångspunkt *från en tidsstudie* kom genom den induktiva metoden att mer luta åt *frågor om arbetssituation*. Det var i synnerhet dessa typer av frågor som lärarna var angelägna om att lyfta fram. Det som sedan framträtt är till vissa delar bekräftelser av redan identifierade förbättringsområden. Tidigare studier har också visat att hinder för ökad elevtid är att så mycket av lärarnas tid går åt till annat än att undervisa. Det är således inte brist på insikt som hindrar förändring.

Det som kan tänkas vara något att fundera över är vad lärarlag/arbetslag i praktiken har inneburit och vad konsekvenserna har blivit av att man tagit bort USK:en (den reglerade undervisningsskyldigheten).

Källförteckning

- Aili, Carola & Brandte, Göran, 2006, *Kvalificerande arbete – lärares vardagliga arbete som bas för lärarprofessionens autonomi*, Stockholm: Lärarförbundet
- Aronsson, Gunnar & Gustafsson, Klas, 2002, *Sjuknärvaro – förekomst och utvecklingstendenser*, Arbetslivsinstitutet: Arbete och hälsa
- Edfeldt, Åke, 1996, *”Edfeldts vademecum”*, Stockholm: Åke W. Edfeldt och RMI-Berghs
- Esaiasson, Peter & Gilljam Mikael & Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena, 2009, *Metodpraktikan – konsten att studera sambälle, individ och marknad*, tredje upplagen, Vällingby: Elanders
- Forsberg, Eva & Wallin, Erik, 2010, *Skolans kontrollregim – ett kontraproduktivt system för styrning?* Stockholm: 08Tryck
- Forsell, Anders & Ivarsson Westerberg, Anders, 2011, Den osynliga och kostsamma administrationen, i Nilsson, Göran (red.), *Ekonomistyrningshandboken*, Stockholm: Bonnier utbildning
- Meyer, John W. & Brian Rowan, 1977, Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony, i Di Maggio, Paul J. & Powell, Walter W. 1991, *The new institutionalism in organizational analysis*, Chicago: The University of Chicago press
- Nyttell, Hans, 2010, Kvalitetsredovisning – från lokal utveckling till inslag i en statlig kontrollregim, i Forsberg, Eva & Wallin, Erik, 2010, *Skolans kontrollregim – ett kontraproduktivt system för styrning?* Stockholm: 08Tryck
- Isaksson Christer (red), 2012, *”Grundskolan 50 år - Från folkskola till folkets skola”*, Stockholm: Eklunds förlag
- Power, Michael, 2010, *The Audit Society – Rituals of Verification*, Oxford: University press
- Ravitch, Diane, 2010, *”The death and life of the great American School system”*, Basic books
- Revisionsrapport, 2004, *Granskning av elevernas garanterade undervisningstid och lärarnas arbetstider*, DNR 420/68-05, Stockholm: Revisionskontoret
- Sjölin Lundberg, Desirée (2012)) *”Förstudie – Barn i behov av särskilda pedagogiska strategier”* Kommunförbundet Stockholms län 2012-06-04 KSL 2212.
- Stadsrevisionen, 2007, *Så används stadens lärarresurser*, DNR 420-169/07, Stockholm: Revisionskontoret
- Skolinspektionen, Rapport 2012:11 *”Inte enligt mallen”*
- Skolverket, 2010, *Utmaningar för skolan - Den nya skollagen och de nya reformerna*, Stockholm: Danagårds grafiska AB
- Thomson, Paul & McHugh, David, 2009, *Att arbeta i organisationer – ett kritiskt perspektiv på organisation och arbete*, Malmö: Liber
- Westin, Martin, Block, Jonatan, Andersson, Eva, 2006, *”Det behövs en synvända – Stödet till barn och elever som riskerar att inte nå målen”*, Haninge kommun

Internet

Söderberg, Håkan, 1999, *ÖLA 2000 Förändringar i Bilaga M m.m.*, Diarienummer: 1999/2868, Stockholm: Förhandlingssektionen

http://www.lr-sthlm.a.se/avtal05/cirkular_1999_152.pdf

Efendic', Negra, 2009, "Läraryacket: Lärarna måste få planera", Svenska Dagbladet, 2009-11-04

http://www.svd.se/nyheter/inrikes/lararfacket-lararna-maste-fa-planera_3750849.svd (2012-06-12)

Hood, Christopher, 1991 "A public management for all seasons?"

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9299.1991.tb00779.x/pdf> (2012-06-09)

Lärarnas Riksförbund, "Avtal 2012"

<http://www.lr.se/lonerlagaravtal/avtal/avtalinomkommunalsektor/oversikthok10/ordforandeharordetviharsakratlararnasfortroendearbetstid.4.4484f13b128472ab6f980006293.html> (2012-05-22)

Lärarnas Riksförbund, "Bankpressen – Revisionsrapport om lärares arbetstid ett beställningsverk?", Stockholms-aktuellt nr 9, 2007

http://www.lr-sthlm.a.se/bankpres/bp_9_07.pdf (2012-06-12)

Lärarnas Riksförbund, 2011 "Lärarnas arbetstid – en arbetsmiljöfråga"

<http://www.lr.se/download/18.57d117212f7685e57a800012247/L%C3%A4rares+arbetstid-en+arbetsmilj%C3%B6fr%C3%A5ga.pdf> (2012-05-14)

SKL, Sveriges Kommuner och Landsting "Bättre måluppfyllelse i skolan med ändrad arbetstid"

http://www.skl.se/press/nyheter_2/battre-maluppfyllelse-i-skolan-med-andrad-arbetstid, (2012-05-22)

Skolverket, "Ny skollag och nya reformer"

<http://www.skolverket.se/lagar-och-regler/skollagenochandralagar/viktigaforandringar> (2012-05-23)

Skolverket, "Vad är TALIS"

http://www.skolverket.se/statistik-och-analys/internationella_studier/2.2936 (2012-05-23)

Södertälje kommun, "Så blir Södertälje dubbelt så bra – Lean-resan i Södertälje kommun"

http://www.sodertalje.se/mainupload/dokument/Kommun%20o%20demokrati/Politik%20och%20p%c3%a5verkan/Almedalen%202011/Lagesrapport2_webb.pdf (2012-05-25)

Utbildningsdepartementet, "Ansvaret för skolan i Sverige"

<http://www.regeringen.se/sb/d/3708/a/15579> (2012-05-26)

Bilagor

Exempel på en vanlig dag för en klasslärare på lågstadiet

En dag på lågstadiet

- 7.45 Läraren börjar sin dag kl. 7.45 och har den här dagen reglerad arbetstid fram till 15.30.
- Under morgonstunden skriver läraren upp dagens schema på tavlan, och ifall det finns ett specifikt mål med en viss lektion, t ex att öva på ord med dubbelteckning.
- 7.55 Läraren låser upp dörren och eleverna strömmar in
- 8.01 Lektionen börjar. Ingen elev är frånvarande.**
- Dagen börjar med tyst läsning. Inga instruktioner behövs. En elev har svårt att hantera oförberedd ommöblering och får därför sitta bredvid läraren, som missat att noggrant förbereda eleven inför förändringen.
- 8.15 Upprop. De som ska vara på Fritids under eftermiddagen får berätta vilken tid de ska gå hem. Läraren noterar i namnlista till Fritids.
- 8.25 Klassvärdarna får fråga klasskamraterna om datum och månader.
- 8.29 Läraren tar över. Årstider.
- 8.32 Skrivböcker. Läxkontroll. Eleverna läser upp sina svar på lärarens frågor.
- 8.37 Hämta läshäften.
- 8.43 Läraren går igenom exempel på meningsbyggnad.
- 8.46 Eleverna fortsätter fylla i häftet självständigt. Läraren går runt och hjälper.
- 8.57 Dags att gå till idrotten.** Läraren följer inte med eleverna.

Under elevernas gymnastiktimme passar läraren på att gå på toaletten, vilket enligt utsago inte hinns med alla dagar. Läraren hämtar en kopp te till klassrummet men fortsätter direkt med rättning så att skrivhäftena ska vara klara då eleverna kommer tillbaka. Läraren funderar under tiden på om det är idé att ta in de förbokade 14 datorerna till kommande lektion i halvklass, eller om nätverket inte kommer att fungera. Sist tog det nästan hela lektionen att starta upp dem.

- 9.50 Kollega kommer in och pratar om eftermiddagens möte inom arbetslaget. Förmodligen kommer det att ställas in på grund av frånvaro.
- 9.57 Personal från Fritids kommer in och talar om att Fritids inte kan hjälpa till med undervisning i halvklass den här dagen. Läraren får snabbt planera om till helklass. Datorerna räcker dock inte till alla elever.
- 10.03 Eleverna börjar komma tillbaka från gymnastiken.** Först kommer fyra flickor, som berättar att det varit bråk på gymnastiken.

- 10.09 En pojke kommer.
- 10.13 Tio elever finns nu i klassrummet.
- 10.17 Nästan alla elever är tillbaka.
- 10.20 Alla elever har nu kommit tillbaka från gymnastiken. De får äta frukt medan de arbetar om de vill.
- 10.30 Datorerna har startat men alla har inte lyckats logga in. De elever som inte har tillgång till dator arbetar med skrivuppgifter. Stämningen är lugn.
- 10.48 Dags att plocka ihop. Matplatser ska lottas ut för placering i matsalen. Eleverna får nya platser efter två veckor.
- 10.55 Alla lyfter upp stolarna på borden och står stilla vid sin plats innan de får gå mot matsalen. Läraren går tillbaka med datorerna.
- 11.05 Eleverna på plats i matsalen.** Fem minuter sent. Nu återstår bara 20 minuter innan nästa klass behöver borden. Ljudnivån är högt trots ”tysta bord” och lediga platser.
- 11.25 Läraren går direkt tillbaka till klassrummet. Plockar och städar undan. Rättar några skrivhäften. Sätter sig att planera det sista inför nästa lektion.
- 11.58 Kollega kommer in och vill samplanera lektionen för fortsatt arbete i samma takt. De kommer överens om att ändra ordning på lektionsmoment. Snabb omplanering för läraren precis innan lektion.
- 12.04 Läraren låser upp dörren för eleverna.
- 12.10 Lektionen startar (10 minuter sent).**
- 12.14 Klassvärdarna delar ut de rättade skrivhäftena. Läraren delar ut annat rättat material, som eleverna nu ska renskriva.
- 12.25 Läraren sätter sig vid katedern och elever som blir klara får komma fram. Några elever arbetar utanför klassrummet.
- 12.35 Någon ropar på läraren utanför klassrummet. Läraren går dit och pratar en stund. Det börjar bli stöjt i klassrummet.
- 12.38 Läraren räknar in alla elever i klassrummet. Två till vill gå ut.
Läraren nekar. Det är för okoncentrerat. Ytterligare en elev nekas.
- 12.40 Eleverna ”tvingas” ut för att få lite luft.**
- 12.45 Läraren hämtar en packe hophäftade dokument och börjar förklara. Eleverna är trötta och läraren avbryter. Väntar med att dela ut dokumenten till nästa lektion. Snabb omplanering igen.
Istället plockar läraren fram bilder på fåglar via smartboarden och pratar om flyttfåglar och årstider.
- 12.58 Stolarna på borden igen. Stå stilla bakom! Skoldagen är slut.

- 13.00 Nästan alla har gått ut. En elev vill prata med läraren, som går med eleven och kopierar några läxpapper.
- 13.12 Läraren har planeringstid fram till 14.00** då samordningsmöte är planerat med de närmaste kollegorna i arbetslaget.
- 13.15 Kollega kommer och bekräftar att samordningsmötet ställs in denna dag p g a mer prioriterade aktiviteter. Snabb omplanering igen.
- Eftermiddagen ägnas till förberedelser inför utvecklingssamtalen samt genomgång av veckans aktiviteter. Den här dagen är två utvecklingssamtal inbokade med elever som ”kan ta lite längre tid”. Det första samtalet är kl. 15.30 och det andra kl. 16.30. Läraren beräknar en timme per samtal.
- 15.30 Utvecklingssamtal med elev och föräldrar.**
- 16.30 Utvecklingssamtal med elev och föräldrar.**
- 17.30 Dokumentation av samtalen och därefter avslut.**

Exempel på en vanlig dag för en klasslärare på mellanstadiet

En dag på mellanstadiet

- 7.00** Läraren brukar komma lite före sju för att få lite egen förberedelsestid innan eleverna kommer. Kopiatorer och skrivare är oftast lediga så dags.
- 8.00** **Det ringer in och barnen strömmar in från kapprummet** (som är ganska trångt, och slitet). Några elever kommer inspringande lite försenade. Eleverna lämnar självmant fram sin matteläxa till läraren. Några har glömt.
- 8.04 Läraren delar ut ny läxa: multiplikationstabellen. Målet är att sänka sin tid för att klara hela sidan. De har en vecka på sig.
- 8.05 Går igenom dagens schema som läraren skrivit på tavlan under morgonen.
- 8.07 NO, neutralisation. En elev får läsa ett stycke som avslutas med en fråga. Pratar om batterier och kvicksilver och försurning av sjöar.
- 8.14 Skrivhäftan. Visar samtidigt kort film om försurning. Läraren säger att det finns många filmer men att det inte funnits tid att titta igenom dem ännu.
- 8.17 Delar ut papper med frågor om försurning. (Förbereddes och anpassades hemma kvällen före, då läraren återanvände en uppgift från tidigare år.)
- 8.25 Läraren följer med ett par elever med behov av särskilt stöd, som får gå utanför klassrummet och skriva. En elev med dyslexi får använda lärarens dator längst fram i klassrummet. Övriga ska fortsätta svara på frågorna i sina skrivhäftan.
- 8.28 Läraren är tillbaka, går runt i klassrummet. Flera räcker upp händerna. Läraren går sedan fram och tillbaka mellan klassrum och rummet utanför.
- 8.45 De som är klara kan börja läsa i den bok de håller på med.
- 8.50 Läraren gör ett försök att hjälpa eleven vid datorn att skriva ut, men lyckas inte. Eleverna går sedan iväg på musiken.

Läraren har nu en timmes hål i schemat med tid för förberedelse av kommande lektioner. Hinner dock inte börja med något innan en elev kommer tillbaka och får stanna kvar i klassrummet. Eleven säger sig ha blivit utslängd från musiken. Läraren arbetar med att rätta morgonens skrivhäftan.

10.00 **Det ringer in för Matematik.**

Two elever har gått hem pga. sjukdom.

- 10.05 Läraren skriver exempel på uppställda tal via smartboarden. Eleverna arbetar själva i sina häften medan läraren går runt och hjälper. Några sätter sig utanför klassrummet, så läraren går fram och tillbaka. Ljudnivån stiger då läraren går ut.
- 10.40 Läraren hjälper elev med koncentrationsproblem. Eleven skriver lydigt talet, men gör inget mer skolarbete under matematiklektionen.

- 10.42 Läraren tar ut ett par elever för konfliktlösning.
- 10.47 Läraren ”tvingar” ut eleverna på skolgården för en nypa luft.
- 10.49 Gråtande elev kommer tillbaka, fått hård boll mot revbenen. Läraren ser till att eleven kommer till skolsyster. Någon kastar sten på skolgården. Läraren ropar in eleverna.
- 10.55 Geografi.** Eleverna ber läraren berätta utifrån kartan istället för att arbeta i böckerna.
- 11.00 Läraren hinner inte börja förrän eleven kommer tillbaka från skolsyster. Får stanna i kapprummet och vila efter en stunds samtal.
- 11.06 Läraren fortsätter prata om landskap.
- 11.12 Eleverna får ta fram sina böcker, högläsning och diskussion.
- 11.25 Delar ut ritad karta över landskap för färgläggning (förberedd kvällen före).
- 11.26 Läraren går ut för att titta till eleven i kapprummet.
- 11.32 Läraren tillbaka. Går direkt till eleven med koncentrationssvårigheter.
- 11.35 De som är klara städar och tar upp läsböcker. Några får övningslappar med multiplikationstabellen på.
- 11.37 Läraren hjälper elev med dyslexi att skriva svaren.
- 11.40 Lunch**
- Eleverna äter i matsalen och läraren följer alltid med. Läraren ska finnas till hands, lugna ner tempot och se till att eleverna äter ordentligt. Vara god förebild och visa att skolmaten är bra. I klasserna har alla bestämda platser i matsalen och lärarna är utspridda vid elevborden. Två elever per vecka ansvarar för att torka av klassens bord efteråt.
- 12.10 Läraren går direkt tillbaka till klassrummet för att ringa en förälder till den elev som fått bollen på sig. Eleven har fortfarande ont och vill gå hem.
- Läraren ringer även en förälder till en av de två eleverna som redan gått hem.
- Läraren svarar på mail till förälder till den andra elev som gått hem.
- 12.30 Läraren tillbaka i lärarrummet för en snabb kopp kaffe innan lektionen ringer in. I lärarrummet diskuteras en tragisk händelse som påverkar stämningen i hela skolan. Kuratorn som annars arbetar 50 % arbetar extra för att finnas till hands.
- 12.40 Läraren får halvrusa till klassrummet då klockan ringer.** Hann inte dricka upp kaffet. Några av eleverna som spelat fotboll är också lite sena. Det har varit bråk vid fotbollsplanen men läraren hinner inte ta upp det till diskussion.

- 12.45 Läraren går in till parallellklassen. Lärarna byter på eget initiativ vissa lektioner för att lära känna varandras elever och för att arbeta mer ämnesinriktat.
- 12.47 Parallellklassens lärare pratar om uppsatstävling som eleverna kan ställa upp i.
- 12.55 Klassvärdarna delar ut böcker. Högläsning och frågor. Övningar i skrivhäftan.
- 13.07 Läraren ger exempel och förklarar. Går runt och hjälper till. Eleven med koncentrationsproblem får hoppa över.
- 13.30 Läraren sammanfattar lektionen. Får hjälpa eleverna att formulera.
- 13.32 Lektionen avslutas med anagram. Eleven med koncentrationsproblem är den som löser ordgåtan.
- 13.40 Klassläraren tillbaka.**
- 13.42 Lärarkollega öppnar klassrumsdörren. Behöver hjälp med Dexter.
- 13.43 Pyssel, korsord. De som inte hann klart geografin får göra det först.
- 13.47 Lågmålt samtal med enskild elev.
- 13.52 Biträdande rektor kommer in i klassrummet. Pratar direkt till läraren.
- 13.55 Dags att avsluta. Läraren säger ”- Det var lugnt och skönt på slutet, eller hur?”
- 14.00 Utsläpp för eleverna.
- 14.05 Läraren plockar i ordning och ställer tillräta i klassrummet. Kontrollerar böcker för mellanstadieelevernas läsning med fadderbarn.
- 14.15 Samling i personalrummet.** Diskussion om elevsituation och irritation över tidsåtgång för pedagogisk kartläggning. Kollega har suttit från 12.30 till 14, och är ännu inte klar.
- 14.25 Sångövning inför skolavslutning. Musikläraren har rullat in ett piano och tagit fram sångtexter. Övning och diskussion om sånger i ca 25 minuter. Fortsatt övning nästa tisdag.
- 14.50 Tid för arbetslag. Några lärare kommer dock att arbeta med bok- och materialbeställningar inför hösten istället. Därför inga hela arbetslagsmöten denna dag.
- Diskussion med slöjdlärarna som pga. inställda lektioner inte hunnit få eleverna att avsluta sina projekt. Behöver en extra lektion. Åk tre får ”skänka” en lektion till åk fyra. Ok enligt alla närvarande.
- 15.10 Arbete med materialbeställningar för klassläraren som redan förberett en lista, tar på sig kollegans arbete också, då kollegan i parallellklassen har in-

bokat samtal med skolledningen om en åtgärdsplan. De pratar ihop sig i ca 20 minuter.

- 15.30 Klassläraren gör inte klart det sista på materialbeställningen utan besvarar och sammanställer en intern enkät konstruerad av kuratorn gällande elevhälsa. Materialbeställningen blir kvar till morgondagen.
- 16.30 Hemgång. Eftermiddagen har inte gett möjlighet till förberedelse för morgondagens lektioner. Grovplanering är redan gjord, men detaljer som återstår kommer läraren därför att titta på under kvällen och nästkommande morgon, på förtroendearbetsid.

Tid för sammanhängande aktivitet och avbrott - exempel från högstadium**Dag 1 Högstadium**

Tid för aktivitet	Starttid	Avbrott	Aktivitet
45 min.	7.45		Ankomst, logga in, läsa mail, förbereda dagen
65 min.	8.30		Planering – i delat arbetsrum
	8.40	Elev knackar	
	8.45	Lärarkollega	
2 min.	9.35		Svenska, släpper in eleverna
	9.37		Lektionen startar
7 min.	9.45		Läxkontroll
3 min.	9.52	Hämta datorer till klassrummet	
7 min.	9.55		Eleverna startar upp varsin dator
5 min.	10.02	Datorerna packas ihop – inget nätverk	
3 min.	10.07	Samla in elever	
15 min.	10.10		TV-program istället för datorer
5 min.	10.25		Avsnittet sammanfattas
5 min.	10.30	Lämna tillbaka datorerna, ladda	
5 min.	10.35		Frånvarorapportering i Dexter – fungerar ej
65 min.	10.40		Nästa lektion, Engelska
		Ca 20 tillsägelser	
	11.45		Avslut
30 min.	11.50		Lunch i elevmatsalen
15 min.	12.20		Diskussion om enkät med kollegor i lärarrummet
22 min.	12.35		Halvklass, läsgrupp
	12.44	Sen ankomst	
	12.57		Avslut
5 min.	13.00		Utsläpp, nya elever väntar utanför
25 min.	13.05		Lektion, moderna språk, TV-pgm.
	13.08	Sen ankomst	
	13.10	Sen ankomst	

	13.22	Sen ankomst	
25 min.	13.30		Hämta skrivböcker
		Stökigt i klassen	Elever går ut och in, arbetar med olika saker.
		Många tillsägelser	
	13.55		Avslut
4 min.	13.56	Lärarkollega	Samtal med elev och kollega om konflikt
5 min.	14.00		Egen planeringstid i delat arbetsrum
10 min.	14.05		Frånvarorapportering i Dexter – fungerar ej
135 min.	14.15		Rättning, för- och efterarbete, mejlontakt med föräldrar, diskussioner och samplanering med kollegor
	16.30		Avslut reglerad arbetstid inom skolan.
	Kvällstid		Förberedelse för morgondagens lektioner.

Dag 2 Högstadium

Tid för aktivitet	Starttid	Avbrott	Aktivitet
30 min.	7.45		Ankomst, logga in, läsa mejl, förbereda dagen
7 min.	8.15		Lektion, Svenska
35 min.	8.27		Lektionen startar, högläsning av läraren
	8.30	Sen ankomst	
	8.31	Sen ankomst	
	8.37	Sen ankomst	
	8.40	Sen ankomst	
5 min.	8.50		Diskussion om boken
24 min.	8.55		Filmvisning
1 min.	9.19		Avslut, utsläpp
2 min.	9.20		Paus (planeringstid)
10 min.	9.22	Elever vill sitta i klassrummet istället för rast	
13 min.	9.32	Lärarkollega	Samtal med kollega och elev om konflikt
	9.40		Lektion, Svenska, ny klass
65 min.	9.45		Lektionen startar lite sent pga samtal, ”göra klart”, eget ansvar
	9.46	Elev ber läraren komma ut	

	9.50	Sen ankomst	
	9.58	Beslagtar läskburkar	
		Många tillsägelser	
		Mobiler, mössor	
	10.40	Elev utifrån ber två elever gå ut	
10 min.	10.50		Avslut, paus för läraren
	10.52	Två elever kommer tillbaka	
25 min.	11.00		Läraren kan hämta kaffe i tomt lärarrum
5 min.	11.25		Lektion, läsning
25 min.	11.30		Lektionsstart, filmvisning, omplanerat lektionsinnehåll pga. utlästa böcker
	11.35	Sen ankomst	
5 min.	11.55		Avslut, protester, de vill se mer av filmen
15 min.	12.00	Lärarkollega	Diskussion om enskild elevsituation
30 min.	12.15		Lunch i elevmatsalen
60 min.	12.45		Egen planeringstid i delat arbetsrum
60 min.	13.45		Lektion, Engelska
	13.47	Elevassistent kommer in	
	13.55	Sen ankomst	
	13.58	Bråk i korridoren	
	14.03	Sen ankomst, flera	
	14.25	Elevassistent går	
1 min.	14.45		Avslut
2 min.	14.46	Elev vill prata	
14 min.	14.48		Skriver veckobrev i arbetsrummet
	14.50	Elev behöver påskrift	
13 min.	15.02		Till lärarrummet för konferens
25 min.	15.15		Konferens med rektor startar
15 min.	15.40		Ämneskonferens
65 min.	15.55		Övergång i samverkansmöte
	17.00		Avslut, ramtid
	Kvällstid		Förberedelser för morgondagen

Frågeställningar lärare

Listningen visar den typ av frågeställningar som de relativt fria samtalen lett in på.

1. Bakgrundsinformation om läraren:
Klasslärare/mentor/ämneslärare, erfarenhet i år, bakgrund, examen när?
2. Vad ingår i arbetsuppgifterna? (mentorskap, rastvakt, pedagogisk lunch o s v)
3. Hur ser den schemalagda tiden ut?
4. Hur fungerar arbetslag eller samordning/möten inom skolan?
5. Upplever du att dagen oftast blir som du planerar?
6. Försök beskriv en arbetsvecka så noggrant som möjligt – (titta i almanackan)
7. Beskriv en vecka under en stressig period jämfört med en lugn
8. När är arbetsbelastningen hög under terminen – vad är det som påverkar?
9. Upplever du att du kan påverka din egen situation?
10. Upplever du att du har kontroll över din arbetsdag?
11. Upplevd trivsel?
12. Händer det att du känner dig pressad?
13. Hur upplever du kontakten med föräldrar – hur mycket tid per vecka?
14. Räcker arbetstiden till – brukar du arbeta hemma – mer än förtroendetiden?
15. Vad är det du i så fall tar med dig eller gör hemifrån?
16. Vad prioriterar du bort om tiden inte räcker?
17. Vad är det som påverkar din tidsanvändning – i klassrummet – utanför?
18. Hur har nya skollagen och läroplanen påverkat ditt arbete?
19. Hur mycket styr kommunen som huvudman ditt arbete?
20. Har du möjlighet att ta rast?
21. Har det tillkommit arbetsuppgifter under de senaste åren?
22. Vad anser du är administration?
23. Kan du ge konkreta exempel, beskriva hur du gör och ungefär hur lång tid det tar?
24. Vad anser du är för- och efterarbete kring lektioner?
25. Vad upplever du som tidstjuvar?
26. Finns det något du skulle önska att du hade mer tid till?
27. Finns det tid till pedagogiska diskussioner?
28. Finns det arbetsuppgifter du skulle vilja lyfta bort?
29. Känner du att du kan vara hemma om du är sjuk?
30. Hur arbetar ni när det gäller vikarier?
31. Finns det något du saknar från din egen lärarutbildning?
32. Finns det något du skulle vilja ändra i din arbetssituation?
33. Hur arbetar ni kring elevvård – specialpedagoger, resurser osv?
34. Får du det stöd du behöver, t ex kompetensutveckling eller vid problem i klassen?
35. Finns det tid till reflektion?
36. Hur används studiedagar?
37. Vad ger dig motivation?

Frågeställningar rektorer/biträdande rektorer

Listningen visar den typ av frågeställningar som de relativt fria samtalen lett in på.

1. Vad är utmärkande för just den här skolan?
2. Antal elever/lärare
3. Hur upplever du lärarnas arbetssituation?
4. Anser du att det har förändrats under senare år – i så fall hur?
5. Har det tillkommit arbetsmoment?
6. Har administrationen ökat – i så fall vad?
7. Har hantering kring elevvård ökat?
8. Anser du att skolan har möjlighet att ge det stöd som vissa elever behöver?
9. Hur får läraren stöd?
10. Hur har den nya skollagen och läroplanen påverkat?
11. Vad ser du som den största delen av lärarnas arbete?
12. Anser du att lärarnas tid borde fördelas annorlunda?
13. Hur ser du på fördelning mellan pedagogik/sociala kontakter/administration?
14. Anser du att det finns arbetsuppgifter som borde lyftas bort från lärarna?
15. Hur stor handlingsfrihet har skolan gentemot kommunens direktiv?
16. Finns det krav på administration eller dokumentation som skolan själv har infört?
17. Uppfattar du lärarna som stressade?
18. Hur arbetar ni med vikariesituationer?
19. Hur används studiedagar – ges det tid till reflektion – efterfrågas det?
20. Hur arbetar ni med kompetensutveckling?
21. Vad kan vara problematiskt i den här skolan?
22. Vad skulle du önska?
23. Hur ser arbetssituationen ut för skolledningen?
24. Hur arbetar ni för att skapa tid för pedagogiska diskussioner?

Tänkbara fortsatta studier

Metodvalet för denna studie, induktiv ansats, är inte lämpad för denna typ av numerisk sammanställning. För att kunna göra en trovärdig bild över tidsanvändning behövs en annan typ av empiri.

Det hade behövts ett större urval av lärare och skolor. Men man hade då behövt den kunskap om fenomenet och området, som krävs för en hypotetiskt deduktiv ansats. Den kunskapen kan vi få ur denna studie. De mönster, de empiriska generaliseringar, vi får fram i denna studie skulle kunna gå att använda som utgångspunkt för en bredare men grundare studie t ex en enkät med få frågor kompletterad med ett begränsat antal strukturerade intervjuer.

Om man hade haft tillgång till en sådan skulle man kunna göra en överblick av följande slag.

Samtliga stadier

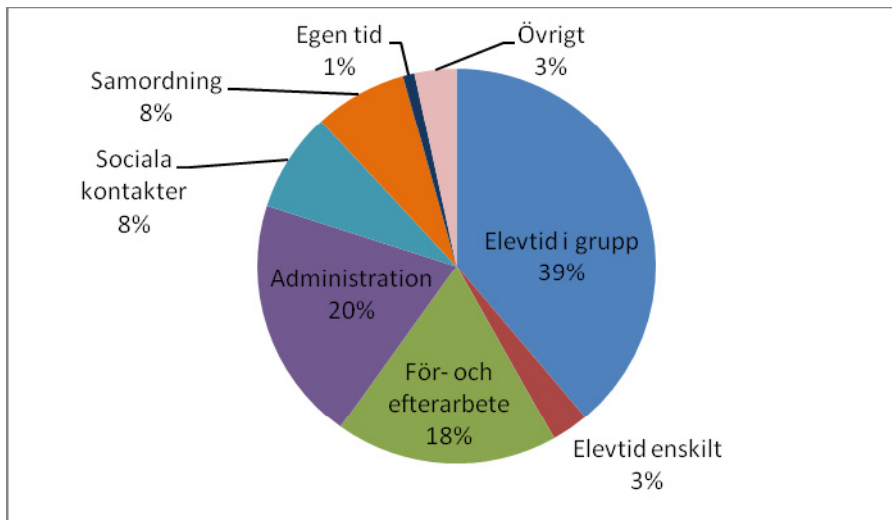

Diagram 1

Den stora skillnad som finns mellan lärarnas arbetssituation försvinner dock i en sammanställning av detta slag.

Samtliga observationer

Procentuell fördelning av tid, beräknat på hel arbetsvecka inklusive förtroendearbetstid.

	Observationer									Total
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	
Elevtid i grupp	42,0	39,0	38,0	41,5	42,0	42,0	43,0	39,0	44,0	41,2
Elevtid enskilt	4,0	3,0	2,0	4,5	3,5	3,0	3,0	1,5	5,0	3,3
För- och efterarbete	18,0	22,0	15,0	20,0	17,5	16,0	22,0	26,0	19,5	19,6
Administration	20,5	19,0	22,0	24,0	22,0	19,0	22,0	35,0	16,5	22,2
Sociala kontakter	10,0	8,0	9,0	11,0	12,0	8,5	7,0	5,0	5,0	8,4
Samordning	10,0	9,0	9,0	5,5	7,5	8,0	7,5	5,5	10,0	8,0
Egen tid	0,0	2,0	2,0	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	2,5	1,1
Övrigt	3,0	4,0	3,0	3,0	3,5	3,0	4,0	6,0	2,0	3,5
Summa	107,5	106,0	100,0	110,5	109,0	100,5	108,5	118,0	104,5	107,2

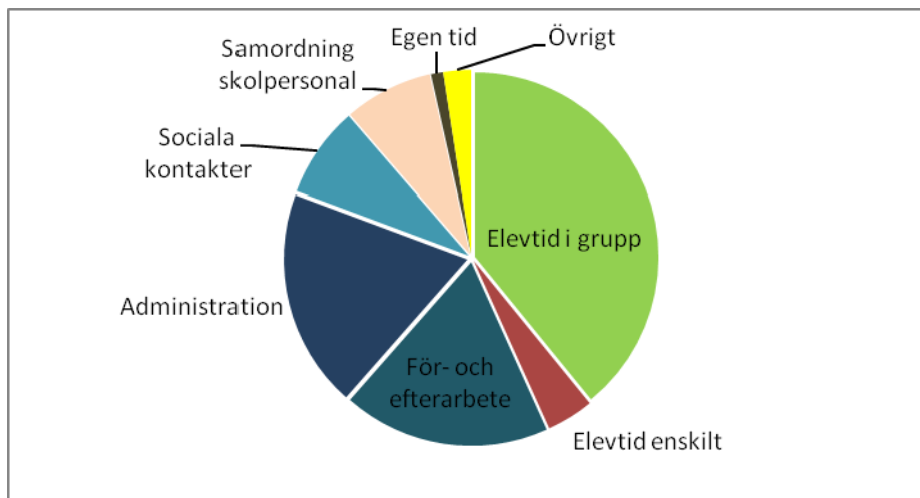
A, D, I = lågstadium, E, F, G = mellanstadium, B, C, H = högstadium

Lågstadiet, andel i procent

Kategori	Observationer			Total	Timmar
	A	D	I		
Elevtid i grupp	42,0	41,5	44,0	42,5	19,3
Elevtid enskilt	4,0	4,5	5,0	4,5	2,0
För- och efterarbete	18,0	20,0	19,5	19,2	8,7
Administration	20,5	24,0	16,5	20,3	9,3
Sociala kontakter	10,0	11,0	5,0	8,7	3,9
Samordning skolpersonal	10,0	5,5	10,0	8,5	3,9
Egen tid	0,0	1,0	2,5	1,2	0,5
Övrigt	3,0	3,0	2,0	2,7	1,2
Summa	107,5	110,5	104,5	107,6	48,8

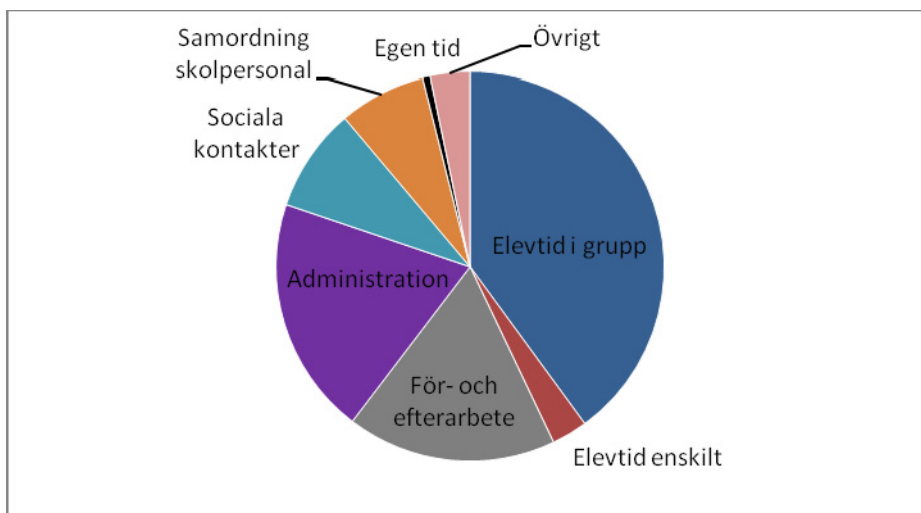
Lågstadiet

Mellanstadiet, andel i procent

Kategori	Observationer			Total	Timmar
	E	F	G		
Elevtid i grupp	42,0	42,0	43,0	42,3	19,3
Elevtid enskilt	3,5	3,0	3,0	3,2	1,4
För- och efterarbete	17,5	16,0	22,0	18,5	8,4
Administration	22,0	19,0	22,0	21,0	9,6
Sociala kontakter	12,0	8,5	7,0	9,2	4,2
Samordning skolpersonal	7,5	8,0	7,5	7,7	3,5
Egen tid	1,0	1,0	0,0	0,7	0,3
Övrigt	3,5	3,0	4,0	3,5	1,6
Summa	109,0	100,5	108,5	106,1	48,3

Mellanstadiet

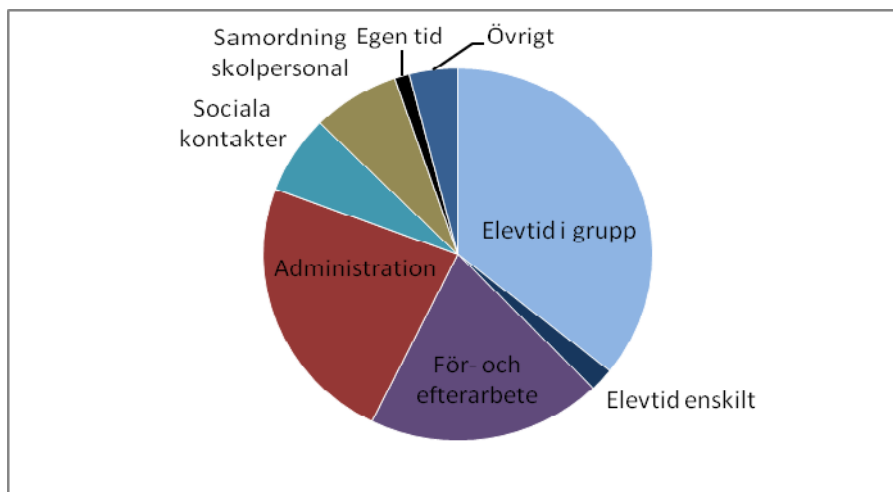

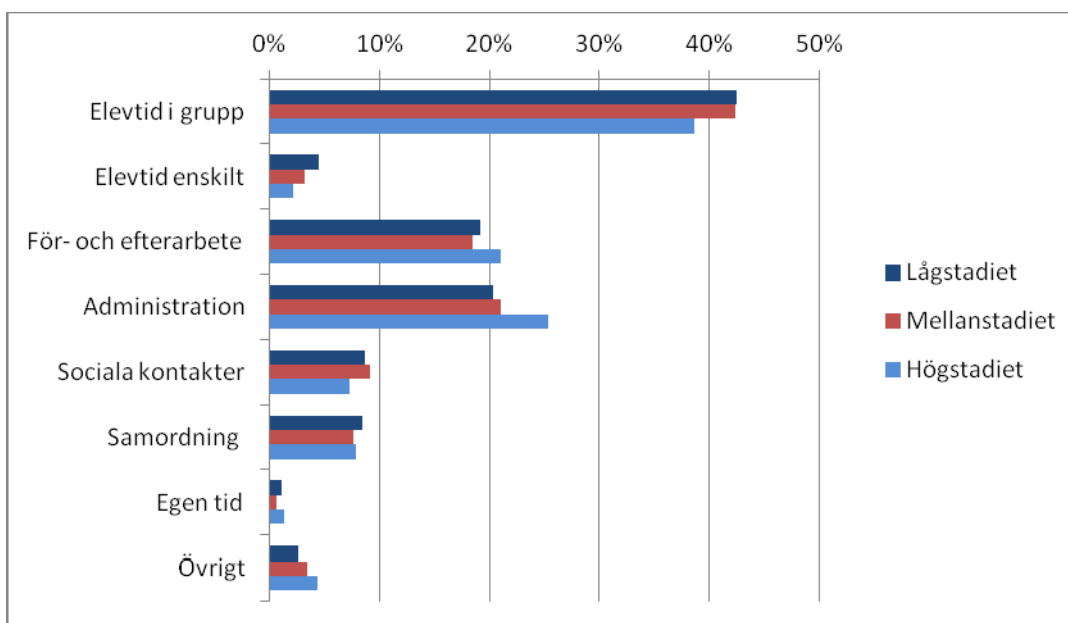
Högstadiet andel i procent

Kategori	Observationer			Total	Timmar
	B	C	H		
Elevtid i grupp	39,0	38,0	39,0	38,7	17,6
Elevtid enskilt	3,0	2,0	1,5	2,2	1,0
För- och efterarbete	22,0	15,0	26,0	21,0	9,6
Administration	19,0	22,0	35,0	25,3	11,5
Sociala kontakter	8,0	9,0	5,0	7,3	3,3
Samordning skolpersonal	9,0	9,0	5,5	7,8	3,6
Egen tid	2,0	2,0	0,0	1,3	0,6
Övrigt	4,0	3,0	6,0	4,3	2,0
Summa	106,0	100,0	118,0	107,9	49,2

Högstadiet

För att illustrera jämförelse mellan stadierna visas tidsfördelningen med hjälp av liggande staplar.

	Lågstadiet		Mellanstadiet		Högstadiet	
	Timmar	Procent	Timmar	Procent	Timmar	Procent
Elevtid i grupp	19,3	42,5	19,3	42,3	17,6	38,7
Elevtid enskilt	2	4,5	1,4	3,2	1,0	2,2
För- och efterarbete	8,7	19,2	8,4	18,5	9,6	21,0
Administration	9,3	20,3	9,6	21	11,5	25,3
Sociala kontakter	3,9	8,7	4,2	9,2	3,3	7,3
Samordning skolpersonal	3,9	8,5	3,5	7,7	3,6	7,8
Egen tid	0,5	1,2	0,3	0,7	0,6	1,3
Övrigt	1,2	2,7	1,6	3,5	2,0	4,3
Summa	48,8	107,6	48,3	106,1	49,2	107,9

Haninge
kommun

136 81 Haninge tel 08-606 70 00 www.haninge.se